

SZEMLE – ISMERTETÉSEK

A finnugor nyelvek kutatása az Észtt SZSZK-ban*

A finnugor nyelvek iránt már a XVIII. század második felében kezdtek érdeklődni Oroszországban. Akkor jelent meg pl. PALLAS nagy szótára is.

A XIX. század első felében a finnugor nyelvek tanításának egyik központja Tartu lett. A tartui egyetemet 1802-ben újra megnyitották. A következő évben már észtt és finn lektorátust is alapítottak. Eleinte az észtt és finn lektor csak az észtt nyelvet tanította azoknak a hallgatóknak, akiknek a jövődő foglalkozásukhoz erre szükségük volt. Ezek rendszerint evangélikus lelkészek voltak. Az észtt lektorok közül meg kell említenünk FRIEDRICH ROBERT FAEHLMANNT, az észtt származású orvost, aki kitűnő nyelvész is volt.

Az időbeli sorrendből kiindulva itt illik beszélni WIEDEMANNRÓL is. Igaz, hogy ő nem működött észtt lektorként, de a tartui egyetem hallgatója volt. FERDINAND JOHANN WIEDEMANN (1805–1887) eddig a legnagyobb nyelvész, aki Észttországban született. Első cikke, amelyben a finnugor nyelvekkel foglalkozik, az „Ueber die früheren Sitze der tschudischen Völker und ihre Sprachverwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens”, 1838-ban jelent meg. Abban az időben WIEDEMANN még fiatal gimnáziumi tanár volt. Tallinnban húsz évig dolgozott. Itt írta meg három terjedelmes munkáját az evangéliumfordítások és a mások által feljegyzett nyelvi anyag alapján. De mindig szerzett magának rokon nyelvi adatközlőket is: zürjén, cseremisiz, mordvin és votják matrózokat talált a tallinni flottánál.

Így állította össze komi-zürjén és hegyi cseremisiz nyelvtenát. Mindkettő Tallinnban jelent meg 1847-ben. Ezután írta meg a votják nyelvtenát (Grammatik der Wotjakischen Sprache . . . 1854), amelyért a pétervári tudományos akadémiától Demidov-díjat kapott. Ez az első votják tudományos nyelvten. A Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. A. J. SJÖGREN halála után az általa gyűjtött lív anyagot WIEDEMANN-nak kellett átdolgoznia. WIEDEMANN ezért 1858-ban lívföldi kutatóútra indult. Sok új nyelvi anyagot gyűjtött, és három év múlva kiadásában megjelent SJÖGREN lív nyelvtena és szótára két nagy kötetben. SJÖGREN – WIEDEMANN munkája a mai napig az egyetlen teljes lív nyelvten, mondja PAUL ARISTE (Ferdinand Johann Wiedemann. Tartu 1971, 36).

Amikor WIEDEMANN 1859-ben az akadémia rendes tagjává választották, lehetősége nyílt az észtt nyelvjárások rendszeres kutatására. Hét év alatt több kutatóutat tett Észttország különböző vidékeire.

* Előadásként elhangzott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1972. április 17-én.

Terjedelmes munkája, az Esthnisch—deutsches Wörterbuch (1869), még a mai napig is a legnagyobb észti szótár. Nemsokára már negyedik kiadása jelenik meg. WIEDEMANN „Grammatik der esthnischen Sprache” (1875) c. műve máig is az egyetlen tudományos észti nyelvtan.

WIEDEMANN az osztják nyelv is érdekelte. Akkoriban e nyelvről még nem sokat tudtak. Azért elhatározta, hogy Magyarországra utazik: REGULY anyagát akarta felhasználni. Szibériába nem utazhatott, mert már öreg volt, szeme is meggyengült. 1869-ben Pestre érkezett. De hiába. Nem kapta meg REGULY osztják feljegyzéseit, mert HUNFALVY ekkor indult el nevezetes utazására a Balti-tenger országaiba. WIEDEMANN 1872-ben újra lehetősége volt Magyarországra utazni. Akkor végül találkozott HUNFALVY PÁLLAL és BUDENZ JÓZSEFFEL. OTTO DONNER is Pesten volt akkor. WIEDEMANN négy hétig dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában. Az osztják nyelvtant mégsem írta meg. Ebben az időben ugyanis szibériai tanulmányútra készült a finn AUGUST AHLQVIST, éppen az osztják nyelv kutatására. WIEDEMANN pedig helyesen gondolta, hogy a helyszínen jobb és értékesebb anyagot lehet gyűjteni (ARISTE, i. m. 67).

WIEDEMANN megírta Pétervárotról az erzä-mordvin nyelvtant. Azután ugyanott folytatta cseremiszi szótári anyagának gyűjtését, mégpedig egy hegyi és egy mezei cseremiszi katonától. A kéziratot eljuttatta BUDENZNEK azzal a kéréssel, hogy küldje el neki REGULY szótári feljegyzéseit. Mostanáig nem volt ismeretes, vajon WIEDEMANN befejezte-e egyáltalán a cseremiszi szótárt. Csak 1957-ben találta meg IVAN GALKIN a szótár kéziratát a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kéziratárában. A kézirat 6000 szót tartalmaz, és még mostanában is értékes. (ARISTE, i. m. 70—1).

A WIEDEMANN szerkesztette Syrjänisch—deutsches Wörterbuch ... (1880) függelékében találjuk a votják szójegyzéket is. Maga a szótár 20 000 komi-zürjén szót tartalmaz, és máig is értékes. Idős korában továbbra is foglalkozott a permi nyelvekkel. Így készült el a Grammatik der syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen (1884). Ez egy finnugor nyelvcsoporthoz első kontrasztív nyelvtana (uo. 73—4).

Visszatérve a tartui egyetemre, meg kell jegyeznünk, hogy a múlt század legjelentősebb észti lektora MIHKEL VESKE (1843—1890) volt, az első észti származású nyelvészdoktor. A tartui egyetemen tizenkét évig tanított. Itt ismertette és használta az összehasonlító módszert, amelyet már alkalmazott doktori disszertációjában is.

MIHKEL VESKÉTŐL kezdve a tartui egyetem valóban a finnugor nyelvtudomány tanításának és kutatásának központja lett (P. ARISTE, Eesti keele ja soome-ugri keelte õpetamisest ja uurimisest Tartu ülikoolis [1802—1952]. Ajaloo-Keeleteaduskonna töid. T. Rõ Toimetised. 35. Tallinn, 1954, 90). Előadásain nemcsak észti nyelvtannal foglalkozott, hanem a finn—észti—lív összehasonlító nyelvtannal és ezeknek a nyelveknek germán, balti és szláv jövevényszavaival is. Észti nyelvjáráskutatással is foglalkozott. Járt Finnországban, és megírta az első finn nyelvkönyvet észtek részére (Soome keele õpetus I—II, 1881—1883).

1885-ben VESKE ösztöndíjat kapott és Magyarországra utazott. Itt megismerkedett VIKÁR BÉLÁVAL, BUDENZ JÓZSEFFEL és SZINNYEI JÓZSEFFEL, magyarul tanult és BUDENZ JÓZSEF előadásait is látogatta.

A tartui egyetemen nem szerveztek VESKÉNEK észti docensi vagy professzori állást, mert az itteni németek ezt ellenezték. Ezért a kazáni egyetemen

vállalt állást, ahol sok ideje maradt a tudományos munkára. Tanulmányútra ment a cseremiszekhez, és értekezést írt a cseremiszi nyelvjárásokról: Исследования о наречиях черемисского языка (1889). Így a cseremiszi nyelvjárás-kutatás megalapítójának tekinthető. A következő évben jelent meg könyve a balti finn és keleti szláv nyelvek kölcsönös jövevényszavairól: Славяно—финские культурные отношения по данным языка (1890).

VESKE után a tartui egyetemen KARL AUGUST HERMANN lett az észti lektor. Lipscsében doktorált, majd észti nyelvtanokat szerkesztett és állandóan küzdött az észti nyelv jogaiért, valamint a finnugor tanszék megszervezéséért. De különféle távoli nyelvekkel is foglalkozott és elképzelései kedvéért letért a tudományosság útjáról.

HERMANN utóda JAAN JÖGVEVER lett. A tartui egyetemen tíz évig volt észti lektor.

1919 őszen az észti polgári tartui egyetem működni kezdett. Megalapították az észti, a balti finn és az uráli nyelvek professzori állásait. Az észti nyelv professzora JAAN JÖGVEVER lett. Halála után ANDRUS SAARESTE (1892—1964) lett az észti nyelv professzora. SAARESTE professzor 1925-től 1941-ig dolgozott a tartui egyetemen. Az észti nyelvjárás anyag rendszeres gyűjtését vezette. SAARESTE az észti nyelvjárás szókészlet legkiválóbb kutatója és a nyelvjárás jelenségek egyik legjobb megfigyelője volt. Doktori értekezése (Leksikaaleseist vahekordadest eesti murretes I.) 1924-ben jelent meg.

1919-ben két észti lektora lett az egyetemnek — JOHANNES VOLDEMAR VESKI (1873—1968) és JOHANNES AAVIK (1880—). VESKINEK igen jelentős része van az észti irodalmi nyelv és szókészlet fejlesztésében és a tudományos terminológia megalkotásában. JOHANNES AAVIK pedig az irodalmi nyelv szókincsének megújítója volt.

A többi állással elég sok nehézség akadt, mert a polgári Észtországban nem volt megfelelő szakember. Ezért a tartui egyetemen a finnugor nyelvek oktatóivá finneket, magyarokat vagy Finnországban tanult észteket választottak meg. Így a tartui egyetemen a finnugor összehasonlító nyelvtudomány finn iskolájának módszerei honosodtak meg. A rokon nyelvek fejlődését történelmileg kezdték kutatni. Az élő nyelveket, a nyelvjárásokat és a nyelvi kapcsolatokat a szomszéd nyelvekkel is elkezdtek kutatni (ARISTE, i. m. 100).

A balti finn nyelvek professzorává LAURI KETTUNENT (1885—1963) választották, aki hat évig dolgozott Tartuban (1919—1924). KETTUNEN az észti nyelvjárásokat kutatta, kezdeményezte a nyelvjárás anyag összegyűjtését, és az észti nyelv kísérleti-fonetikai kutatását is megalapította. Tartuból tett tanulmányutakat a lívekhez.

KETTUNEN utóda a balti finn nyelvek tanszékén JULIUS MÄGISTE volt, aki húsz évig, 1944-ig működött a tartui egyetemen. Doktori disszertációját a balti finn nyelvek kicsinyítő képzőiről írta: *oġ- ~ eġ-* deminutiivid läänemeresoome keeltes (1928).

Az uráli nyelvtudomány professzorává JULIUS MARKOT (1890—1959) választották. MARK huszonhat évig dolgozott Tartuban (1944-ig). Doktori disszertációját a balti finn birtokos személyragokról írta: Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen. I. Hälfte . . . (1923). MARK jól ismerte a finnugor nyelveket. Több tanulmányutat tett a lappok és az észtek közé is.

A finnugor nyelvekkel foglalkozott a tartui egyetemen ALO RAUN is tíz évig (1935—1944).

Abban az időben a tartui egyetemen finn és magyar lektorátus is volt. A finn nyelv lektora HILJA KETTUNEN lett, aki Tartuban öt évig dolgozott (1920–24). Munkáját folytatta AINO SUITS (1884–1959), aki huszonegy évig működött ugyanott. A magyar lektorátust 1922-ben alapították (R. VÄÄRI, Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918–1940. aastal. Tõid eesti filoloogia alalt. III. TRÜ Toimetised v. 259. Tartu 1970, 306). Első magyar lektora VIRÁNYI ELEMÉR volt, aki 1928-ig Tartuban magyar nyelvet és irodalmat tanított. Aztán GYÖRKE JÓZSEF hat évig (1931–1936), majd FAZAKAS JENŐ öt évig tanított Tartuban (1937–1941) (VÄÄRI, i. m. 308–309). Ő volt az utolsó magyar származású lektorunk.

Ezen a helyen említhetjük meg az Anyanyelvi Társaságot (Emakeele Selts), amelyet 1920-ban alapítottak. A társaság kitűnően megszervezte az észt nyelvjárások anyagának rendszeres gyűjtését és kutatását.

1940-ben a tartui egyetem szovjet egyetem lett. Kezdetben a polgári egyetem tantervei szerint folytatták a munkát, mert azonnal nem tudták bevezetni a szovjet tanterveket és programokat. A tanszékek tanítási és tudományos munkájának rendezésében sokat segített a Leningrádi Állami Egyetem finnugor professzora, DMITRIJ BUBRICH (ARISTE, i. m. 103).

Az észt nyelv és a finnugor nyelvek tanszékéhez kapcsolták az Észt és Rokonnnyelvek Archívumát, ahol az Anyanyelvi Társaság és az egyetem észt, lív, vót és izsórv nyelvi gyűjtését tárolták.

Pezsgő tudományos munkánkat félbeszakította a fasiszta Németország támadása 1941 nyarán. A német megszállás idején megszűnt az egyetemen a tanítás, tönkrementek a tanszékek, a háborúban elpusztult a gyűjtemények egy része.

Amikor Tartu 1944 őszén felszabadult, és újra kezdődött a tanítás a Tartui Állami Egyetemen, a tanszékek igen nehéz helyzetben voltak. Csak három oktató maradt meg: az észt lektor, JOHANNES VOLDEMAR VESKI, PAUL ARISTE, aki professzor lett és ARNOLD KASK, aki addig csak részben dolgozott az egyetemen, most docensi kinevezést kapott. (J. PEEBO, Eesti keele kateeder mööduvad veerandsajandil. Tõid eesti filoloogia alalt. II. TRÜ Toimetised, V, 259. Tartu 1970. 159.) Mindhárom eddigi professzor és a másik lektor távozott az országból. A hallgatók száma is kicsi volt. Így hát csak egy közös – észt és finnugor nyelvek – tanszéke kezdett működni, és ennek a vezetője ARISTE professzor lett. A tanszékhez még fonetikai laboratórium, az észt és finnugor nyelvek archívuma és az Anyanyelvi Társaság tartozott.

Minden nehézség ellenére a tanítás megindult. ARISTE professzor, VESKI docens és KASK docens elkezdtek előadásukat. A magyar lektor PAULA PALMEOS lett. Valamivel később GERDA LAUGASTE is a tanszékhez csatlakozott, a következő évben még JUHAN KÄOSAAR is. Az első néhány év nem volt könnyű: kevés oktató volt a tanszéken, és az elpusztított városban mindent újra kellett építenünk. Az 1946/47-es tanévben a tanszék kettévált: az észt tanszék vezetője kezdetben KASK docens, később VESKI professzor volt. 1947 elején működni kezdett az Észt SZSZK Tudományos Akadémiájának Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete. Hozzá csatlakozott az észt és finnugor nyelvek archívuma és az Anyanyelvi Társaság nyelvi anyagaival együtt.

1947 januárjában a Leningrádi Állami Egyetemen szervezték meg az össz-szövetségi finnugor filológiai konferenciát, amelyen részt vettek az észt nyelvészek is. Az értekezleten sokat beszéltek NIKOLAI MARR „új tanításáról”, de sok komoly tudományos előadást is tartottak. Különösen nekünk észteknek

volt érdekes ez a konferencia, mert ott megismerkedtünk majdnem minden szovjet finnugor szakos nyelvessel, és először láttuk saját szemünkkel a finnugor népek képviselőit a vepszéktől az osztjásokig és nyenyecekig.

A konferencián megegyeztek abban, hogy milyen nyelvekkel kezdenek foglalkozni az egyes egyetemek és kutatóintézetek. A Tartui Állami Egyetem finnugor tanszéke feladatául maradt a lív, vót és az izsórv nyelvek kutatása, az észti tanszék és a TA intézetének feladatává az észti nyelv kutatása és nyelvi anyag gyűjtése vált. A munka egyelőre így volt megszervezve. Igaz, hogy hivatalosan még mindig a marrizmust uralkodott, de a nyelvi anyaggyűjtést ez nem zavarta. Már 1947 nyarán ARISTE professzor két hallgatóval kutatóútra ment a vótok és az izsórvok közé (P. PALMEOS, 25 aastat fennougristikat Nõukogude Eestis. — Keel ja Kirjandus 1965: 405). P. PALMEOS is már 1946-ban volt két diákkal Közép-Észtországban.

Amikor 1950-ben a marrizmust megszüntették, jobban lehetett már folytatni a finnugor nyelvek kutatását is. Az egyetemen sok diplomamunka készült. A hallgatók felhasználták a különböző nyelvek anyagát, amelyet maguk gyűjtöttek kutatóútjaikon.

A kutatóutakra nyáron kerül sor. Rendszerint a nyelvészetre specializálódott hallgatók már a második tanév után kutatóútra indulnak. Minden csoportot egy tapasztalt oktató vezet. A hallgatók már Tartuban megkapják témájukat, és megismerkednek azzal a nyelvvel vagy nyelvjárással is, amelyet kutatni készülnek. Természetesen meg kell ismerkedniük a szakirodalommal és a fonetikus hangjelöléssel is. Eleinte az adatközlőt az egész csoporttal együttesen hallgatjuk. Később mindenkinek kell keresnie egy saját adatközlőt, akitől önállóan gyűjt. A kezdők első kutatóútján ketteseben dolgoznak egy adatközlővel. Éstéknél ellenőrizzük a gyűjtött anyagot. A kutatóút rendszeren két hétig tart. A finnugor nyelvek tanszéke kutatóútjait többnyire ARISTE professzor vagy PALMEOS docens vezette. PAUL ARISTE volt a diákokkal a vótok, az izsórvok, a lívek és a karjalaiak között, PALMEOS a különböző vidékeken élő karjalaiak, vepszék és egyszer az erzä-mordvinok között járt. Néha EDUARD VÄÄRI docens is velük tartott a lívek közé. Az észti nyelv tanszékének kutatóútjait Észtország különböző vidékeire rendezték AINO VALMET docens, JUHAN PEEGEL docens és mások vezetésével.

A finnugor szakosok diplomamunkájukban többnyire a balti finn nyelvekkel foglalkoztak. Ezeknek a nyelveknek az alaktanát, a szóképzészetét és mondattanát kutatták. Sokat foglalkoztak a balti finn nyelvek és az orosz nyelv kapcsolataival és néhány fogalmi terület szóképzészetének eredetével is. Az erzä-mordvin nyelvről írtak néhány munkát, sőt még a zürjén, a vogul és a kamassz nyelvről is. Néhány dolgozat strukturális módszerrel készült. Foglalkoztak helynevekkel is. Az észti tanszék diplomamunkái felölelik az észti nyelvjárást, az irodalmi nyelvet, a szóképzést, helyesírást és az észti nyelv tanításának módszertani kérdéseit. Az utolsó években az észti szakosok diplomamunkáiban a strukturális módszereket is felhasználták. Mind a két tanszék hallgatói foglalkoztak valamilyen idegen nyelvből észtre fordított könyv szövegének az eredetivel való egybevetésével — és ezekből a fordítás-ellenőrzésekből is gyakran írtak diplomamunkát.

A továbbiakban mellőzve a tanszékek oktatási munkáját, célszerűbb tudományos eredményeinkről beszámolni.

Az észti nyelvi tanszék főbb tudományos problémái a következők: a mai észti nyelv struktúrája, az észti szókinés, az irodalmi nyelv története, történeti

nyelvtan, nyelvjáráskutatás és a strukturális nyelvészet (PEEBO, i. m. 173).

Az észti nyelv leíró-normatív nyelvtanának néhány füzete is megjelent: hangtan, helyesírás, összetett szavak, számnevek és névmások, határozószók.

Az észti lexikológiához tartozó kutatások és disszertációk közül megemlíthetjük pl. KARL ABEN munkáját: Eesti ja liivi laenuid läti keeles (1947). Ez volt az első kandidátusi disszertáció a tartui egyetemen a háború után. ILSE KONT disszertációja az észti szóképzést tárgyalja: Isikut märkivad sufiksilisend nimisõnad eesti keeles (1956). AINO KÜNDOK pedig egy író nyelvének szókincsét dolgozta fel: Murdeline sõnavara Edvard Vilde loomingus (1954).

Az észti irodalmi nyelv történetének a kutatása KASK professzor tudományos munkájának középpontjában áll. 1955-ben benyújtotta értekezését: Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX. sajandi eesti kirjakeeles (megjelent 1958), és doktori fokozatot kapott érte. Később megjelent munkája: Eesti kirjakeele ajaloo I–II (1970).

ARNOLD KASK sok évig tartott előadásokat az észti nyelv történetéről. Ezt tárgyalja megjelent könyvében is: Eesti keele ajalooline grammatika. I. Häälikulugu (1967). Itt megemlíttük még JUHAN PEEGEL disszertációját a régi népdalok alaktanáról: Eesti vanade rahvalaulude keele morfoloogia (1954).

Az észti nyelvjáráskutatással foglalkozik disszertációjában SALME NIGOL: Häälikulooline Ülevaade Hargla murrakust. Konsonantism (1959). ARNOLD KASK egy tanulmányában tárgyalja az észti nyelvjárások kialakulását és csoportosítását: Eesti murrete kujunemist ja rühmitumist (az Eesti rahva etnilisest ajaloost c. könyvben, 1956).

1965-ben hivatalosan működni kezdett a strukturális nyelvészet csoportja HUNO RÄTSEP docens vezetése alatt. Az első új módszerrel írt dolgozat már 1963-ban elkészült, ez MATI HINT diplomamunkája volt: Rõngu murraku fonetiline ja fonematiline struktuur. Következett ELLEN UUSPÕLD disszertációja: Määrusliku des-, mata, nud- (-nuna) ja tud- (-tuna) konstruksiooni struktuur ja tähendus (megjelent 1966) (J. PEEBO, i. m. 180).

A csoportnak időközönként megjelenik két sorozata: Keel ja struktuur I–VI (1965–1972) és Keele modellerimise probleeme I–IV (1966–1972).

1947-ig a Tartui Állami Egyetem az észti nyelv kutatásának egyetlen centruma volt az Észti SZSZK-ban. Amikor működni kezdett a TA Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete, megosztották a feladatokat a két intézmény között. A kutatómunka többnyire a TA intézete nyelv tudományi osztályai feladata maradt (E. RIKOJA, Eesti keeleteaduse esimene nõukogude veerandsajand. — Keel ja Kirjandus 1965: 399).

Az intézet legrégebbi és legszélesebb munkaterülete az észti dialektológia volt. Az észti nyelvjárási anyagok rendszeres gyűjtése kezdetének ebben az évben lesz ötven éve. Ez idő alatt mindegyik nyelvjárásból gyűjtöttük a szókinccset és a helyneveket, feljegyeztünk szövegeket, hangtani és alaktani adatokat. Hangfelvételeink vannak majdnem az egész észti nyelvterületről. (M. MUST, Eesti murdearhiiv teise poolsajandi künnisel. — Emakeele Seltsi Aastaraamat 17, 11.)

Az anyaggyűjtés mellett elkezdtek az intézetben ezeknek a kiadását is. Eddig megjelent a nyelvjárási szövegek három szép kötete fonetikus átírásban: Eesti murded I–III (1961–1970). Minden kötet bevezetésében a nyelvjárási leírása található. Még hat kötetet szándékoznak kiadni. A negyedik kötet kézírata nemsokára készen is lesz.

Ezzel kapcsolatban illik még megemlíteni az Anyanyelvi Társaság levelező munkatársainak köteteit. Ezek egyszerűsített átírásban vannak írva. Ezekből már szintén megjelent három kötet. Az Anyanyelvi Társaság különben is értékes eredményeket ért el a nyelvjárási anyagok gyűjtésében. A társaságnak levelező munkatársi hálózata van, amelyhez a nyelv iránt érdeklődő laikus gyűjtők tartoznak. A harmadik kötet: Tuulik, kadakas ja leib (1969) saaremaa-i szövegeket tartalmaz. Szerzője egy egyszerű asztalos, AADU TOOMESSALU, aki csak öt elemet végzett, de igen sok nagyszerű nyelvjárási anyagot gyűjtött. A társaság levelezőinek munkája eredményeként 1940 és 1970 közötti időszak alatt összegyűlt kb. 123 000 szócédula, majdnem 75 000 helynév, kb. 25 000 oldalnyi szöveg. A társaság kiadásai közül elsősorban megemlíthetjük a levelező gyűjtők részére készült Kodumurre-füzeteit. Szerkesztője a társaság tudományos titkára, HEINO AHVEN. Eddig megjelent 9 szám (1960–1969).

Az intézet nyelvjárási osztályának levéltárában jelenleg 1 309 900 szócédula van. Az észti tájszótár kartotékában több mint kétmillió cédula található (MUST, i. m. 27). Ez a legnagyobb észti szókincsgyűjtemény. Az intézet dolgozóinak legfontosabb feladata az észti tájszótár (Eesti murrete fanaraamat) összeállítása, amely nem olyan könnyű, mint fél évszázaddal ezelőtt gondolták. Az anyag rendezve van *a-tól j-ig* (MUST, i. m. 33). Megjelent a szótár prospektusa (1968), amely próbaszócikkeket tartalmaz.

Fellendült az észti helynevek kutatása is. PAUL ARISTE írt e témakörből néhány kisebb tanulmányt. Neves helynévkutatónk VALDEK PALL. Doktori disszertációjának I. kötete: Põhja-Tartumaa kohanimed I, 1969-ben jelent meg. Nemsokára elkészül JAAK SIMM kandidátusi értekezése is.

A nyelvjárási szókészlet problémáival foglalkozik disszertációjában MARI MUST: Vene-eesti suhete kajastumine lõuna-eesti murrete sõnavaras (1954), amelyben tárgyalja az orosz jövevényszavak elterjedtségét Dél-Észtországban. MART MÄGER disszertációja az észti madárnevekről: Eesti linnunimetused (1907) érdeklí a nyelvészeket, folkloristákat és ornitológusokat is.

Szorgalmasan dolgoznak lexikográfusaink és lexikológusaink is. Néhány szakszótár után 1960-ban megjelent a helyesírási szótár: Õigekeelsuse sõnaraamat. Az új kiadás kéziratát most szerkesztik az intézetben. Ezenkívül egy fontos és terjedelmes munkát is szerkesztenek az intézetben, az észti értelmező szótárt: Eesti kirjakeele seletav sõnaraamat. Alapanyaga több mint két és fél millió cédula. A munkálat próbafüzete 1961-ben jelent meg.

Megemlíthetjük még FELIX VAKK disszertációját az észti szomatikus frazeológiáról, amely 1970-ben jelent meg. A címe: Suured ninad murdsid päid . . .

Észti fonetikával foglalkoznak az intézet kísérleti fonetikai laboratóriumában. Kitűnő eredményeket ért el GEORG LIIV az észti magánhangzók artikulációs-akusztikai elemzésében és ARVO EEK az észti szonoránsok ugyanilyen elemzésében. Mind a két problémával foglalkozott MART REMMEL, a fiatal és igen tehetséges kutató is.

A fonetikát maga PAUL ARISTE professzor is művelte: észti hangtani egyetemi tankönyvet írt: Eesti keele foneetika címen (1968).

Nézzük most meg, milyen más finnugor nyelvekkel foglalkoznak még az észti nyelvészek!

Az észti nyelv legközelebbi rokona a *v ó t* nyelv, amelyet még negyven – ötven öregember beszél a leningrádi területen. A *vót* nyelv legjobb kutatója PAUL ARISTE, aki erről sok tanulmányt írt. Rövid cikkében: Происхождение

водского языка (1947) megmagyarázza, hogyan keletkezett a vót nyelv az északkeleti észti nyelvjárásból. Vót nyelvtana: Vadja keele grammatika (1948) hang-, alak- és szóképzéstant tartalmaz. Két szöveggyűjteménye, a vót népdalok: Vadjalaste laule (1960) és népmesék: Vadja muinasjutte (1962) is értékes. Vadja rahvakalender (1969) – a vót naptár is tartalmaz néprajzi és nyelvi anyagot.

Tallinnban foglalkozik a finnugor nyelvekkel a TA 1957-ben alapított finnugor osztálya. Ez az osztály szó szerint a Tartui Állami Egyetem leszármazottja. Nemcsak azért, mert ARISTE akadémikus volt a vezetője (1957–1960), hanem még inkább azért, mert minden munkatársa a tartui egyetem finnugor szakán végzett (PALMEOS, i. m. 406). A finnugor osztály dolgozói szerkesztik a nagy vót szótárt, amely nemsokára el is készül. Az osztály munkatársa ELNA ADLER is kiadott vót szövegeket: Vadjalaste endisajast (1968). A vót nyelvvél foglalkozott TIIT REIN VIITSO is, aki strukturalista cikkeket írt.

Az i z s ó r nyelvet kutatta PAUL ARISTE és ARVO LAANEST. LAANEST tollából megjelent az Ижорские диалекты. Лингво-географическое исследование (1966) című tanulmány és az Isuri murdetekste (1966) című szöveggyűjtemény.

A l í v nyelvet szintén PAUL ARISTE kutatta К вопросу о развитии ливского языка (1954) című tanulmányában. A lív nyelvvél foglalkozik EDUARD VÄÄRI is, aki ebből a témakörből írt néhány tanulmányt. Terjedelmes lív szöveggyűjteménye még kéziratban van.

A k a r j a l a i nyelvjárások anyaggyűjtésével foglalkozik PAULA PALMEOS. Megjelent szöveggyűjteménye nyelvtani bevezetéssel: Karjala Valdai murrak (1962) és több rövidebb tanulmánya. A lúd nyelvjárásról írta disszertációját ALEKSANDR BARANCEV: Фонологические средства людиковской печи (1971). A tartui egyetem finnugor tanszékének aspiránsa, jelenleg Petrozavodszkban dolgozik.

A v e p s z e nyelvet kutatta TIIT REIN VIITSO, aki disszertációjában glosszematikus elveket alkalmaz: Äänisvepsa murde väljendustasandi kirjeldus (1968). MARIA ZAITSEVA, jelenleg az egyetlen vepsze származású nyelvész, anyanyelvének igeképzéséről írta meg disszertációját. Jelenleg Petrozavodszkban dolgozik.

A f i n n nyelv kutatásával foglalkozott AUNE MARZOVA és MARTTI KUUSINEN, akik a finnugor tanszék aspiránsai voltak. A leningrádi terület finn nyelvjárásaival foglalkozik a TA finnugor osztályának dolgozója, MERLE LEPPIK és az utóbbi időben PAUL ALVRE is. ALVRE professzor disszertációjában tanulmányozta a finn nyelv többes számát: Morfologis-äännehistoriallinen tutkimus monikkovartalon muodostuksesta suomessa verrattuna sukukiellin (1965), amelyért doktori fokozatot kapott. Megjelent több tanulmánya is.

A b a l t i f i n n n y e l v e k régebbi történetének legnagyobb ismerője PAUL ARISTE: Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk (1956) c. tanulmányában összefoglalja nézeteit a balti finn törzsek viszonyairól. Többször foglalkozott ARISTE a szubsztrátum kérdésével is. A múlt évben megjelent tanulmánya: Die ältesten Substrate in den ostesefinnischen Sprachen, amelyben azt állítja, hogy feltehetőleg két szubsztrátum volt a Kelet-Baltikumban, és mind a kettőből megmaradt valami a balti finn nyelvek eddig ismeretlen eredetű szókincsében.

A balti finn nyelvekről írt tanulmányok közül meg kell még említeni néhány disszertációt is, pl. ARNO PIKAMÄEÉ, amely a balti finn és lapp fok-

váltakozással foglalkozott; Tüveline astmevaheldus läänemeresoome a lapji keeles (megjelent rövidítve 1957). RUDOLF KARELSON kötőszavakkal foglalkozik: Sidesõnad läänemeresoome keeltes (1959), ARVO LAANEST, Substantiivne atribuut läänemeresoome keeltes (1959) stb.

A balti finn nyelvek mondattanának kiváló kutatója KARL KONT, akinek a disszertációja voltaképpen az első rendszeres áttekintés e nyelvek névszói tárgyáról. Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes címmel 1963-ban jelent meg.

A lapp nyelvvel eddig keveset törődtek köztársaságunkban. KARL KONT tulajdonképpen az egyetlen, aki egy kólai lapp nyelvjárással foglalkozott. Többször tett kutatóutat a Kóla-félszigetre, és sok lapp nyelvi anyagot gyűjtött. Egyszer a kólai lappoknál jártak azok a finnugor szakos hallgatók is, akik egy szakkollégium keretében tanulták a lapp nyelvet. Jelenleg egyéni program alapján egy negyedéves finnugor hallgató, VÄINO KLAUS a lapp nyelvre specializálódik.

A mordvin nyelvek szakértői VALMEN HALLAP és VALDEK PALL, akik többször is gyűjtöttek a mordvinok között nyelvi anyagot. Disszertációjában (Verbaaltuletussuffiksid mordva keeltes [ühismordva keeltes esinenud suffiksid], 1955) VALMEN HALLAP foglalkozik az igeképzéssel, VALDEK PALL pedig a mordvin igeidőkkel és -módokkal (Ajad ja kõneviisid mordva keeltes, 1955). Az utóbbi időben a tartui egyetemen néhány mordvin fiú is tanult. Ezek közül MIHAIL MOSZIN értekezésében a mordvin és az észti közös szókinccsel Мордовского-эстонские лексические взаимоотношения. 1971) foglalkozik.

Többen tanulmányozzák a cseremiszi nyelvet. PAUL KOKLA járt a cseremiszek között és nyelvi anyagot gyűjtött. Értekezésében a cseremiszi birtokos személyragozással (Possessiiv-suffiksid mari keeles, 1964) foglalkozik. De néhány cseremiszi tudós a tartui egyetemen végezte el az aspirantúrát és itt a kandidátusi fokozatot is megszerezte. LIDIA VASZIKOVA disszertációjában anyanyelve igeragozási rendszerének múlt idejű alakjait tárgyalja: Прошедшее время в марийском языке (1955). IVAN GALKIN: Суффиксальные образования глаголов в современном марийском языке (1956) c. munkája az ige-képzést dolgozza fel. IVAN IVANOV disszertációjában egy cseremiszi nyelvjárás-sziget fonetikájával foglalkozik: Фонетика тоншаевского горова марийского языка (1965) (P. PALMEOS, i. m. 408). GENNADIJ TUZSAROV pedig egy nyelvjárás alakтанát tanulmányozta: Яранский говор марийского языка (1966).

A perm nyelveket Észtországból nem nagyon kutatták. A zürjéni fonetikával többek közt PAUL ARISTE foglalkozott. Ennek a nyelvnek a szókinccsét gyűjtötte ANU-REET HAUSENBERG, akinek a disszertációja a legközelebbi időben remélhetőleg elkészül.

A votják nyelv kutatója IVAN TARAKANOV a tartui egyetemen érte el a kandidátusi fokozatot Фонетические особенности бавлинского диалекта удмуртского языка (1959) c. művével, amelyben ismerteti egy votják nyelvjárás-sziget jellegzetességeit. Jelenleg Izsevszkben dolgozik.

Az ugor nyelveknek eddig viszonylag kevés figyelmet szenteltek. A szoszvai vogul nyelvjárás-területre először 1964 nyarán rendeztek expedíciót, melyben VÁVRA KLÁRA, az akkori aspiráns és egy negyedéves hallgató vett részt. A hallgató diplomamunkája anyagát gyűjtötte. VÁVRA KLÁRÁNAK pedig disszertációja részére szótári gyűjtést kellett végeznie. Disszertációja elkészült, a címe: Терминология родства венгерского и мансийского языка (1970).

Az o s z t j á k nyelv kazimi nyelvjáróterületén többször járt kutatóúton (1968 — 1970) az egyéni program alapján tanuló hatodéves hallgató TÖNÜ SEILENTHAL.

A m a g y a r nyelvvel nem sokat foglalkoztak. Az aspiránsok főleg a kárpátaljai nyelvjárásokat és az ottani nyelvi érintkezéseket tanulmányozták. Disszertációjában ZÉKÁNY IMRE a magyar nyelv hatását írta le a kárpátaljai román nyelvjárásokra: Влияние венгерского языка на диалект румынского языка в Закарпатье (1964), MOKÁNY SÁNDOR pedig dolgozatában a magyar jövevényszavakat vizsgálta a máramarosi ukrán nyelvjárásokban: Венгерские заимствования в Мараморошском украинском диалекте Закарпатской области (1966). FODÓ SÁNDOR diplomamunkájában két kárpátaljai magyar nyelvjárássziget (Visk és Técső) szláv jövevényszavait vizsgálta. MOKÁNY KATALIN még aspiráns. A kárpátaljai magyar nyelvjárásszigetek szókinsét tanulmányozza. Nemsokára elkészül a disszertációja.

A s z a m o j é d nyelvekkel 1963 nyarán kezdtek el nálunk először foglalkozni, amikor a nyenyeczek között járt AGO KÜNNAP, aki később a kamassz nyelv kutatója lett. Disszertációjában a kamassz szóragozással foglalkozott: Kamassi keele fleksioonisufiksíd (vörrelduna lõunasamojeedi fleksioonisufiksitéga), 1969. Tanulmánya megjelent németül Helsinkiben (1971)

A finnugor nyelv kutatás történetének kutatója PAUL ARISTE, aki szép monográfiát írt FERDINAND JOHANN WIEDEMANN (1971) munkásságáról.

Szovjet-Észtországban jelenleg két finnugor nyelvészeti időszakos kiadvány jelenik meg. A régebbi az Anyanyelvi Társaság évkönyve: Emakeele Seltsi Aastaraamat, amelyből 1955 és 1971 között 16 kötet jelent meg, az újabb egy nemzetközi folyóirat, Советское Финно-угроведение, ennek 1965-től kezdve hét évfolyama jelent meg. Mindkettőnek PAUL ARISTE a főszerkesztője. A Keel ja Kirjandus c. folyóirat főleg az észt nyelvre korlátozódik, a többi finnugor nyelvről csak népszerűbb cikkeket közöl.

Végül elmondhatjuk, hogy a szovjet időszakban a finnugor nyelvészetben Szovjet-Észtországban elég sokat értünk el. Az általános problémák közül tudósaink közös munkával megfejtették a balti finn nyelvek korábbi történetét és kialakulását. Sok nyelvi anyagot gyűjtöttek. Ezek közül külön kell kiemelni a TA Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének nagy gyűjteményeit. Külön kötetenként megjelentek az észt, a vót, karjalai és az izsór szöveggyűjtemények, de más nyelvekből is vannak szövegkiadványok. Munkánkat könnyíti az a körülmény, hogy bármilyen finnugor néphez elmehetünk nyelvi anyagot gyűjteni. Ilyen lehetőségéről a polgári Észtországban a nyelvészek álmodni sem mertek. Népszerű áttekintést tartalmaz kutatóútjainkról a Saaremaast Sajaa-nideni ja kaugemalegi című kiadvány, amely 1970-ben a harmadik nemzetközi finnugor kongresszusra jelent meg.

Az elmondottakból nem az következik, hogy meg vagyunk elégedve magunkkal. Még kétségtelenül végtelen sok munka vár finnugor nyelvészeinkre. Hiányzik több nyelv nagyszótára, nincsenek nyelvtanok, stb. De valamire mégis büszkéek lehetünk. Arra, hogy felneveltünk egy fiatal nyelvészgárdát. Az észt szakot a háború után kb. 200-an végezték el, a finnugor szakot pedig 100-an. Közülük sokan tehetséges kutatók lettek. ARISTE professzor vezetése alatt eddig 41 aspiráns védte meg kandidátusi disszertációját. Ezek nemcsak Szovjet-Észtországban dolgoznak, hanem Leningrádban, Petrozavodszkban, Izsevszkban, Joskar-Olában, Szaranszkban, Ungvárott stb.

A testvérköztársaságok sok tudósa szintén a Tartui Állami Egyetemen védte meg kandidátusi értekezését, mivel nálunk vannak megfelelő szakemberek. Jelenleg az észti nyelvi tanszéken egy professzor, három docens és öt adjunktus dolgozik, a finnugor tanszéken pedig két professzor, két docens és egy adjunktus.

Köztársaságunkban számos fiatal, tehetséges nyelvész működik. Néhányan közülük nem rettentek vissza attól sem, hogy a hős elődök, REGULY ANTAL és MATHIAS ALEKSANTERI CASTRÉN nyomdokaiba lépjenek, hosszú és nehéz kutatóutat tegyenek Szibéria eddig mindenütt fel nem kutatott óriási területén.

Ennek köszönhető, hogy jelenleg olyan nagy számú kutató gárdával rendelkezünk, és hogy majdnem minden finnugor nyelvnek van szakértője, még a szamojéd nyelveknek is.

Szovjet-Észtország a finnugor nyelvek kutatásának egyik jelentős központja lett, nemcsak a Szovjetunióban, hanem világviszonylatban is.

PAULA PALMEOS

Nyelvújítási munkálatok Törökországban*

Szeretnénk beszámolni magyar kollégáinknak arról a munkáról, mely a török nyelv megújításáért folyik Törökországban immár negyven éve. Mint ahogyan más nyelveknél, a törökben is különbözik a népnyelv az irodalmi nyelvtől. A török nép nyelve az írásbeliség fejlődése folyamán nagy változásokon ment keresztül. Történelmi, politikai és főleg vallási okok miatt arab és perzsa hatásra olyan állapotba került, melyet hovatovább már nem is nevezhettünk török nyelvnek. Ez a XV. századtól kezdve érzékelhető negatív tendencia 400 éven keresztül egyre jobban érvényesült, és a török nyelv elhanyagolásához, elszegényedéséhez és terméketlenségéhez vezetett. Ezekben az időkben azt tekintették valóban tudós és művelt embernek, aki minél kevesebb török és minél több arab és perzsa szót használt. Sőt azután a török nyelvben nemcsak az arab és perzsa szavak, hanem az arab és perzsa nyelvtani szabályok is meghonosodtak. Nyelvtankönyveinkben a török többszám mellett megjelenik az arab és perzsa többszám, az „ism-i tasgiyr”, az „ism-i meful”, a túlzást kifejező „ism-i fail” és „ism-i tavidil”, a török névszói és jelzői illeszkedés szabályai helyett az arab és perzsa „terkib-i izafi”, „terkib-i tavsifi”, „vasf-i terkibi” szabályai, a kongruencia, az arab kiejtés stb. Mindezek irodalmi nyelvünk nagyon gyakran használt elemei voltak.

A XVIII–XIX. századra ezek az idegen elemek annyira elszaporodtak, hogy az írott szövegekben a török szavak és nyelvtani alakok csak mintegy 10%-ot tettek ki, és még ezek is csak az arab és perzsa szavakkal együtt használt segédigék voltak: „maruz kalmak”, „muktazidir”, „nazil oldu”, „müstagni kalır”, „men eyleyüp”, „mümkün kılın”, „arzu ederek”, „vusul bulduktı” stb.

A XIX. század közepétől számítjuk Törökországban a nyelvújító mozgalom megindulását, amelynek hatása az irodalmi nyelvben is észlelhető. Az

* Az előadás a Kőrösi Csoma Társaság 1971 november 19-i ülésén hangzott el.

írók, művészek — amennyire tőlük tellett — igyekeztek az arab és perzsa hatástól megszabadulni és egy kevésbé kevert török nyelven írni.

Íróink közül a nyugatiasodás egyik első képviselőjének számító, 100 évvel ezelőtt elhunyt Şinasi (1826—1871) műveiben a török szavak és nyelvtani alakok még csak 33 %-ot tettek ki, pedig abban a korszakban Şinasi volt az az író, aki a legtisztább török nyelvet használta.

A nyelv megtisztításának folyamata egyéni tevékenység formájában nagyjából 40 évvel ezelőtt fejeződött be. Ekkor irodalmi nyelvünk törökössége 40—45 % volt.

Irodalmi nyelvünk általános megújítása akkor gyorsult meg és fejlődött egészen új irányban, amikor az ügyet köztársaságunk megalapítója, a nagy forradalmár Kemal Atatürk vette kézbe. Atatürk jól látta, hogy a nyelvújítást csak akkor lehet teljes sikerre vinni, ha ez az ábécé megváltoztatásával kezdődik. Mindenki tudta, hogy az arab ábécé nem tudja visszaadni a török nyelv minden hangját, ugyanakkor egy sereg olyan betű volt benne, ami semmilyen török hangot nem fejezett ki. Az arab ábécé eltörléséhez azonban senkinek nem volt ereje.

Az arab betűk használata megkönnyítette, hogy az arab szavak behatoljanak a török nyelvbe. Nem volt kétséges, hogy ha megszűnik az arab ábécé használata, akkor az arab szavak száma is nagymértékben csökkenni fog. Röviden: az ábécé megváltoztatása elengedhetetlen szükségességgé vált. Egyedül Atatürknek volt elég ereje ahhoz, hogy az ezeréves ábécét megszüntesse, és helyébe egy újat alkosson. Így 1928-ban ezt a nagy és fontos, mondhatni forradalmi átalakulást rövid fél év alatt megvalósította. Betiltotta az arab ábécét és helyébe olyan — latin betűkkel írott — ábécét honosított meg, amely a török nyelv minden hangját hűen kifejezi.

Atatürk ehhez a munkához a legmegfelelőbb időt választotta. Kivárta, míg a latin betűkre való áttérés gyökeret ver, akkor fogott hozzá a nyelv megreformálásához. Négy évvel a latin ábécé bevezetése után eljöttnek látta az időt arra, hogy megalapítsa a Török Nyelvtudományi Társaságot. A cél az volt, hogy a török nyelv saját erejéből, saját forrásaiból szülessen újjá. A Török Nyelvtudományi Társaság alapítása előtt két évvel (1930-ban) mondott szavai e munkálatok jelszavává váltak: „A török nemzetnek, mely megvédte országát és drága szabadságát, nyelvét is meg kell szabadítania az idegen nyelvek igájától”.

Az Atatürk vezetésével meginduló nyelvújító mozgalom az egész országban nagy érdeklődést és helyeslést váltott ki. Most már mindenki értékelte és használta az eddig csak vidéken beszélt, lenézett török nyelvet. Törökországban addig soha nem látott nyelvújítási mozgalom kezdődött.

Atatürk egészen haláláig éjt nappallá téve foglalkozott a nyelv ügyével. Nagy figyelmet fordított az eddig arabul kifejezett tudományos fogalmak török szavakkal való helyettesítésére. Igen sok matematikai fogalomra ő maga talált török megfelelőt. A *zaviye* helyett *acı* (szög), *müselles* helyett *üçgen* (háromszög), *suret*, *mahreç* helyett *pay*, *payda* (nevező, számláló), *zait*, *nakız* helyett *artı*, *eksi* (plusz, mínusz) — hogy csak néhányat soroljunk fel az általa megalkotott szavak közül. Fontos feladatnak tartotta a török népnyelv kutatását és a nyelvjárásokban használt szavak gyűjtését. Ezen a téren folytatott munkák eredményeképpen nyolcezer arab eredetű műszót helyettesítettek török műszóval.

Az új török műszavak használata 1939-től minden iskolában megkezdődött.

Atatürk a nyelvi és történelmi munkálatoknak nagy fontosságot tulajdonított. Ezt jól megvilágítja az a tény, hogy halála előtt két hónappal végrendeletet készített, amely szerint egész vagyonát a Nyelvtudományi és Történelmi Társaságra hagyja. Mindkét intézmény munkáját jelenleg is ez az alapítvány teszi lehetővé.

A nyelvújítás — a magyar nyelvújítási mozgalomhoz hasonlóan — Törökországban is igen sok ellenségeskedéssel találkozott. „A nyelvet a saját állapotában kell hagyni” — mondták. „Nem lehet a nyelvet állami irányítással megváltoztatni” — mondták. „Ha eltávolítjuk az idegen szavakat, a finom értelmi különbségek elvesznek, a nyelv elszegényedik” — mondták. „Nem lehet halott, már nem használt ragokkal szavakat életre kelteni” — mondták. „Olyan valamibe kezdünk, amelyet még egyetlen nép sem csinált” — mondták. „Az apa nem fogja fiát megérteni” — mondták. Azonban — mint a magyar nyelvújítás idején is — a folyamatot nem lehetett megállítani, mert ez nem valami erőszakolt munka, hanem a természetes állapotok megkövetelte fejlődés volt.

Iskoláink régen a vallási tudományokat tanító „medresze” nevű oktatási intézmények voltak. A medreszékben az oktatás kizárólag arab nyelven folyt. Ezen kívül iskoláink idegen nyelvként megint csak az arabot és a perzsát tanították. Atatürk a medreszékkel együtt az arab és a perzsa nyelv tanítását is megszüntette. Ez a helyzet egyrészt megakadályozta, hogy a török nyelvbe újabb arab és perzsa szavak kerüljenek, másrészt csökkentette a régebben átvett szavak megértőinek számát.

Mint ahogy már említettük, a Török Nyelvtudományi Társaság két alapvető feladata a következő: 1. irodalmi nyelvünk fejlesztése, 2. irodalmi nyelvünk megújítása. Ezek a feladatok tudományos módszerekkel és forradalmi mentalitással valósíthatók meg. Vagyis a Török Nyelvtudományi Társaság egyrésztől tudományos, másrésztől forradalmi feladatot kapott.

A Társaság a nyelvtudomány különböző területein dolgozik. Ezekről szeretnék áttekintést adni.

Gyűjtés és terepkutatás

A Török Nyelvtudományi Társaság anyaggyűjtő csoportja két nagy témán dolgozik. Az egyik: a nép által használt, de az irodalmi nyelvben nem szereplő török szavak összegyűjtése és ebből az anyagból tájszótár készítése. A tájszavak gyűjtése először Atatürk idejében, 1932–34-ben hivatalos, állami feladat formájában indult meg. Minden megyében (a „váli” elnökletével) egy tájszó-gyűjtő bizottság alakult, és az összegyűjtött szavakat a „Söz Derleme Dergisi” című négykötetes műben adták ki (1939–1952).

1952–58 között az első gyűjtés hiányainak pótlására, szerkesztésében egy második gyűjtemény készült el. Ebbe a munkába már nem vontuk be az állami hivatalnokokat, kizárólag önkéntes gyűjtők vettek részt benne. Ez a gyűjtemény a réginek háromszorosa lett. Az első és második gyűjtemény anyagát egyesítve, most egy „Derleme Sözlüğü” című új munkát szerkesztünk. Ez a szótár 11 kötetes lesz. Hat kötete megjelent.

Egy másik nagy munkánk a régi szövegekben használt, majd feledésbe ment török szavak felkutatása, szótározása. Ez az anyag is megjelent a

„Tarama Sözlüğü” című szótárban (I–IV. 1943–1957). Új kiadása hat kötetben jelent meg. Csoportunk szólások és közmondások gyűjtésével is foglalkozik.¹

Szótári munkálatok

A szótári osztály legfontosabb feladata a mai török nyelv szótárának elkészítése és időnkénti kiegészítése. A „Türkçe Sözlük” című mű is itt készült (1969-ben jelent meg az 5. kiadása). Ugyanebben a csoportban folynak a két-nyelvű szótárak munkálatai, valamint a Törökországon kívüli török dialektusok összegyűjtése és kiadása szótár formájában.² E csoport munkájához tartozik a nyelvemlékek kiadása is.³

Nyelvtudományi munkálatok

Nyomon követve a török nyelv fejlődését, ez az osztály a nyelvtani szabályok megállapításával és egy Helyesírási Tanácsadó Szótár kiadásával foglalkozik. A nyelvtudomány tárgykörébe vágó monográfiák is készülnek. Igen sok, különféle nyelvtudományi témájú munka jelent meg.⁴

¹ A gyűjtő és Kutató Csoport legfontosabb kiadványai: A. CAFERÖĞLU, *Anadolulu Ağzlarından Toplamalar*. Istanbul 1943; Ö. A. AKSOY, *Gaziantep Ağzı*. I–III. Istanbul 1945–1946; KEMAL EDİP [Kürkçüoğlu], *Urfa Ağzı*. Istanbul 1945; Ö. A. AKSOY, *Atasözleri ve Deyimler*. Ankara 1965; A. B. TAYMAS, *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*. Ankara 1968; Ö. A. AKSOY, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*. Ankara 1969; M. ÜLKÜSAL, *Dobruca'daki Kırm Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*. Ankara 1971.

² A Szótári Osztály kiadványai: A. B. TAYMAS, *Ibnü-Mühennâ Lügati*. Istanbul 1934; K. K. YUDAHİN, *Kırgız Sözlüğü*. I–II. Ankara 1945, 1948; E. K. PEKARSKİY, *Yakut Dili Sözlüğü*. I. Istanbul 1945; H. PAASONEN, *Çuvaş Sözlüğü*. Istanbul 1960; M. M. MEHMET HAN, *Seng-lâh. Lûgat-i Nevali*. Tıpkıbasım. Istanbul 1950; TÜRK DİL KURUMU, *Sade Türkçe Kılavuzu*. Ankara 1953, 1960; M. A. AĞAKAY, *Fransızca–Türkçe Sözlük*. Ankara 1962; C. ÖZTELLİ, *Resmî Yazışmalar Sözlüğü. Osmanlıca–Türkçe, Türkçe–Osmanlıca*. Ankara 1964, 1969; A. CAFERÖĞLU, *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*. Istanbul 1968; TÜRK DİL KURUMU, *Haber Dili Sözlüğü*. Ankara 1968.

³ Nyelvemlék-kiadványok: VELET İZBUDAK, *El-İdrak Haşiyesi*. Istanbul 1936; H. N. ÖRKÜN, *Eski Türk Yazıtları*. I–IV. Istanbul 1936–1941; A. C. EMRE, *Eski Türk Yazısının Menşei*. Istanbul 1938; KÂŞGARLI MAHMUT, *Divanü Lûgat-ü-Türk Tercümesi*. I–III. Çev.: B. Atalay. Ankara 1939–1941. Tıpkıbasım. Ankara 1941; KADI BURHANETTİN, *Kadı Burhanettin Divanı*. I. Tıpkıbasım. Istanbul 1943; B. ATALAY, *Divanü Lûgat-ü Türk Dizini*. Ankara 1943; B. ATALAY, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi-l-Lûgat-it-Türkiyye*. Istanbul 1945; SEYYAD HAMZA, *Yusuf ve Zeliha*. İsl.: D. Dilçin. Istanbul 1946; BERGAMALI KADRI, *Müeyyiret-ül-ülüm*. Tıpkıbasım. Istanbul 1946; YUSUF HAS HACIB, *Kutudgu Bilig*. Tıpkıbasım. Istanbul I–III. 1942–1943. Metin. İsl.: R. R. Arat. Istanbul 1947; MOLLA SÂLİH, *Eş-Şûrâr-üz-Zehabiyye ve-l-Kuta-ül-Ahmediyye Fi-l-Lûgat-it-Türkiyye*. Çev.: B. Atalay. Istanbul 1949; SEYFİ SERÂYI, *Gülistan Tercümesi*. Ankara 1954; MAHMUD B. ALI, *Nehc-ül-feradis*. Tıpkıbasım. Ankara 1956; GÜLŞEHİRİ, *Mantik-ut-tayr*. Tıpkıbasım. Ankara 1957; M. ERGİN, *Dede Korkut Kitabı*. I. Giriş, Metin, Faksimile. Ankara 1958; A. S. LEVEND, *Ali Şir Nevali*. I–IV. Ankara 1965–1968.

⁴ A Nyelvtudományi Kutató Csoport kiadványai: G. BERGSTRÄSSER, *Türk Fonetigi*. Çev.: M. S. Akkaya. Istanbul 1936; B. ATALAY, *Türkçemizde Men-Man*. Istanbul 1940; B. ATALAY, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*. Istanbul 1941; A. C. EMRE, *Türk Dilbilgisi*. Istanbul 1945; B. ATALAY, *Türkçede Kelime Yapma Yolları*. Istanbul 1946; TÜRK DİL KURUMU, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1949; A. S. LEVEND, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara 1960; TÜRK DİL KURUMU, *İmlâ Kılavuzu*. Ankara 1962; A. DİLÂÇAR, *Devlet Dili Olarak Türkçe*. Ankara 1962; M. TANSU, *Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe*. Ankara 1963; A. DİLÂÇAR, *Türk Diline Genel Bir Bakış*. Ankara 1964; VECİHE HATİBOĞLU, *İkileme*. Ankara 1971.

A terminológiai csoport

Mint ahogy már említettük, a török nyelvben használt tudományos szakszavak túlnyomó többsége arab volt. Török terminus technicusok szinte nem is voltak. A török nyelvű szakmai szavak megteremtése a Török Nyelvtudományi Társaság megalapításával egyidőben kezdődött, 1939-ig tartott, amíg iskoláinkban a szakmai fogalmakat törökre tettük át. 1932–39 között négyötezer szakszó vált törökké, ez a szám azóta minden évben nőtt: ma már nyolcezer körül van.⁵

Kiadói és tudományos népszerűsítési tevékenység

A Török Nyelvtudományi Társaság 1951-től havi folyóiratot, a „Türk Dili”-t, 1953-tól egy évenként megjelenő kiadványt („Yıllık-Belleten”) jelentet meg.

Ezenkívül konferenciákat, gyűléseket, kiállításokat rendez, a nyelvészeti tudományok terjesztésével és népszerűsítésével foglalkozik. 330 kiadványunk van.⁶

Nyelvújítási tevékenység

Az eddig ismertetett munkálatok nyelvünk fejlesztésének segédeszközei. Ez a célja az anyagok összegyűjtésének és kutatásának is. A török nyelv fejlesztéséhez, gazdagításához, kifejező erejének növeléséhez, tudományos, művészi és technikai fogalmak kifejezéséhez szükséges munkálatok ezek. Ugyanakkor ennek a tevékenységnek a katalizátor szerepét is vállalnia kell. A Török Nyelvtudományi Társaság az előkészületeknek és kutatásoknak a vállalásával együtt a hazai „nyersanyagokból” igyekszik előállítani a tiszta török nyelvet. E munka megvalósításához három út vezet:

1. Igyekeznünk kell az idegen szavakat a nép száján élő kifejezésekkel helyettesíteni. Igen sok olyan szót tudunk példának felhozni, melyek a 40 évvel ezelőtti irodalmi nyelvünkben nem találhatók meg, ma pedig állandóan használjuk őket: *oysa, yoğun, kıvanç, işkil, kuşku, ödül, araç, ürün, alan, oba, aylak, doruk, güney, kuzey, sıvı, yankı, yozlaşmak, kınamak, denetlemek, onarmak* stb.

⁵ A Terminológiai Csoport kiadványai: S. KAROL, *Zooloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1963; N. ÖZÖN, *Sinema Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1963; TÜRK DİL KURUMU, *Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu*. Ankara 1963; H. TANER-METİN, AND-ÖZDEMİR NUTKU, *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1966; N. SANIVAR, *Ağaçşileri Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1968; A. TURANI, *Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1968; A. KIZILIRMAK, *Gökbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1969; C. SİDAL, *Dössem Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1969; C. ALPMAN, *Gimnastik Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1971; N. HAFIZ PAMİR, Ö. ÖZTUNAL, *Yerbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1971.

⁶ A Kiadói és Tudományos Népszerűsítő Csoport kiadványaiból: Ö. A. AKSOY, *Dil Üzerine Düşünceler-Düzeltilmeler*. Ankara 1964; Ö. A. AKSOY, *Mütercim Asım. 1755–1819*. Ankara 1962; M. S. ÜLKÜTAŞIR, *Kâşgarlı Mahmut*. Ankara 1962; C. KUDRET, *Ziya Gökalp*. Ankara 1963; ENVER NACI GÖKSEN, *Mehmet Emin Yurdakul*. Ankara 1963; A. DİLÂÇAR, *Thomsen*. Ankara 1963; B. NECATIGİL, *Atatürk Şiirleri*. Ankara 1963; H. DIZDAROĞLU, *Ömer Seyfettin*. Ankara 1964; A. S. LEVEND, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*. Ankara 1964; H. DIZDAROĞLU, *Dilçilere Saygı*. Ankara 1966; Ö. A. AKSOY, *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*. Ankara 1968; H. DIZDAROĞLU, *Halk Şiirinde Türler*. Ankara 1969; A. S. LEVEND, *Şemsettin Sami*. Ankara 1969; E. ÖZDEMİR, *Dil Devrimimiz*. Ankara 1969; M. ÖZTEKİN, *Bu Dilin Ustaları*. Ankara 1970.

2. Nem kevés azoknak a szavaknak a száma sem, melyek a régi szövegek megvizsgálása során kerültek elő, s melyek ma már irodalmi nyelvünkben is gyakran szerepelnek, például: *konuk, sonuç, tanık, nitelik, arı, kiři, il, oran, deđin, ađmak, arıtmak, öykünmek, utmak, ivmek, sinamak*.

3. Annak ellenére, hogy bőségesen meríthetünk mind a nép száján élő szavakból, mind a régi szövegekből, napjaink új fogalmainak kifejezésére ez nem lenne elég. Az óriási léptekkel haladó tudomány és technika nap mint nap új fogalmak szóbeli kifejezését teszi szükségessé. Ezeket az új fogalmakat minden nyelv úgy fejezi ki, hogy vagy idegenből veszi át, vagy pedig saját szókincsében talál rokon értelmű kifejezést. Ez a helyzet minden nyelvben magával hozza új szavak megalkotásának szükségességét.

A török nyelv az új szavak alkotásához nagy lehetőségeket kínál. Rengeteg képzőnk van. Ezeket a szótövekhez illesztve és variálva igen sok új szót alkothatunk. Itt válnak világgossá azok a különbségek, melyek a maradiak és miközöttünk vannak. Ők két csoportra választják képzőinket aszerint, hogy melyek életképesek és melyek nem.

Nem szegülnek szembe az olyan szavak alkotásával, melyek életképes képzőkkel történnek, de azt vallják, hogy a nem életképesnek minősített képzőkkel nem lehet szavakat alkotni. Így például szerintük a „-men” képző nem életképes, ezért tévesnek találják az olyan szavainkat, mint az *öğretmen, seđmen, göçmen, uzman* stb. Ezzel szemben mi azt állítjuk, hogy a nyelv fejlesztése és gazdagítása érdekében ki kell használni eddig elavultnak vélt képzőink közül azokat, melyeknek életre keltése nem áll szemben a tudományosság követelményével. Negyvenéves működésünk eredményei erre jogot adnak. Igen sok olyan, nemrégén alkotott szavunk van, melyeknek arab megfelelőjét (*muallım, müntehip, muhacir, mütehassis* stb.) már alig használják. Ezzel a módszerrel igen sok és nagyon szép új szó került nyelvünkbe: *gelenek, kazı, konu, yayın, sözlük, uçak, uydu, jörünge, sakınca, olumlu, paydaş, orantı, durum, yetki, çekimsen, özel, ayrıntı, tapınak, bunalım, yaratık, gider, dergi, anıt, işlem, dilekçe, süre, özlem, bencil, demeç, bilimsel, çelişmek, kođuşturmak, uygulamak, yetinmek, yozlaşmak* stb.

Új alkotású szavaink egy része szóösszetétel útján keletkezett. Ilyen, két szó egyesítéséből létrejött új szavunk például: *sađduyu* (régı megfelelője: *hissiselim*), *tekdüzen* (*yeknesak*), *tıpkıbasım* (*fotokopi*), *içgüdü* (*sevkitabii*), *başkent* (*merkezi hükümet*), *önsezi* (*hissi kablelvuku*), *akaryakıt* (*mayı mahruk*), *oldubitti* (*emrivaki*), *içtüzük* (*nizamname-i dahili*), *bilirkiři* (*ehlivukuf*).

Eleinte az új szavakat båtortalanul használtuk. Egy idı múlva a megszokott régi helyett ezeket is megszoktuk. Egy általunk készített statisztika szerint az utolsó 40 évben a török irodalmi nyelvből tízezer arab és perzsa szót vetettünk ki, és helyükbe régi, eddig nem használt vagy pedig új alkotású szavakat honosítottunk meg. Ezenkívül mintegy nyolcezer nem török tudományos és szakmai kifejezést törökösítettünk. Ennek a tevékenységnek köszönhető, hogy mai irodalmi nyelvünkben a török szavak aránya 75—80%.

*

A Török Nyelvtudományi Társaság legnagyobb eredménye, hogy felébresztette és elterjesztette az anyanyelv iránti szeretetet és érdeklődést. Nyelvünk fejlődésének és megújulásának az utóbbi években ez a legfontosabb forrása.

Nyelvújításunk megindulásáig az számított szépirodalomnak, ha egy fogalmat arabul vagy perzsául fejeztek ki. Most, ha valaki azt akarja, hogy műve elismerést arasson, feltétlenül török szavakat kell használnia. Ma már nem számíthat irodalminak az olyan stílus, mely a *sanarım* helyett *zannederim*, *kullanılır* helyett *istimal edilir*, *evim* helyett *bendehane* szót használ, sőt ez nevetést vált ki.

A művészet, az irodalom, az újságok és folyóiratok nyelve napról napra lassanként megújul. Vagyis ez a folyamat megtalálta útját és a haladás gyorsaságának mértékét.

ÖMER ASIM AKSOY

В.И. Лыткин – Е.С. Гуляев: Краткий этимологический словарь коми языка

Москва, 1970. Издательство Наука. 386 l.

A III. Nemzetközi Finnugor Kongresszus alkalmából a Szovjetunióban megjelentetett művek sorában elsőrangú jelentősége van V. I. LYTKIN és JE. SZ. GULJAJEV «Краткий этимологический словарь коми языка» című munkájának. BÁRCZI GÉZA kis terjedelmű magyar etimológiai szótára után (Magyar Szófejtő Szótár. Budapest, 1941) ez a második olyan mű, amelyik egy finnugor nyelv szókinésének etimológiai vizsgálatát tűzte ki feladatául. Igaz, hogy jelenleg Magyarországon és Finnországban készülöben van a magyar, illetőleg a finn nyelv etimológiai szótára, de ezek a munkák még nem zárultak le, eddig körülbelül kétharmad részük jelent meg.

A zürjén etimológiai szótár jól átgondolt és következetesen alkalmazott szerkesztési elvek szerint készült. A szerzők szótárukba csak azokat a szavakat vették fel, amelyek az óspermi kornál nem későbbiek, tehát az uráli, a finnugor, a finn-permi és a permi rétegbe tartozó szavakat. Ez alól csak azok képeznek kivételt, amelyek a zürjénségnek szomszédaival, illetőleg egykori szomszédaival való kapcsolataira utalnak. (Kár, hogy a művelődéstörténeti szempontból oly fontos zürj. *kuže* 'Waldgeist' ~ votj. *kužo*, *kužo* 'Herr, Wirt, Besitzer' < csuv. kimaradt a szótárból). Mint ismeretes, a zürjén nyelv tekintélyes számú jövevényszórétege ócsuvas (közép-bolgár), karjalai-vepsze, orosz, jurák (elsősorban az izsmai nyelvjárásban és Szibériában) és obi-ugor (főleg Szibériában az Ob folyó melletti zürjén nyelvjárásokban) eredetű szavakra oszlik. Helyes, hogy a szerzők az orosz eredetű szavak közül csak azokat vették fel, amelyek eredete a mai olvasó – sőt filológus-olvasó! – számára nem magától értetődő. A nyilvánvaló, könnyen azonosítható szavakat (például *алдй* < *алый*, *вина* < *вино*, *комбайн* < *комбайн*, *кӧзыин* < *хозыин*, *свадьба* < *свадьба* stb.) figyelmen kívül hagyták. Kár, hogy a legrégebb (uráli) rétegbe tartozó szavakhoz a szótár nem mindig adja meg a szamojéd nyelvi megfelelőt (pl. *ньде*, *повны*, *пом I*, *пу*, *пуе*, *син*, *тыр*, de vö. mégis *код I*, *коз*, *кольные*, *кувны*, *лем*).

A táblázatszerűen megadott hangmegfelelések (Введение. Звуковые соответствия в финно-угорских языках) a kezdő finnugor nyelvészek és a nem finnugor nyelvészszakemberek számára megkönnyítik a szótár használatát, az etimológiák hangtani vonatkozásainak megértését, mivel az egyes szócikkek végén a hangmegfelelési táblázatokra utaló hivatkozási számok segítségével maguk is meggyőződhetnek a hangtani valószínűség fokáról. — Megjegyzések. 14. l.: Az **nt* hangkapcsolatnak a második szótagnál hátrább a zürjén nyelv P nyelvjárásában és a votjákban nem *d*, hanem *t* a folytatója (vö. UOTILA: MSFOu. 65: 87, 92–7, 103; RÉDEI: NyK 66: 257, ALH 19: 327). Ugyanígy a **p*, **t*, **k* hangoknak a második szótagnál hátrább zürj. *b*, *d*, *g*, *θ* (P és votj. *p*, *t*, *k*, *θ* felel meg (l. uo.)). Igaz, hogy a vonatkozó táblázatok élén «Середина слова» megjelölés áll, s ez az esetek zömében az első és a második szótag közötti mássalhangzókra vonatkozik – sőt, a szerzők esetleg csak erre gondoltak –, de tekintettel a nem kis számú ősi (uráli, finnugor, különösen pedig finn-permi, permi) származékszóra, feltétlenül közölni kellett volna a második szótagnál hátrább jelentkező mássalhangzó-képviselőket is. 16. l.: Az alveoláris **s*-nek a magyarban csak kivételesen felelhet meg *sz* (**-s* > **-š* : *fészek*), a szóközépi **-s* és **-š*-hangokat tartalmazó szavak strukturális okokból kivesztek a nyelvből (vö. RÉDEI: Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quin-

zième anniversaire. Budapest, 1972. 231 kk.). Nem helyes az a vélemény (17. l.), hogy az ópermi *kgjd* (~ *kod*), *bajd*, *mojd* típusú szavakban a *d* képző. Ezekben a *-jd* epentézissel *d*-ből keletkezett. Vö. *t > jt* : *kvajt* ~ *kvat*, *najt* ~ *nat*, *z > jd* : *kež-* 'säen' ~ *kejdžs* 'Samen', *š > js* : *još* ~ *jojs* (UOTILA: MSFOu. 65: 119 kk.; SzrSzlK 462).

A szócikkek felépítése logikus, világos, jól áttekinthető. A szócikk a zürjén irodalmi nyelvi alakkal kezdődik, indokolt esetben ezt nyelvjárás formák is követik. A zürjén szó után függőleges vonallal elválasztva jön a votják megfelelő. Ezután gondolatjellel elkülönítve áll a rekonstruált ópermi alak. Majd két függőleges vonallal elválasztva következnek a finnugor, három függőleges vonal után pedig a szamojéd nyelvi megfelelők. A finnugor megfelelők után, tőlük egyenlőségjellel elválasztva van megadva az előpermi alapalak (ez legtöbbször megegyezik a PFU alapalakkal). Végül „~” után megemlítik a javasolt indoeurópai, jukagir, török és egyéb altjai párhuzamokat, majd szögletes zárójelben utalás történik a hangtani bevezetés megfelelő táblázataira.

A permi, volgai, finn, észt és magyar adatok irodalmi nyelvi helyesírási formában szerepelnek; a többi nyelv esetében, valamint az említett nyelvek nyelvtörzési adatainak az idézésekor a főbb nyelvisztikában használatos transzkripció(k) szerint történik az irodalmi adatok közlése. Az egyes szócikkekhez csatlakozó irodalom — kár, hogy többnyire csak a legutolsó hivatkozás(oka)t adják meg — jó szolgálatot tesz a tájékozódni kívánó olvasónak.

A szerzők állásfoglalása, illetőleg véleményalkotása a biztos vagy általuk biztosnak, lehetségesnek tartott etimológiákról világos és határozott. Sajnos, ugyanez nem mondható el a — valószínűleg véleményük szerint is — bizonytalan, illetőleg téves egyeztetésekről. Ezeknél ui. gyakran nem mondják meg saját véleményüket, hanem csak azt közlik, hogy az illető zürjén szót az irodalomban ezzel vagy azzal a szóval (ezekkel vagy azokkal a szavakkal) egyeztettek. Nem értünk egyet az ilyen megfogalmazásokkal: *дзоддэ*: «Вихман пермское слово сравнивает . . . ; *кожи*: «Тойвонен удм. *капчи* под вопросом сопоставляет с ф. *кареä* [э: *кареа*], *кевйт* и т. д.»; *ком* I: «Шебештьен удм. *кинй* сопоставляет с ф. (Lönnr.) *кино* 'форель'; *эжа* I: «Утила сравнивает с ф. *ахо* 'заброшенное поле'» stb. Az eredet tisztázását függőben hagyó eljárásuk miatt, a minősítés mellőzése következtében a szótár olvasója nem tudja meg, hogy mi a szótár szerzőinek a véleménye a kérdéses etimológiával kapcsolatban. Helyesebb lett volna úgy eljárni, mint pl. a *код* I, *тымны*, *чөвтыны* stb. szavak esetében. Némelykor következtetlenség mutatkozik a szamojéd néprvek használatában: belső, a szakirodalomban újabban használatos elnevezés (ненец.): *код* I, *коз*, *колны* stb.; külső s egyúttal régebbi tudományos elnevezés (турак.): *ис*, *энтыны*, *кувны*, *кыр* III. stb.

A szótárban tárgyalt valamennyi zürjén szó etimológiáját nem vetettük alá tüzetes vizsgálatnak, hanem csak azokhoz fűzünk észrevételeket, amelyekkel kapcsolatban a szótár végigolvasása során kételyeink támadtak, illetőleg amelyekhez az etimológiai irodalom és saját kutatásaink alapján kiegészítő, módosító vagy helyesbítő javaslataink vannak. Ezek a következők:

абача 'тольстый, здоровенный'. A zürjén szó a vogulba is átkerült (RÉDEI, SLW 93).

адз 'пойма (реки)'. A votj. (BORISZOV) *азь*: *азьдор* 'безлесистая местность, нелесистая' egy ?-et megérdemelne. Ugyanis csak akkor lehet a zürjén szó megfelelője, ha korábbi jelentése 'луговой край, степь; Wiesenrand, Steppe' volt.

арт 'ряд, порядок'. Nemcsak az *artal*-ige (> *osztj. artál*-), hanem az *art* alapszó is átkerült az osztjákba: C. Ni. O *art*, Kaz. *art*, Ko. *art* 'Zeit'. Vog. *art*, FL *ärt* 'Zeit, Zeitabschnitt' < zürj. (RÉDEI, SLW 95, 96).

бедь 'палка'. A zürjén szó és votják megfelelője (*боды*) nem egyeztethető a cser. *pañdä*, *pañdo* 'палка' szóval, mivel a permi szavak *e*, *o* hangja előpermi palatális magánhangzóra (**i*, **e* vagy **ä*) megy vissza. A cseremiszi szó valószínűleg a zürj. под család-jába tartozik (l. ott).

бергавны 'вращаться, вертеться'. Hangfestő szó, ezért aligha lehet genetikai kapcsolat a permi szavak és a megfelelőkül ajánlott rokon nyelvi szavak között. Egyébként zürj. *бергэд* -> vog. É. *pëgyääl*- 'kifogat; ausdrehen, auswenden' (RÉDEI, SLW 134).

бёрдыны 'плакать'. A permi szavak annyira permi kori hangutánzó szavaknak látszanak, hogy a finn *porata*, ill. *parkua* említése két kérdőjellel is felesleges.

бырны 'выйти, прийти к концу'. A vog. *pari* 'кончить, кончиться', *osztj. pəmət* 'проходить, миновать. . .' nem ősi megfelelői a zürjén igének, hanem jövevények a zürjénből (TOIVONEN: FUF 32: 53; RÉDEI, SLW 133). A ?-lel idevont m. *fárad* etimológiáját l. MSzFE.

бырөд 'наледь'. Kérdőjellel a m. *förr* 'sieden, kochen; wimmeln' is idevonható. *вад* 'лесное озеро'. A m. *vad* 'wild' (vö. *vadon* 'Wildnis') szóval való egybevetés sem hangtani, sem jelentéstani szempontból nem lehetséges. Zürj. *a* csak palatális mással-

hangzó mellett lehet finnugor a folytatója (l. pl. байддз, казьяны, радз). A zürj. *vad* kétségtelenül a *va* 'Wasser' -d névszóképzős származéka.

вайны 'приносить'. A m. *vinni* helyesen: *vinni* (töve: *vi-*).

вартны 'молотить'. A ?-l el idekapcsolt votj. *vu* 'штраф' a finn *vero* 'Steuer, Auflage, Abgabe' megfelelője (TOIVONEN: FUF 18: 179).

ватуи 'коростель, деграч'. A votják és a cseremisiz szó kivételével valamennyi finnugor szó a zürj. *вѣзь* 'связь' szóval tartozik egybe. Abban igaza van a zürjén etimológiai szótárnak, hogy a zürj. *вѣз* és a votj. *воѣ* 'чирок, дикая утка' összekapcsolása (TOIVONEN: FUF 19: 166—7) hangtanilag nem lehetséges (a zürj. *з*-nek nem felelhet meg votj. *ѣ*), de a szótárban — sajnos — a gyakran előforduló állásfoglalás hiányára jellemző, hogy a *ваѣ* alatt említett rokon nyelvi szavak — helyesen persze, de a két szócikk összehangolása nélkül — a *вѣзь* alatt is fel vannak sorolva. A cser. *шароц* szóról l. BEREZCKI: NyK 62: 128. Véleményünk szerint csak a zürj. *ваѣ* és a votj. *воѣ* tartoznak egymással össze.

вѣтѣс: *черань в.* 'паутина', Ud. *вѣтѣс* 'перевес, сеть на птицу, на дичь'. Zürj. > vog. (VNGy. 2: 682) E. *patēs* 'függő madárháló' (K. VILKUNA: KSVk. 52 [1972]: 249; FUF 40: 248).

вѣждѣс 'перегородка, переборка, загородка'. A szótár szerzői megemlítik, hogy TOIVONEN (FUF 19: 95—6) a zürjén szót a mord. *ош* 'город', vog. *uš* 'забор' stb. szavakkal vetette egybe. Kár volt az állásfoglalást mellőzni, hiszen ugyanezek a szavak — helyesen — a zürj. *водж* 'зимняя рыболовная запруда из кольев' alatt is fel vannak sorolva.

вѣшныны 'отойти, сдвинуться, отодвинуться. A zürj. *вѣшныны* 'выкупить (например, залог)' (~ votj. *воштыны* 'отменить') származékok nem tartoznak ide, ezek a *вѣжныны* 'изменять, менять' -t₂ műv. képzős származékai (l. WUO., FOKOS-FUCHS).

водны 'ложиться, лечь, улечься'. A ?-l el idevont vog. *унтуңкве* 'сесть' különválasztandó a permi szavaktól. A szóbelseji -nt- ui. nem eredeti *-nt- kapcsolat folytatója, hanem a *t* elem igeképző (vö. *unli* 'ül; sitzen').

волдѣз 'передняя часть подола'. Ez a zürjén szó hangtani okokból elválasztandó a zürj. *елез* ua. alaktól és rokon nyelvi megfelelőitől. A *volež* és a Lu. *ol-vož* forma a zürj. *елез* és *воз* 'Vorderes; Schoß (beim Sitzen)' kontaminációja útján keletkezett.

вошны 'пропасть, заблудиться'. Az obi-ugor szavak (vog. *uš-*, osztj. *woš-*) zürjén átvételek (TOIVONEN: FUF 32: 24; RÉDEI, SLW 96). A m. *veszni* súlyos hangtani nehézség miatt nem vethető egybe az őspemire rekonstruálható **oš-* alakkal. A magyar szó a votj. (MUNK.) Sz. *vez-* 'eltűnni, elhordani magát; sich entfernen, sich aus dem Staub machen', (URSzl.) *vezji-* 'исчезнуть, пропасть без вести' szóval tartozhat össze (BEREZCKI: NyK 66: 385). A magyarban a palatális magánhangzó-környezet hatására fgr. *-s- > ugor *-š- > m. sz hangváltozás tehető fel (vö. m. *fésze-k* 'Nest' < fgr. **pesä*).

вѣшныны 'осуждать, охаивать'. A mord. E *joftams*, M *joftams* 'говорить, сказать' szóval való egyeztetés érdekében felvetett metatézises magyarázat (< *üöan-*) erőltetett s egyszerűsített felesleges is, mert a mordvin szónak más, biztos etimológiája van (~ finn *jutella, juttelen* 'sprechen, erzählen', észт *üttema, ütlen* 'sagen, aussprechen', ? m. *játszik* 'spielen', l. MSzFE, TESz.).

вѣлсти, *вѣлсь* 'только что, потом только'. Újabb magyarázatát l. RÉDEI: NyK 73: 421.

вѣштыны 'тереть, скоблить, скрести'. A finn és a lapp szó hangtani okokból elválasztandó a permiektől. Újabb magyarázatát l. RÉDEI: NyK 71: 108.

вѣйддз 'даже; до какого-л. места'. Az idézett vog. *uil, uit, vail* hangtanilag jobban illik a zürjén szó *vij-* tövéhez (FU **wujz*), mint a m. *vég*, finn *vi-*: *viime, viimeinen*.

вын 'сила, мочь'. Az itt felsorolt rokon nyelvekbeli szavak a zürj. *vi*: *jez-vi* 'Sehne, Flechse' megfelelői (l. ott is). A zürjén szó *n* hangja nem lehet a rekonstruálható FU **wäke* **k*-jának a folytatója. Az sem valószínű, hogy — mint a szótár szerzői gondolják — az *n* képző volna.

гадь 'мозоль, волдырь, пузырь'. Az ajánlott finnugor megfelelők (finn *kontti* 'берестяная котомка', osztj. *kint* 'вид кузова', vog. *χünt* 'сверток, ранен') hangtani és jelentéstani okokból nem egyeztethetők a zürjén szóval. A finn *kontti* a zürj. Vm. *kuda* 'большая деревянная посуда без крыши (для муки, зерна), пудовка', votj. (WICHM.: MSFOu. 21: 77) Uf. *kudo* 'großer Korb'¹ és talán az obi-ugor szavakkal tartozik egybe (l. LINDSTRÖM: Suomi 1852: 44; VglWb. 55; ÅKE 385; SETÄLÄ: FUFA 12: 89; JSFOu. 30/5: 80; TOIVONEN: MSFOu. 52: 310; UOTILA: Vir. 1939:125; STEINITZ, FgrVok. 36;

¹ Sajnos, a zürj. *kuda* ~ votj. *kudo* nem fordul elő a szótárban.

FUV; JOKI: FUF 32: 52; SKES; Лыткін, VokPerm. 207), bár az obi-ugor szavak vagy-lagosan a finn *kantaa* 'tragen' etimológiai családjába is vonhatók (vö. LINDSTRÖM: Suomi 1852: 33; MUSZ. 238; HALÁSZ: NyK 23: 30; SETÄLÄ: FUF 2: 243; FUF 12: 81; JSFOu. 14/3: 25, 30/5: 68; Beitr. 87; LEHTISALO: FUF 21: 14; STEINITZ, FgrVok. 36; FUV; SKES; E. ITKONEN, LpChr. 119).

гозын 'скобель'. A finn *koukku* 'крючок', cser. *кагыр* 'лук, изгиб' — mindkettő ?-lel szerepel — idetartozása hangtanilag nem lehetséges. A zürj. *o* (< őpermi **e* vagy **ä*) nem felelhet meg a finn *ou*, cser. *a* magánhangzónak. A szóközépi mássalhangzó-megfelelés is szabálytalan. Ezenkívül az egyeztetett szavak jelentésánál is távol állnak egymástól.

зос 'жир (животный), сало; (Ud.) польза'. A m. *haszon*, finn *kasvaa* 'wachsen, zu-nehmen', mord. *kasoms* ua. nem tartozik ide.

зög 'пуп, пупок'. Az osztj. *kuŋki* veláris hangrendűsége miatt nem egyeztethető a permiekkel (őpermi **o* < előpermi **ä*).

зоп 'маленькое озерко, углубление, ямка'. A finn *kuoppa* 'яма' idekapcsolásának hangtani akadálya van: az őpermi **o* < előpermi **ä* hangnak a finnben nem felelhet meg *uo*.

зоч 'хрящ'. A zürjén szóval egybevetett finn *käpsä* 'изжаренная нога ягненка' inkább a zürj. *kis* 'шкура с ног животного' etimológiai megfelelője. A permi nyelvekben **ä* > **i* > *i* (> votj. *u*) hangváltozással kell számolnunk a szóbelseji -*p*- hatására. A zürj. *geč* hangtanilag igen, de jelentésánál nem illik a finn szóhoz.

зудыны 'ковырять, копать'. A m. *gödörrel* való egyeztetése a magánhangzók eltérése miatt téves. A szócikk végén levő utalásban («См. также гуд») a *гуд* elírás *гy* helyett.

гум 'полюй стебель'. A finn *käämi* 'шпилька, катушка', lapp *gabme* 'птичье перо' szavakkal való egybevetés a magánhangzók eltérése miatt nem fogadható el. Nemcsak az osztj. *kōmā* 'вид прибрежного и болотного растения с полым стеблем', hanem talán a vog. *kat* 'Bärenklau, Bärenkraut' is zürjén jövevénytűző (I. RÉDEI, SLW 104).

гундыр 'многоголовое чудовище'. Újabb magyarázatát I. RÉDEI: NyK 63: 422. *гыдр* 'иней (на окне, на стене . . .)'. A zürjén szó nemcsak az osztjákba, hanem a vogulba is átkerült: *kiyerttanke* 'покрывать инеем, снегом, льдом' (RÉDEI, SLW 102).

гырк 'грудная и брюшная полости'. Az itt adott etimológia nem teljes, ill. részben téves. Hangtani és jelentésani szempontból csak a cseremisiz illik a permi szavakhoz. Hiányzik a vogul megfelelő: (MSz.) T *kwir*, *kūr*, *kēr*, TO *khul*, K É *kiwēr*, *kiwr*, P *kēr* 'belső; das Innere (T K É P), üreg; Höhle (É.), tál; Schüssel (É.)'. A finn *kurkku* 'Kehle, Gurgel, Hals' és a mord. E *kirga*, *kirga*, *korqa*, M **kārga* 'Hals' eltérő jelentésük és eredeti veláris hangrendjük miatt — a mordvin szóra vonatkozóan ez csak akkor áll, ha a veláris változat az eredetibb — nem vonhatók ide (vö. MUSZ. 874; ÁKE 492; WICHMANN: FUF 11: 203, 216; UOTILA: MSFOu. 65: 346; SyrjChr. 80; FUV; E. ITKONEN: UAJb. 28: 70; SKES).

дзель п. 'ягненок'. A finn *tilli* 'козочка', déli-észti *tsile* 'ягненок' szavakkal való egyeztetése hangtanilag téves: a zürjén szóban feltehető **č*-nek nem lehet a folytatója finn *t*, észt (nyelvjárási) *ts*- (< **t*-). Véleményem szerint a *žol* *'маленькая вещичка . . .' a *žola* 'маленький' szónak az őpermi *e* > **o* hangváltozás előtti alternánsa (vö. FV Vm. AV *žela*, AV *žela*). A jelentésani fejlődés 'kicsiny' → 'állat kicsinye' → 'bárány' lehetett.

дзир 'петля, шарнир, навеска'. Az itt adott etimológia helytelen. A permi szavak a m. *csir* (*csirja*) 'Dippenleisen, Zapfen, Torstift . . .' megfelelői (I. MSZFE, TESz). Az osztj. *lörz* egyébként zürjén jövevénytűző (I. TOIVONEN: FUF 32: 74–5; MSZFE).

дзббдны 'клевать (о рыбе)'. Elválasztandó a m. *dob* 'werfen', vog. *tāmpi* 'бросаться' szavaktól. A S *debed* 'anbeissen (Fisch beim Angeln)' alak világosan arra mutat, hogy az eredeti első szótagi magánhangzó palatális volt: *e*, *ɛ* < **e* < előpermi **e* vagy **ä*), tehát az egyeztetés hangtani akadálya nyilvánvaló. Ezenkívül a zürjén szó jelentésánál is távol áll az ugor szavaktól.

дудыны 'перестать, прекратить'. A finn *tauota* (*taukoa*-) 'прекращаться, прекратиться', lapp *duov'got* 'прервать движение, остановиться' szavakkal való összetartozása azért nem valószínű, mivel a hangtani akadály — a permi *g* nem vezethető vissza a finn-lapp alapján feltehető eredeti **-wk-* kapcsolatra — áthidalhatatlan.

едны 'свернуться, запечья (о крови)'. A zürj. palatális *e* miatt alig van valami valószínűsége a finn *juotta* 'пять' igével való egybevetésnek. Esetleg őpermi **jōd*- > zürj. *jed*- > *jed*-? De ezen hangtani fejlődés feltevésének sincs súlya, mivel a finn szónak más, valószínűbb magyarázata is van (I. SKES).

энтыны 'колоть, стрелять'. Ugyanazok a rokon nyelvi szavak vannak idekapcsolva, mint amelyek a *ямны* szóhoz is.

жынный 'колокол'. Zürjén jövevényyszóként nemcsak az osztjákban, hanem a vogulban is megvan (RÉDEI, SLW 152).

зуд 'точильный брусок'. A szó az osztjákon kívül a vogulba is átkerült (RÉDEI, SLW 156).

зумыд 'плотный, устойчивый, прочный'. A ?-lel idevont finn *sangen* 'очень, весьма' hangtani okokból (a finn *-*rk*-nak nem felelhet meg zürj. -*m*- < *-*η*-) nem jöhet tekintetbe a zürjén és a votják szó megfelelőjeként. A m. *igen ig*- töve palatális hangrendűsége miatt választandó el a permiektől. A javasolt cseremiszi és vogul szónak a permi szavakhoz való viszonya további vizsgálatra szorul.

зургыны 'ткнуть'. A megfelelőkül idézett cser. *шураш* 'колоть' és finn *survaista* 'толкнуть, ткнуть' a m. *szúr* ua. szóval tartoznak össze (< FU **šurwa*-), s így szókezdő eredeti *-*s*-sük miatt nem egyeztethetők a zürj. *zurgi*- (*-*s*-!) szóval.

зыв: *зыв висьом* 'длительное недомогание, продолжительная болезнь'. A zürjén szóval egyeztetett cser. *шүү* 'гной' (?-lel) és mord. *суй* ua. jelentésánál távol áll a zürjéntől; tehát semmi sem indokolja a zürjén etimológiai szótár szerzőitől is idézett, azonos jelentésű ugor, permi és lapp szavaktól való különválasztásukat. A zürj. *sis*, votj. *šis* 'гниль, гнилой' szövegi -*s*-sze — tekintettel a finnugor és szamojéd szavak alapján rekonstruálható uráli **säje* alapalakra — más, mint képző aligha lehet. Bosszantó, mert könnyen kiküszöbölhető lett volna, hogy a *зыв* és a *цибь* szócikk nincs egymással összehangolva: ti. ugyanazok a rokon nyelvi megfelelők vannak — minden indokolás nélkül — az utóbbinál is feltüntetve.

зыравны 'тереть, расирать'. Megemlítené, hogy a szó átkerült az obi-ugor nyelvekre (TOIVONEN: FUF 32: 70; RÉDEI, SLW 155).

йёв 'молоко'. A ?-lel idekapcsolt finn *jälsi* (*jälte*-) 'сок дерева' szóközépi **l*-je miatt nem egyeztethető a zürjénnel.

кад I 'время, пора, прок'. A ?-lel a zürjén szóval egyeztetett cser. *кот* 'год, время' és finn *kotva*: *kotvan aikaa* 'некоторое время' egymással valóban összetartoznak, de az ugyanez idetartozó lapp *kátfo*, *koadži* alapján feltehető szóbeljei finn-volgai *-*δ*-*w*-nek a zürj. *d* nem felelhet meg (E. TUKONEN: Pais-Eml. 616—9). A zürj. *kad* esetleges etimológiai megfelelője lehet a m. *kéd*: *ekkedig* 'bisher' (I. MSzFE).

кад II. 'топь, зыбун, трясина'. A vög. *kel*, osztj. *kal* 'болото', m. *halap* [helyesen: *haláp*] 'мокрый луг' idekapcsolása téves. Az obi-ugor szavak a zürj. *kōla*: *тыкōла* 'небольшое озеро' alatt említett obi-ugor szavak egyéb nyelvjárási változatai. Vö. (KANN., VW 138) AK FK *kēli*, P *kēly*, Szó. *kēliy* 'Morast', osztj. (KT 398) Kam. *kēlo* 'nicht zugefroren (Stelle)', V *kōlek* 'offen, offenstehend', Kaz. *kaļ* 'offener Flecken im Sumpf'. Ezek a zürj. *kēla* ~ votj. *kalim* megfelelői (I. FUV). A m. *haláp* veláris hangrendűsége miatt nem vonható a zürj. *kad*-hoz.

кач 'пихтовая кора'. Idevonható még a m. *hárs* 'Linde' és talán a sam. jen. *sesa* 'Baumrinde', tvг. *kasu* 'Rinde', szelk. *kaas* 'Baumrinde', kam. *kāzā* ua. is (I. MSzFE).

кевны 'брести'. Hiányoznak a nagy valószínűséggel idekapcsolható ugor megfelelők (I. MSzFE).

кейöдны 'поручить, задать (работу)'. ЛУТКИН és GULAJEV a votj. *koši*- 'за-ставить, приказать', cser. *кушта*- 'велеть, приказать', finn *käske*- 'приказать' igéket ehhez a szóhoz, nem pedig a szakirodalomban szokásos zürj. *kōčūy*- 'хотеть, желать, обещать' szóhoz vonják. Véleményem szerint a zürj. *kesj-ed*- és *kesji*- egy töről fakad: az első szótágit zürj. *e*, *g*, votj. *o* az előpermi **a* divergens fejlődésével (**a* > őpermi **o* és **e*) magyarázható. A hangalaki elkülönülés egyszersmind jelentésbeli különfejléssel járt (szóhasadás). A két zürjén szó összekapcsolása esetén természetesen a zürj. *kesji*- igével ?-lel egybevett votj. *кескич* 'хитрый' törlendő az egyeztetésből.

кин 'кто'. A vög. *kwät* nem tartozik ide (I. MSzFE).

код II 'пьяный, хмельной'. A zürjén szóval egyeztetett rokon nyelvi szavak közül csak a finn *konto* 'туман' idekapcsolása lehet helyes. A többi szó nagy valószínűséggel egybevettető a zürj. *мыкыд* 'ум, разум, рассудок' *кыд* utótagjával (I. még ott is).

кодйыны 'копать, выкопать'. Az osztj. *kōnta* 'рыть, вырыть' idevonása téves. A szó helyes tagolása *kōn-ta*, vagyis a töve *kōn*- (a *-ta* az infinitívus képzője!), s így az *n* nem felelhet meg a zürj. *d*-nek. Egyébként más finnugor szavakkal együtt ugyanez az osztják szó van megadva — helyesen — a zürj. *кундыны* 'закопать, зарыть' megfelelőjéül is.

коины II 'токовать'. Az osztj. *kaŋ*-; *koŋ*- szón kívül idetartozik még a m. *kěj* 'Lust, Wonne'. Egyéb rokon nyelvi megfelelőikre vonatkozóan (vög., ? lapp) I. MSzFE.

кост 'промежуток, расстояние'. A m. *küszöb* 'porog' nem ősi megfelelés, hanem a korai őpermiből való átvétel lehet (vö. votj. *öксыл* 'porog древей'). A permi -*s*- ~ m. -*sz*- megfelelés kétségtelenül kölcsönzésre utal (I. MSzFE).

курьд 'горький'. A megfelelőkül említett obi-ugor szavak jövevények a zürjénből (TOIVONEN: FUF 32: 33; RÉDEI, SLW 111). A permi szavak rokon nyelvi (osztják, finn) megfelelőire vonatkozóan I. RÉDEI: NYK 68:426.

кымөр 'туча, облако'. Idetartozik még a m. *homály* 'Einsternis, Dunkel' is. A ?-es votj. *кымет* a *кымос* és a *кымынь* családjába sorolandó (I. MSzFE *homlok* alatt). *кымос* 'лоб, чело'. Etimológiailag összetartozik a *кымынь* 'ничком' szóval (I. MSzFE *homlok* alatt).

лэк 'плохой, дурной, худой'. A cser. *лэ* 'много, порядочно' és a *leg-* (a felső fok a jele) a cser. *-η* és m. *-g* miatt nem egyeztethetők a *-k-t-t* tartalmazó permi szavakkal (I. MSzFE).

лән 'древесный хлам, сор, валежник'. A zürjén szóval kételkedve egybevetett cser. *лаптырес* 'неотделанный, некрасивый' idetartozásának jelentéstani szempontból semmi valószínűsége sincs. A zürjén szó helyes egyeztetését I. MSzFE (*лэ* alatt).

люкавны 'бодать, забодать'. A permi szavak itt közölt etimológiája hangtani szempontból téves. Lehetséges etimológiai megfelelőit I. MSzFE (*гьаккик* alatt).

малавны 'щупать, гладить'. A votj. *маяляны* 'нежно гладить рукой, шупать' szóközépi *-j-*e miatt nem egyeztethető a zürjénnel. A votják szó rokonságát I. MSzFE (*mutat* alatt).

морос 'грудь'. Talán a m. *mar* 'Kamm, Widerrist' megfelelője (I. MSzFE).

мунны 'идти'. Hiányoznak a szamojéd nyelvekbeli megfelelők (I. MSzFE).

мус 'печень'. Az etimológiának szamojéd tagjai is vannak (I. MSzFE).

норыс 'возвышенность, холм'. Az itt közölt etimológia helytelen. A zürjén szó a zürj. *ныр* 'нос', *нырд* 'излучина, лука (реки)' családjába tartozik (I. RADANOVICS: NYK 62: 325).

нуд 'рукоятка'. A permi szavaknak csak a második egyeztetése helyes.

ныж 'тупой'. A zürjén szó átvétele talán a vog. (ČERN.) *nas* ua. (I. RÉDEI, SLW. 129).

ныр 'нос'. A permi szavak osztják és szamojéd megfelelőire vonatkozóan I. RADANOVICS: NYK 62: 325, uo. irodalom. Vö. még a *норыс* szóról mondottakat.

ньбэ 'стрела'. Az etimológia szamojéd tagjai hiányoznak (vö. FUV; SKES).

нямд 'портянки, онучи'. A vog. *nāmat* 'войлок' stb. zürjén jövevénytűző (RÉDEI, SLW 127). Ugyancsak zürjénből való kölcsönzés az osztj. (KT 580) DN O *nāmat*, V *nāmät* 'Filz, Nadelläppchen' is. Az osztják szó — meglepő módon — TOIVONENNÄL (FUF 32) nem fordul elő. A m. *nemez* 'Filz' a zürjén szótól független átvétel az iránból.

овны 'жить'. A szamojéd megfelelők hiányoznak (I. FUV; SKES; MSzFE).

октыны 'срубить, свалить (дерево)'. A finnugor megfelelőkhöz vonható a m. *üt* 'schlagen, hauen' is (I. ERDÉLYI: NYK 72: 155).

омлэд 'речной залив'. A m. *ajtó* 'Tür' nem tartozik a zürjén szó családjába (I. RÉDEI: MNY. 63: 209).

паг 'пришивка, планка'. Hangtani és jelentéstani okokból egyik ajánlott rokon nyelvi szó sem egyeztethető a zürjénnel.

пал- 'пласт, кусок'. A m. *falás, falat* származékok helyett, ill. mellett meg kellett volna említeni a *fal* 'fressen, schlucken' alapszót is.

пан 'жрец, владыко'. A zürj. *панны* 'сновать, заложить основу, завести речь' igével való összefüggése nem valószínű. Véleményünk szerint a zürj. *пан* minden kétséget kizáróan az or. (Даль) *пан* 'барин, боярин, (VASMER) katholischer, polnischer Herr, Gutsbesitzer' átvétele, noha az átvétel helyének és idejének meghatározásához ismerünk kellene az orosz szó pontos földrajzi elterjedtségét.

позны, позьд 'можно'. Az ősi megfelelőül idézett osztj. *pūt-, puš-* is zürjén jövevénytűző (TOIVONEN: FUF 32: 55). Érthetetlen, hogy a szerzők, miért csak a *puđem* hangalakú formát tekintik átvételnek. Egyébként a zürjén szó a vogulba is átkerült (RÉDEI, SLW 140).

пөдны 'задыхаться'. A ?-lel idevont finn *penttä, pönttä* 'гниль' első szótagi palatális magánhangzója miatt nem lehet a veláris hangrendű finnugor szók megfelelője.

пув 'брусника'. Idetartozik még a m. *bogyó* 'Beere', ezenkívül az etimológiának szelkup tagja is van (I. MSzFE).

пугыр 'песчаный незатопляемый остров в пойме реки'. Az itt közölt etimológia téves. Ez az I (Ob) nyelvjárásban előforduló szó jövevény az osztjából: (KT 670—1) DN *рохар* 'Insel, Sumpfinsele', Ni. *пухар*, Kaz. *рохар*, O *рохар* 'Insel, Inselchen'.

пым 'горячий, жаркий, теплый'. A m. *jenny* nem tartozik ide. A ?-lel egyeztetett vogul szó zürjénből való átvétel (I. RÉDEI, SLW 131).

рысь 'творог, сырок, сыр'. Zürj. > vog. (ROMB.) *ракс* : *саквит* *ракс* 'творог' (RÉDEI, SLW 143).

сёкыр 'мерин'. A szó a vogulba is átkerült (RÉDEI, SLW 158).

сёр I. 'грядка, грядки'. A zürjén szó — esetleg osztják közvetítéssel — a vogulba is átment (RÉDEI, SLW 162).

сёр IV. 'тропинка'. A permi szavak rokon nyelvi megfelelőit l. BUDENZ: NyK 6: 426; ЛИМОЛА: FUF 22: 171; SzófSz.; RÉDEI: NyK 66: 107; ERDÉLYI: NyK 72: 154. *син* 'глаз'. A szamojéd megfelelők hiányoznak (l. FUV; SKES).

сім 'ржавчина, ржавый'. A vog. *sēmäl* jövevényszó (RÉDEI, SLW 150) és nem ősi megfelelője a zürjénnek.

сись 'гниль, гнилой'. A szamojéd megfelelők hiányoznak (l. MSzFE *ev, év* 'Eiter' alatt).

содз 'пригоршня'. A m. *össze* 'zusammen' — minthogy a rokon nyelvi szókban **ä* tehető fel — nem vonható hozzájuk (esetleges rokon nyelvi megfelelőit l. RÉDEI: NyK 67: 126).

содны 'прибавляться, увеличиваться'. Kérdőjellel megemlíthető lett volna a m. *ellik* 'Junge werfen; kalben, lammen' is (l. MSzFE).

сой 'рука (от кисти до плеча)'. Az idekapcsolt m. *ujj* [helyesen: *ujj*] 'палец; рукав' etimológiailag két különböző szó. A zürj. *soj*-jal csak 'рукав' jelentésében egyeztethető. A 'палец' jelentésű *ujj* etimológiáját l. FUV.

срл: *срл-кпр* vs. 'кора дерева, корина'; A zürjén szó átvétele a vog. *sül* 'Baumrinde' stb. (RÉDEI, SLW 149). Idézett munkánkban a vogul szót — mivel a fenti zürj. *срл* létezéséről nem volt tudomásunk — egy hipotetikus **sul* alakból származtattuk, számolva azzal a lehetőséggel is, hogy a vog. *sül* nem a zürjénből, hanem a votjából származik.

сõтны 'рубануть, ударить'. A zürjén szó a kikövetkeztethető őspermi **q* miatt nem egyeztethető a m. *üt* 'бить, ударять' igével (l. ui. *октыны* alatt).

сынõ 'марь, марево'. A zürjén szóval egybevetett lapp *šanη* 'ветер' szókezdő *š*-e miatt nem tartozhat a lapp nyelv ősi szókinésébe. A zürj. *сынõ* és a finn *sää* rokonságába vonható viszont még a m. *ég* 'Himmel; Luft'.

сõдла 'рябчик'. A permi szavak ősi megfelelőiül idézett obi-ugor szavak jövevények a zürjénből (TOIVONEN: FUF 32: 88; RÉDEI: SLW 159).

сюн, сюн сõй 'глина темносинего цвета, глей'. A finn *savi* 'глина' szóval kapcsolatban egy félreértés csúszott a szócikkbe: E. ИТКОНЕН-на való hivatkozással (FUF 29: 331) azt írják a szerzők, hogy a *savi* *a*-ja *o*-ból keletkezett a *v* hatására. Az idézett helyen ezzel szemben az áll, hogy a mord. E *sovoñ* első szótagi *o*-ja keletkezett a *v* hatására eredeti **a*-ból.

мас 'поперечина . . .'. A m. *táj* 'край' hangtani és jelentéstani okokból nem vonható a zürjén szóhoz. A m. *táj* legújabb egyeztetését l. RÉDEI: NyK 73: 47.

тойлавыны 'толкать'. A m. *tol, tojik* veláris magánhangzója miatt nem egyeztethető a zürjén szóval (az utóbbi valószínű egyeztetését l. K. SAL: MNy. 66: 97). A zürj. *тойлавыны* biztos etimológiai megfelelője a m. R. *tõvik* 'жалить', *túz* 'anstecken'.

тõрны 'вместиться, поместиться'. Az etimológia osztják tagjára vonatkozóan l. RÉDEI: NyK 63: 379.

ты 'озеро'. A szamojéd megfelelők hiányoznak (l. FUV).

чан 'било, молотило'. A *чакыны* 'бросить плашмя' igével való összekapcsolása nem valószínű. A zürjén szó az orosz nyelvjárási (Даль) *чан* 'чеп, цеп, молотило' átvétele (l. КАЛИМА: MSFOu. 29: 149).

чõлан, чõлõс 'ломтик, кружок (овощей, плода)'. A permi szavaknak nem a m. *csõlõk* 'остаток пищи', hanem a *szel* 'schneiden' az etimológiai megfelelője (l. MUSz. 288; VglWb. 696; SETÁLÁ: FUF 2: 264; SZILASI: NyK 32: 267; WICHMANN: FUF 11: 197; SzófSz.).

-чõр: *кокчõр* 'голень'. A m. *szar* [helyesen: *szár*] 'стебель, стержень, рукоятка, голень' és a vog. *sâr*: *küt-s.* 'кисть руки' veláris *á*, ill. *á* magánhangzójuk miatt nem kapcsolhatók a zürjén stb. szavakhoz. Az ugor szavak etimológiai irodalmához vö. LINDSTRÖM: Suomi 1852: 92; CASTRÉN, Versuch 97; MUSz. 278; VglWb. 653; MUNKÁCSI: NyK 25: 180; TOIVONEN: Vir. 1937: 140, FUF 28: 253; SzófSz.

чõрс 'веретено'. A *csürni, csürni* 'крутить, путать' ige említése valószínűleg félreértésen alapul. Az MSzFE-ben a *csür, csür* ' . . . 20 cm langes zylindrisches Holzstückchen; die mit aufgewickeltem Faden volle Spule des Trittrades, Spindel' van egyeztetve a permi szavakkal.

чулавыны 'пройти, проходить (о времени)'. A m. *szalag*- 'бежать' elírás *szalad*- helyett. A zürjén szóval etimológiailag összetartozik a külön szócikkben tárgyalt *чуавны* 'быть в течке'. A szemantikai összefüggésre és a rokon nyelvi megfelelőkre vonatkozóan l. MSzFE. (kézirat) és SKES (*suota* alatt).

шедны 'попасть, попасться'. A zürjén szó átkerült az obi-ugor nyelvekbe (RÉDEI, SLW 157).

шымыртны 'охватить, обхватить'. Zürj. > vog. (RÉDEI, SLW 151).

эскыны 'верить, надеяться'. A permi szavak (eredeti) magas hangrendűségük miatt nem egyeztethetők a finn *uskoa* 'верить' stb. szavakkal. Obi-ugor megfelelőiket l. STEINITZ, Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache 40—1.

эти 'сила, мера, предел'. A mord. *М эжа* [joža] 'чувство, сознание' stb. szókezdő *j*- és első szótagi *o* hangja miatt nem egyeztethető a zürjénnel. A zürj. *eč* belső etimológiájáról, vagyis a vele összefüggő *eča*, *ečasnǝ*, *ečen* stb. szavakról l. RADANOVICS: NyK 62: 126.

этишн 'как, подобно', Zürj. > osztj. (RÉDEI: NyK 67: 128).

эштыны 'окончаться, попеть'. Az idézett obi-ugor szavak nem ősi megfelelői zürj. *ešti*-igének, hanem átvételek a zürjénből (TOIVONEN: FUF 32: 19; RÉDEI, SLW 97).

ю 'река'. A földrajzi nevekben előforduló m. **jó* 'Fluß' hiányzik a rokon nyelvi megfelelők közül (l. MSzFE). Hiányoznak továbbá az etimológia szamojéd tagjai is.

A nemzetközi szempontból is jelentős tudományos teljesítménynek számító zürjén etimológiai szótár a zürjén (és a votják) nyelvre vonatkozó etimológiai kutatások gazdag tárháza, impozáns összegezése, mely számos esetben teljesen új etimológiákat is közöl. A finnugor etimológia szövevényes problémáiban tájékozatlan, illetőleg a felületes olvasó észrevételeinket, kiegészítéseinket s nemegyszer ellenvéleményeinket félreértheti, illetőleg félremagyarázhatja; nem gondolva arra, hogy kifogásaink száma a szótár gazdag anyagához, új eredményeihez viszonyítva elenyésző. A szakemberek viszont tisztában vannak azzal, hogy V. I. LYTGIN és JE. SZ. GULJAJEV vállalkozása: viszonylag rövid idő alatt elkészíteni a zürjén nyelv etimológiai szótárát rendkívüli tudományos teljesítmény. Ezért a finnugor nyelvtudomány művelői részéről őszinte köszönet és hála illeti őket. Észrevételeink, kritikai megjegyzéseink előadásakor egyetlen szándék vezetett bennünket: a kollegiális együttműködés. Szeretnénk ugyanis, ha a szerzők az itt előadottakat hasznosítanák további etimológiai kutatásukban. Biztosak vagyunk benne, hogy a nemzetközi tudományosságot még számos és jelentős kutatási eredménnyel fogják gazdagítani.

RÉDEI KÁROLY

Eesti murrete sõnaraamatu prospekt

Tallinn, 1968. 207 l.

Akik a finnugor nyelvek dialektológiáját figyelemmel kísérik, bizonyára megállapították már, hogy a három vezetett finnugor nemzeti nyelvtudomány: az észt, a finn és a magyar szinte egy időben érkezett el egy nagyon jelentős vállalkozás befejező stádiumához. Hosszú, fáradságos gyűjtő- és feldolgozó munka után szerkesztési fázisába lépett mindhárom nyelvtudományban a nyelvjárási szótár, és minden okunk megvan közeli megjelenésükben reménykedni. Ámbar a megjelenendő szótárak nyilván több szempontból is különböznek majd egymástól, egy dologban — a leglényegesebben — teljesen azonosak: korszerű lexicográfiai elvek szerint szótárosítva a nyelvtudomány rendelkezésére bocsátanak egy fölbecsülhetetlen értékű forrást, a nyelvjárási szókincs meghatározott (= felgyűjtött) részét. Nem kétséges, hogy a tájszótárak soha el nem avuló munkaeszközei maradnak a nyelvtudománynak, s gazdag, sokrétű anyaguk mindig is számtalan lehetőséget kínál majd a legkülönbözőbb irányú nyelvészeti kutatásoknak. Külön hangsúlyozandó, hogy ezek a szótárak olyan nyelvi anyag birtokába juttatnak bennünket, amelyet másutt hiába keresnénk, s amely bizony a kommunikáció totalizálódásával egyenes arányban, azaz gyorsuló ütemben visszaszorulásra, eltűnésre, kipusztulásra van ítélve. Érthető tehát, hogy e szótárak megjelentetését gondos és lelkiismeretes előkészítő-szerkesztő munka előzi meg, s hogy a legilletékesebbek munkájuk állásáról tájékoztatják az egész nyelvésztsadalmat. Különböző beszámolóik, tájékoztató közlemények és vitacikkek után sor került már próbaszócikkek, illetőleg próbafüzetek megjelentetésére is (az észteknél 1968-ban jelent meg az alább ismertetendő próbafüzet, a finneknél 1970-ben a „Suomen murteiden sanakirja. Koevihko”; ismertette B. LÖRINCZY ÉVA: NyK. 73: 259—61; nálunk l. B. LÖRINCZY ÉVÁTÓL: „Az Új Magyar Tájszótár”: MNy. 59: 125—43. és „Mutatvány az Új Magyar Tájszótárból”: MNy. 59: 365—80; l. még úó: CIFU 2/1: 319—23).

Az észti nyelvjárási szótár elkészítésének a gondolata mintegy fél évszázadda' ezelőtt született meg, s az Észti Irodalmi Társaság (Eesti Kirjanduse Selts) kezdeményezésére történtek is bizonyos lépések e terv megvalósítására. Közbejött azonban az első világháború, a megindult munkálatok félbeszakadtak. A két háború között az Anyanyelvi Társaság (Emakeele Selts) vette kezébe az irányítást A. SAARESTE vezetésével. Lelkes és gyors gyűjtőmunka indult, amelynek eredményeképpen 1940-ig kb. 750 000-re rúgó cédulaanyag gyűlt össze. Az első, az egész anyagot figyelembe vevő próbaszócikkeket 1939-ben tette közzé A. SAARESTE és P. ARISTE. Az összegyűjtött anyag kopirozását, egységes lejegyzését 1943-ban kezdték el. 1947-től a szótár szerkesztésének feladata a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézeté (Keele ja Kirjanduse Instituut) lett. Kiegészítő gyűjtések után 1951 és 1953 között került sor az anyag rendezésére, csoportosítására. 1964 után kidolgozták a szerkesztés, a szócikkírás irányelveit, s 1968 végéig elkészült az *i*-ig terjedő anyag. A cédulák száma ma több mint 1 800 000-re rúg (az észti nyelvjárásgyűjtő és feldolgozó munka történetét l. ZSIRAI, FgrRok. 467; KÁLMÁN B.: NyK. 59: 119—21, MNyj. 5: 190, 8: 153; M. MUST: Kodumurre 2: 33—41, Emakeele Seltsi Aastaraamat 11: 23—42, MNyj. 7: 131—8, CIFU 2/1: 348—51, Vir. 1968: 386—90; M. MÁGER: Keel ja Kirjandus 1966: 602—11, 663—9; A. KASK: Kodumurre 9:14—37; SZABÓ LÁSZLÓ: NyK. 63: 418—20, 66: 175—9; BEREZCKI: NyK. 68: 201—2; Eesti murrete sõnaraamatu prospekt 5—6). 1968-ban megjelent az Eesti murrete sõnaraamatu prospekt, az észti nyelvjárási szótár próbafüzete is. Úgy vélem, miként finn társáéának (l. B. LŐRINCZY: NyK. 73: 259—61), ennek a kiadványnak a rövid ismertetése sem lesz haszontalan, már csak azért sem, mert a magyar nyelvtudomány jelenleg hasonló problémákkal birkózik. Arról természetesen nem lehet szó, hogy beható részletességgel ismertessük e könyvecske valamennyi fejezetét.

Az észti nyelvjárási szótárt (Eesti murrete sõnaraamat, rövidítve: EMS) megalkotói hat kötetre tervezik, mintegy 500 nyomdai ív terjedelemben, ahogy a bevezetőből (7—9) értesülünk. A szótár az észti nyelvjárások teljes felgyűjtött szóanyagát tartalmazni fogja, beleértve a köznyelvel egyező szókincset s a kihalt szavakat is. Az irodalmi nyelvből újabban elterjedt szók, illetőleg a jövevényszavak közül azonban csak azokat veszik fel, amelyek legalább 3—4 nyelvjárásban megvannak. Nem kerülnek bele a szótárba a tulajdonnevek azoknak a hely- és személyneveknek a kivételével, amelyek frazeológiai egységekben fordulnak elő, mint például *rakvere raibe* 'egy fajta növény' (13; első tagja a *Rakvere* városnévvel azonos). Ezenkívül azokat az állatneveket is fölveszik, amelyek köznévből származnak. A népnevek is benne lesznek a szótárban. Az összetett szavakat szigorú válogatás alapján megrostálják. Elsősorban azokat veszik fel, amelyeknek a jelentése nem azonos az őket alkotó tagok jelentésének összegével, amelyeknek tehát önálló jelentésük van. A szócikkék felépítése a nemzetközi lexikográfiai gyakorlatnak felel meg. Elöl áll a címszó; ha nincs megfelelő köznyelvi szó — márpedig ez gyakran így van —, akkor a nyelvjárási szó kerül köznyelvi helyesírással erre a helyre. A címszót a nyelvjárási változatok, a ragozott alakok követik, majd pedig — a szó nyelvföldrajzát, elterjedését bemutató — a lelőhelyek, illetőleg azok rövidítései. A rövidítések jegyzékét l. 88—90. A névszóknál az egyes genitívusz, az igéknél a *-ma* infinitívuszos alak van megadva. A nyelvjárási szavak jelentéseinek és használati körének, stilisztikai értékének a részletes bemutatása az EMS legfontosabb feladatainak egyike. A jelentések csoportosítása hasonló ahhoz, amit a Nykysuomen Sanakirja szerkesztői megvalósítottak. A jelentéstani magyarázatban a legfontosabb típus a köznyelvi szinonimával történő értelmezés. Néprajzi fogalmakat rajzokkal is szemléltetnek. A többjelentésű szavaknál az egyes jelentéseket arab számokkal számozzák. A jelentésmegadás után általában 3—5, a jelentésárnyalatok után pedig 2—3 példamondat következik. Az észti nyelvjárási szótárra, illetőleg egyelőre még csak próbafüzetére is áll az, amit B. LŐRINCZY a finnről írt: „Az első, ami szembeötínik, a sok dölt szedés. Ez világosan mutatja, hogy a szerkesztőség arra törekszik: szótárunk minél több nyelvjárási szöveget nyújtson. Éppen ezért adataikat minden esetben teljes mondatba ágyazva közlik, nyilván azzal a szándékkal, hogy a szótár használója ne csak valamely szó nyelvjárási alakváltozatát ismerhesse meg, hanem azt a természetes nyelvi környezetet is, amelyben az illető változat előfordul” (NyK. 73: 260). A szócikkék végén található az összetett szavakra és a szinonimákra való utalás.

A bevezetőben említett tény, tudniillik hogy az észti, a finn és a magyar nyelvtudomány a nyelvjárási szótár, illetőleg az újabb tájszótár megalkotásában nagyjából párhuzamosan halad; kitűnő lehetőséget kínál e szótárak szerkesztőinek, munkatársainak arra, hogy tapasztalataik kicseresélésével, problémáik megbeszélésével mind a saját, mind a másik fél ügyét előbbre lendítsék. Ilyen jellegű tanácskozásról finn—észti vonatkozásban van tudomásunk, s a róla való híradás egyértelműen bizonyítja a tájszótári eszmecsere

hasznos voltát (M. MUST: Vir. 1968: 386). De hasonlóképpen eredményes volt B. LŐRINCZY ÉVA bepillantása a Finn Nyelvjárások Szótárának műhelytitkaiba (NyK. 73: 260). Nem tudom, hogy a három nagy vállalkozás jelen pillanatban hol tart, mégis fölvetem a gondolatot: nem lenne érdemes a szerkesztőknek egy kis munkaszüneten keretében találkozniuk, hogy együttesen beszéljék és vitassák meg bizonyára nem kis számú problémáikat?

KISS JENŐ

Mart Mäger: *Eesti linnunimetused*

Tallinn, 1967. 270 l.

A madárnevek nyelvészeti vizsgálata több szempontból is nagyon tanulságos. E sajátos rendszert alkotó, sok tagú szócsoporthoz rejlő nyelvi-nyelvészeti „lehetőségek” azonban csak a lehetőleg teljes névanyag rendszerszerű vizsgálatával hozhatók felszínre és dolgozhatók ki tudományos alapaossággal. A magyar nyelvtudomány mindmáig adós nemcsak a magyar madárnév-monográfiával, de rendszeres részletkutatásokkal is. Ez azonban nagyjából-egészéből érvényes az egész urálistikára — az észti nyelvtudomány kivételével. 1967-ben napvilágot látott ugyanis Tallinnban MART MÁGER tollából az észti madárnév-monográfia, a címűl írt munka: „Az észti madárnevek” (szószerinti fordításban: Az észti madárelnevezések). Ennek az urálistikában úttörő vállalkozásnak a tudomásul vétele a magyar nyelvtudomány számára több szempontból is kívánatos. Az alábbiakban e munkát mutatom be a magyar olvasónak.

Az ismertetendő, terjedelmére nézve is tekintélyes munka négy nagyobb fejezetre, illetőleg tematikai egységre oszlik: a bevezetésre (Sissejuhatus: 5—8), a tulajdonképpeni feldolgozó részre (Eesti linnunimetuste levik ja päritolu: az észti madárnevek elterjedése és eredete: 9—189), a vizsgált anyag alapján a madárnévadásra levont törvényszerűségek, tanulságok, elvek összegezésére (Eesti lindude nimetamise printsiibid: 190—8), valamint az észti madárneveket eredetük szerint csoportosítva bemutató, s a madárnevek ornitológiai felhasználhatóságát is elemző összefoglalásra (Kokkuvõtteks: 199—206). E fejezeteket egy orosz (207—219) és egy angol nyelvű összefoglalás (220—232) követi. A bibliográfiai részt (233—41) a rövidítésjegyzék (242—5), két térkép (246), az észti madárnevek (247—62) és a hivatalos latin elnevezések szómutteratója (263—8) egészíti ki.

A bevezetésben a madárnevek nyelvészeti vizsgálatának fontosságára és hasznosságára utal a szerző, hangsúlyozván, hogy munkája az ornitológusoknak is haszonnal jár. Megemlíti, hogy az észti madárnevek nem részestültek beható vizsgálatban, ezért nagyon sok problémát kellett tisztáznia. A madárnevek nyelvészeti vizsgálatára vonatkozólag a külföldi szakirodalom adta a legtöbb útbaigazítást. A módszer, amelyet a szerző munkájában követett, történeti-összehasonlító. Külön szól azokról az elvekrõl, amelyek a madárnevek etimológiai vizsgálatában követendõk, illetõleg figyelembe veendõk. Azok a források, amelyek alapján e monográfia elkészült, a következõk: az Észti Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete nyelvészeti részlegének különbözõ gyûjtései, valamint az Anyanyelvi Társaság gyûjtései; két madárnév-gyûjtemény Häädemeeste község vidékén és Kihnu szigetén; az Irodalmi Múzeum népköltészeti részlegének gyûjtése; a Természettudományi Társaság ornitológiai szekciója madártani megfigyeléseinek az aktái, a társaság tagjainak a madárnév-gyûjtési felhívásra (1960) beküldött válasza s a díjnyertes munka (ennek az anyagnak nagy elõnye, hogy a madárnevek azonosítása zõmmel megtörtént); a Neprajzi Múzeum gyûjtése; a madárnevekre vonatkozó kérdõívre a szerzõhöz beérkezett válaszok (a kérdõívet sokszorosítva jelentették meg, illetõleg közzétették a Kodumurre címû nyelvjárási folyóiratban [2: 42—56] is); E. KUMARI madárnév-gyûjteménye, amely körülbelül 30 éves gyûjtõmunka eredményeit tartalmazza; egy ornitológus madárnév-gyûjteménye; MÁGER saját gyûjtésének ide vonatkozó anyaga; végül a szakirodalomban, tehát szótárakban, folyóiratokban, önálló munkákban stb. megjelent anyag (ezekre l. 233—41). A hivatalos névanyag részletes feldolgozása a bevezetõ szerint késõbbre várható (l. errõl alább).

A következõ fejezet, a tulajdonképpeni feldolgozó rész a legterjedelmesebb, ez tartalmazza ugyanis a meghatározott szempontok szerint csoportosított madárnév-anyagot s az etimológiai magyarázatokat is. A madárneveket a szerző az ornitológiai rendszer szerint csoportosította, a felosztás alapjául tehát a rendek szolgáltak. A rend, nem és a család megnevezése után a madár leírása következik: hol honos Észtországbán, milyen a hangja, éneke, azonkívvül a külseje, színe, a csõr és a lábak formája, életmódja és

tartózkodási helye, táplálkozása. Az utóbbiak közül általában azonban csupán azokról esik szó, amelyek a madárnév etimológiai magyarázatához valamilyen formában támpontot nyújtanak, illetőleg valamely ok miatt fontosak. Ezt követi új bekezdésben, tipográfiailag is világosan elkülönítve a címül írt észt madárfaj valamennyi megnevezése. Ezután következik az adattár, amelyben mindegyik madárnévre találunk egy adatot valamilyen forrásból (szótárak, folyóiratok, önálló munkák, kéziratok anyag stb.). Ebbe épülnek bele szervesen az etimológiai magyarázatok is, amelyek rokon nyelvi (zömmel balti-finn) s idegen nyelvi megfelelőket, valamint különböző, az etimológiai okfejtésben bizonyító anyagként szolgáló észt (zömmel nyelvjárási) szóelemeket tartalmaznak. Az etimológiailag egybetartozó madárnevek (alakváltozatok, képzett és összetett szavak) összefüggően, szócsaládosítva tárgyalatnak.

A III. fejezet, a munka elvi-módszertani kérdéseket tárgyaló része, az etimológiai vizsgálat eredményeinek alapján összefoglalja a madárnévadás principiumait. A madarak elnevezésének alapjainak hangjuk, külsejük, életmódjuk és a velük kapcsolatos hiedelmek, időjárás jósálatok stb. szolgálnak.

A IV. fejezetben eredetük szerint csoportosítja a szerző az észt madárneveket. Meglepően sok — összesen ötvenöt — azoknak az észt madárneveknek a száma, amelyeknek rokon nyelvi megfelelői vannak kimutatva; igaz ugyan, nem kis részük a finségi nyelvekből. A jövevény madárnevek legnagyobb része a németből származik. Jelentősnek mondható még a svéd és a lett eredetű jövevények száma is. Az orosz jövevény madárnevek száma mindössze öt. Néhány madárnév a finségi nyelvekből is gazdagította az észt madárnév-szókincset. A madárnevek szófeldrajzi és etimológiai vizsgálata alapján megbízható, az ornitológia számára is fölhasználható következtetések vonhatók le a madarak elterjedtségére, a migráció idejére és irányára vonatkozólag is. MÁGER néhány szemléletes példán mutatja be, hogy némely esetben a madár neve őrzi csak annak emlékét, hogy egy bizonyos területen korábban egy adott madárfaj élt, továbbá hogy a madár neve utalhat annak idegen eredetére is. Megállapítása szerint a madárfaj immigrációja, elterjedése és szaporodása tükröződik a népi elnevezések hiányában, a madár idegen eredetének elismerésében, kifejezésében, a nevek idegen nyelvekből való kölcsönzésében és a nevek más madárfajok nevének a kölcsönzésében, használatában.

MÁGER munkájában több, mint két és félezer madárnevet dolgozott fel. Ezt a számbelileg is nagyon tekintélyes anyagot sokféle, különböző természetű, célú és rendeltetésű forrásból merítette. Csupán a kézirat észt tájszótár anyagának számbavételekor mintegy 1 200 000 cédulát nézett át. A nem kevés kitartást követelő anyaggyűjtő munkát nehezítette az a körülmény, hogy a források jelentős része kézirat volt, továbbá az is, hogy a madárnevek egy bizonyos része nem volt azonosítva a megfelelő madárfajjal. A forrásanyag terjedelmének, valamint a tárgyalandó madárnevek számának ismeretében önkéntelenül is az a kérdés vetődik föl az olvasóban, vajon hogy oldotta meg a szerző a nagy problémát: ennek a nagy anyagnak meghatározott szempontok szerint való közlését. A *mit* és a *hogyan* kérdése közül az első természetesen kiesik, mert minden egyes, a forrásokban föllelhető észt madárnévnek helye van a monográfiaiban. A *hogyan* kérdése azonban már korántsem ilyen egyszerű. Közölni kellett ugyanis a teljes madárnév-anyagot, éspedig mindegyik madárnévre legalább egy adatot a forrás megjelölésével, az etimológiai részben pedig a bizonyító anyagot, azaz ősi szó esetében rokon nyelvi, jövevényező vagy tükörfordítás esetén idegen nyelvi megfelelőket, belső keletkezésű, onomatopoeitikus szavak esetében pedig meghatározott, zömmel nyelvjárási szóegyedeket, illetőleg részben ismét idegen nyelvi elnevezéseket. Az etimológiai részben a *mit* is problematikus azonban: hány rokon nyelvi, idegen nyelvi megfelelőt, hány onomatopoeitikus szóelemet célszerű közölni, hogy az etimológia bizonyított vagy legalábbis valószínű legyen. A legtöbb fejtörést bizonyára mégis csak maguk az etimológiák jelentették a szerzőnek. Első pillanatra talán az gondolhatnánk: a madárnevek etimológiai vizsgálata nem jár különösebb nehézségekkel, mert azok vagy szolgai fordításai a szaknyelvi (német, esetleg latin) kifejezéseknek, vagy onomatopoeitikus eredetűek, esetleg jövevények, illetőleg nem kis részben összetettek és jelzős szerkezetek. Bár ebben a véleményben sok igazság is van, így mégis féligazság csak. A madárnevek túlnyomó része ugyanis, amit az arra vállalkozó nyelvész etimológiailag magyarázni megkísérel, nyelvjárási, csak szűk területen ismert szó, amelyeknek a hivatalos elnevezésekhez sokszor semmi közük sincs. Azon nyelvjárás szókinésének alapos ismerete nélkül pedig, amelyből egy-egy madárnév adátólva van, nehéz jó madárnév-etimológiát írni. Ez vonatkozik mindenekelőtt a belső keletkezésű madárnevekre. S a madárnevek számottevő része bizony onomatopoeitikus eredetű. Ez a terület viszont — etimológiai szempontból — nagyon is sikamlós, és éppen ezért az etimológus könnyen tévedhet. A madarak ugyanis madárnyelven énekelnek és szólnak, ami bármennyire is szép lehet, számunkra akkor sem világos, s főleg nem nyelv,

s éppen ezért, ha nem vigyáz az etimológus, tévesen is könnyen kapcsolatba hozhat ilyennek vagy olyannak hallott vagy vélt madárhangokat madárnevekkel, ahogy ez már sokakkal megtörtént. A „belehallás”, „beleérzés” talán tudat alatti mozzanatoktól is befolyásolt reális veszélye fokozott óvatosságra, kritikai szellemre inti tehát a madárnevek kutatóját. Ezen a téren megbízható fogózkodót csak az ornitológiai, illetőleg az ornito-muzikológiai kutatások adhatnak, anélkül természetesen, hogy ezek bizonyos etimológiai problémákat megoldanának. Hasonlóképpen nagy körültekintéssel kell eljárni a tükörfordítások vizsgálatakor is.

MÁGER etimológiai magyarázatai az arra legilletékesebb, J. MÁGISTE véleménye szerint jók, a szakirodalom kellő fokú ismeretére s jó etimológiai érzékre vallanak (UAJb. 40: 237 kk.; vö. még R. KARELSON: *СФУ*. 4: 305–7). Ez egyszerűen azt is jelenti, hogy MÁGER munkáját — figyelembe véve egyéb szempontokat is — mi is *sikerült, jó és nagyon hasznos monográfiának tartjuk*. (A munkát ornitológiai szempontból természetesen nem tudjuk megítélni.) A dolog természetéből következően azonban a szerző bizonyos szómagyarázatai ellen kifogásokat lehet emelni, helyettük olykor mást, esetleg jobbkat javasolni, ahogy ezt például MÁGISTE is tette (uo.). Véleményem szerint az etimológiai magyarázatok „hangszerelése” lehetett volna valamivel jobb, könnyebben áttekinthető, valahogy praktikusabb, ha bizonyos racionális határokon belül az etimológiai szótárak gyakorlatát követte volna a szerző. Ez persze nem kedvezett volna a könyv olvasható stílusának, de hát két úrnak nem lehet egyszerre szolgálni. MÁGER munkájában magyar madárnevek is szóba kerülnek (például *lúd* 9, *csirke* 12, *kanalas réce* 32, *bíbic* 66, *pajzsos cankó*, *pajzs* 68, *veszekedő madár* 69, *kuvik*, *csuvik* 101, *kék csóka*, *kék mátyás*, *kék varnyú* 109, *bubutka*, *bugyboka*, *budoga*, *dudu*, *dukka* 111, *csakli* 148, *bölbömbika*, *nádi-bika*, *vizibika* 190), éspedig — a könyvészet szerint — a MUSz. és SIMONYI Madárnevek című cikke (Nyr. 40: 395–8, 448–52) alapján (233, 239). Itt jegyzem meg: MÁGER tévesen rövidíti a Magyar Nyelvőr-t MNy.-nek (237). A magyar madárnevek analógiás példaként szolgálnak (a *csakli* MÁGERNél — SIMONYI után, bár említése nélkül, vö. Nyr. 40: 450 — mint hangutánzó madárnév szerepel, jöllehet már az EtSz. szerint (1: 807) is német eredetű. Az a véleményünk, ha már felhasznált valamit a szerző a magyar szakirodalomból — egyébként enélkül is jó lett volna a munkája —, az idézett magyar madárnevek etimológiáira vonatkozóan a MUSz. és SIMONYI 1911-ben megjelent cikkének eredményeit össze kellett volna vetnie az EtSz. és a SzófSz. eredményeivel. Ismétlem azonban, ez a magyar szempontú hiányosság mitsém von le a munka értékéből.

A hivatalos madárelnevezéseket MÁGER tudománynpszerűsítő formában 1969-ben megjelent „Linnud rahva keeles ja meeles” című munkájában (Tallinn, 271 l.) dolgozta fel részletesen. E tetszetős, szemet gyönyörködtető, szép irodalmi-népköltészeti idézetekkel, illusztrációkkal stb. gazdagon díszített könyv olvasható, gördülékeny stílusban mutatja be a hivatalos/könyvelvi madárneveket, azok eredetét, valamint a madarakhoz fűződő hiedelmeket, népszokásokat. Újra találkozzunk ebben a könyvben is a népi madárnevek jelentős részével megfelelő magyarázó szöveg, valamint idegen nyelvi madárelnevezések kíséretében. Igen jó hírverés ez a könyv madaraknak, nyelvészetnek (etimológiának) egyaránt. S hogy milyen nagy az érdeklődés a madárnevek iránt ész rokonainknál, azt az is bizonyíthatja, hogy ez a könyv tizenötezer példányban jelent meg!

Összefoglaló értékelésünkben sem tagadhatjuk meg a dicséret szót MÁGER madárnevek-kutatásaitól. Már témaválasztása is dicséretes: olyan problémakörhöz nyúlt, amely az uralisztikában eddig mostohagyerek volt, s amely hasznos eredményekkel szolgálja az általános nyelvészetet, onomaszológiát, etimológiát, madártant egyaránt. Érdeklődéssel és ezek után — érthetően — jogos várakozással várjuk a szerző észet-halnév-kutatásainak eredményeit is.

KISS JENŐ

Inkeroisurteiden sanakirja

Toimittanut R. E. NIRVI. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII. Helsinki, 1971. Suomalais-ugrilainen Seura. XVI + 730 l.

1. Az inkeri vagy izsór nyelv, amely korai délnyugat-karjalai és kései, XVII. századi finn betelepülők nyelvének keveredéséből keletkezett (l. HAJDÚ: FgrNNy. 313), a kihalóban levő finnugor nyelvek közé tartozik. 1926-ban még 16 ezren beszélték ezt a kis balti-finn nyelvet (l. VUORELA: Suomensukuiset kansat 64), a legújabb számítások szerint a ma izsórul beszélők száma talán ha 300-ra tehető (DÉCSY: Einf. 45; HAJDÚ: i. h.; LAANEST: Ижорские диалекты 12–4; KÁLMÁN: NyK. 73:262; ERŐDI: NyK. 73: 449).

Kihalásuk belátható időn belül bekövetkeznek tehát. Ezért különösen is fontos és örvendetes esemény, hogy megjelent a című írt s az alábbiakban röviden ismertetendő írsor nyelvjárási szótár. Úgy vélem, arról fölösleges szót ejtenünk, miért fontos egy viszonylag kevéssé ismert, kihalásra ítélt nyelv nyelvjárási szótárának a megjelenése, éspedig nemcsak a finnugrisztika, hanem az általános nyelvészet szempontjából is.

2. Az írsor nyelvjárási szótár Helsinkiben, 1971-ben jelent meg a Finnugor Társaság kiadásában és sorozatában, a sorozat 18. köteteként. A tekintélyes, 746 oldalas kötet három részből áll. Az első részt a tartalomjegyzék (III), a bevezetés (Johdanto: V—XII), egy térkép, a szótár használói számára szóló útmutatások (Ohjeita sanakirjan käyttäjille: XIII—XIV), valamint a rövidítések, nevek, források és jelek jegyzéke és az írsor abc követi (XV—XVI). A második rész a tulajdonképpeni szótár (1—710), amelynek végén (702—710) a kiegészítések találhatók. A harmadik rész a finn nyelvű szómutatót tartalmazza (711—730). A szótárt R. E. NIRVI szerkesztette, aki mögött majd fél évszázados nyelvjárásgyűjtő tapasztalat áll. NIRVI 1930 óta vesz részt a Szótáralapítvány (Sanakirja-säätiö) munkájában (I. Castronianum. Forschungszentrum für Fennistik und Finnougristik. Helsinki, 1965. 20—2; Seulaset 1971/3: 20). Ő írta a szótár bevezetőjét, amelyben a következőkről van szó.

PORKKA munkája óta (Ueber den ingrischen Dialekt. Helsinki, 1885) az írsor nyelvjárásokat nem a finnhez, hanem a karjalaihoz kapcsolták (ma már önálló nyelvnek tekintik a kérdés eldöntésére hivatott specialisták, vö. például ARISTE: CFY. I: 183). Ezért SETÄLÄ annak idején nagy finn szótártervezetébe nem vette be az írsor nyelvjárásokat. Finn kollégáink ezért „csak” 1930 óta gyűjtik őket. LAURI KETTUNENÉ, a balti-finn nyelvek neves kutatójé a kezdeményezés érdeme. A gyűjtési munkálatok megindításában némiképp szerepe volt azonban a véletlennek is: KETTUNEN tudomására jutott ugyanis, hogy egy bizonyos SIMO MIKKONEN nevű, jó nyelvmesternek ígérkező parasztember került át Suomiba Soikkola (Szovjetunió) egyik falujából. 1932-től kezdve gyűjtött tőle KETTUNEN a Finn Irodalmi Társaság anyagi támogatásával. A megkezdett munkát KETTUNEN tanítványai: VILHO KOLJONEN, ARVO LARÖ s a nálunk is jól ismert PAAVO SIRO és ANTTI SOVIJÄRVI folytatták. A gyűjtés gyors ütemben folyt: naponta 6 órán keresztül faggatták MIKKONEN nyelvmestert, aki aztán annyira belejött a „nyelvészkedésbe”, hogy emlékezetből ő maga is leírt sok mindent, amiből végül is ezer cédulát be is dolgozhattak anyagukba a gyűjtők. 1934 tavaszáig 10 500 cédula készült el. A gyűjtők egy idő után változtattak gyűjtési módszerükön, s rátértek a fogalomkörök szerinti gyűjtésre. Újabb 6 ezer használható címszóval gyarapodott ily módon szóanyaguk. A II. világháború befejező szakaszában, majd befejeztével Finn- és Svédországba került írsóroktól gyűjtöttek. Ekkor kapcsolódott be a gyűjtőmunkálatokba NIRVI is, aki a Szovjetunióban, Svédországban és Finnországban gyűjtött. Megemlítendő MIKKONEN nyelvmesteren kívül KATJA NIKOLAJEVA is, akitől mintegy 11 ezer cédulányi anyagot gyűjtöttek Finnországban.

Az újabb gyűjtésekben azt a fonetikai följegyzés- és írásmódot használták, amelyet SOVIJÄRVI alkalmazott a „Foneettis-ännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkeroismurteesta” című munkája hangtörténeti részében. Ennek jellemzői: a zöngétlen mediák (*G, D* és *B*), néhány első szótagi hosszú magánhangzó zárttsági fokának (*ĕ, ȝ* stb.), valamint a négyféle hosszúságnak (*tt, ȕt, i, t*) a jelölése. Néhány ponton azonban eltértek SOVIJÄRVI gyakorlatától: a diftongus félkarika jelét elhagyták a korábbi gyűjtésekből; a zöngétlen szövégi magánhangzók jelölésére szolgáló *A, U* helyett *a-t, o-t* írtak; a zöngés *s-t z*-vel helyettesítették. A kemény (vahvahälyinen) *h-t ħ*-val jelölték (*vihma*). A szótárba bevettek nyomtatott forrásokból származó idézeteket és szavakat is.

A szótárban a címszavak nem a szócsaládosítás elve szerint vannak összeállítva. Minden tágabb értelemben vett lexikai egység, tehát a képzett szavak is, címszóként szerepel (személynevek is). Ez az eljárás — *hic et nunc* — egyértelműen helyeslendő. Annak eldöntésére ugyanis, hogy szinkron szempontból milyen tö- és származékszavak tartoznak egybe, csak a kompetens anyanyelvi beszélő lenne képes. Márpedig sem a gyűjtőknek, sem a szerkesztőknek nem anyanyelve az írsor. Ha a szócsaládosítás elvét követnék volna a szótár megalkotói, alapjában véve etimológiai elvet követtek volna, ami — tájszótárról, meghatározott mennyiségű szóanyag szinkron szempontú elrendezéséről lévén szó — problematikusabb lett volna (fontos, ezzel összefüggő kérdések tárgyalásába itt nem bocsátkozhatunk). A szótár jelöli az adatok származási helyét (a helyneveket rövidítve közli, a rövidítések feloldását l. XV.). Föltétlenül helyeslendő, hogy a szótár viszonylag sok példamondatot közöl (vö. B. LÖRINCZY: NyK. 73: 260). Számos etimológiai utalás is van a szótárban: jelölik ugyanis — korántsem a teljesség vagy egy etimológiai szótár igényével — az írsor nyelvjárások számos jövevényszavát, mindenekelőtt az orosz jövevényszavakat. Jól látható e szócikkek alapján, milyen sok orosz jövevényszó van az

izsór nyelvjárásokban. Az *s* kezdetű, valamivel több, mint 1100 címszó (köznév + tulajdonnév) közül (499—564) például 195, azaz a címszavak mintegy ötöde orosz jövevény (ez nagy valószínűséggel érvényes az egész szókincsre). Nem kevés a finn jövevény-szavak száma sem, észt ezzel szemben kevés van. A jövevényiszavak vizsgálata értékes adalékokat szolgáltat a témakör kutatóinak mind hangtani (hanghelyettesítés: *siletka* < or. *жулетка*, *sabla* < or. *уаня*, *sibliä* < or. *шунамь*, *saiikka* < or. *шайка*, *slüsia* < or. *служимь*), mind morfológiai (*seppi* < or. *уень*, *säritä* < or. *жапуть*, *skoulu* < or. *школа* × finn *koulu*) és jelentéstani szempontból is. A szótár fontos forrása lesz a balti-finn etimológiai kutatásoknak. — Jelölik az infinitívuszt, az igeképzőket, összetett szavak alkotóelemeit, névszóképzőket — bár ez utóbbiakat nem mindig — a | jellel; vö. például: *soi* | *ttä*, *soi* | *tto*, *elä* | *ttä*, *eläh* | *tä*, *emindi* | *mä*, *emän* | *dä*, *erroi* | *ssa* (ige; de: *erroitte*), *essü* | *ttä* (de: *estüä*), *emä* | *juri* (de: *emäkana*), stb. A tömorfémáknak a toldalékoktól való elválasztása nagy segítség a szótár használóinak.

A szótár tipográfiájáról annyit: megítélésem szerint jobb lett volna, ha a címszavakat — miként a Karjalai Szótárban — itt is kövérrel szedték volna, nem pedig kurzívval, ritkítva. Így bizony nem ugranak ki úgy a címszavak, ahogy azt például a Karjalai Szótárnál meglepéssel tudomásul vehettük. Ebben a szótárban viszont mindent nagyobb betűtípussal nyomtattak. Külön hangsúlyozandó és dicsérendő, hogy a szótárnak van finn nyelvű szómutatója. Annak számára, aki nem specialistája az izsór nyelvjárásoknak, ez a szómutató biztosítja több szempontból is — kis túlzással élve — a vele való sokoldalú foglalkozás lehetőségét (enélkül hetékig kereshetne, vadászhatna az ember egy-egy szót benne; vö. VEENKER: UAJb. 43: 221).

3. Az izsór nyelvjárások szótárának a megjelenése örvendetes eseménye a finn-ugrisztikának. Egy kihalásra ítélt nyelvről ad ez a szótár tengernyi megbízható információt. Hézagpótló mű, amely a balti-finn nyelvtudomány nélkülözhetetlen forrása — s az is marad. Köszönet és elismerés illeti mindazokat, akik anyagának gyűjtésében, szerkesztésében és kiadásában valamilyen formában közreműködtek.

KISS JENŐ

Диалектная лексика 1969

Szerk. F. P. FILIN és F. P. SZOROKOLETOV. Leningrád, 1971. 258 l.

A címűl írt kötet ismertetése azért ajánlatos folyóiratunk olvasói számára, mert olyan kérdésekről van szó benne, amelyek kivétel nélkül aktuálisak az egyes finnugor nyelvek nyelvtudományában is. A kötet tanulmányainak közvetlen eredményei első-sorban természetesen a szovjet nyelvtudomány, illetőleg a szlavisztika számára fontosak. Ismertetésünkben nem is ezekre, hanem a számunkra is tanulságos és megszívlelendő módszerbeli és témaválasztási kérdésekre fektetjük a fő súlyt. A kötet — mint címe is jelzi — a nyelvjárási szókincs különböző kérdéseit vizsgálja. Az utóbbi évtizedben a szókincskutatás a szovjet dialektológia egyik legintenzívebben művelt ága lett. Regionális tájszótárak megjelenése, az orosz nyelvatlasz-munkálatok s a nagyszabású, egyre jobban szervezett nyelvjárási gyűjtések tették ezt lehetővé (hasonló a helyzet némiképp a finn, az észt és a magyar nyelvtudományban is). A kötet 19 tanulmánya — nem egyforma színvonalúak — mindenekelőtt az említett források alapján íródott.

KOGOTKOVA a nyelvjárási szakszókincsnek az irodalmi nyelvi terminológiához való viszonyát vizsgálja (3—20). Fő mondanivalója: a köz- és irodalmi nyelv szakszókincsének bázisa nyelvjárási eredetű. Nyelvjárási elemek behatolása és elterjedése — természetes és mesterséges úton — ma is tart. A köznyelvi szakszókincs legszilárdabb nyelvjárási eredetű elemei azok, amelyek valamely, régen általános háziipari foglalkozással függnek össze. Az újabb keletkezésű iparágakban a nyelvjárási eredetű szavak száma minimális. A nyelvjárások szakszavai a tulajdonképpeni (nem szakszókincsbe tartozó) tájszavakkal szemben általában interdiálektálisak. A hagyományos háziipari ágak szakszókincsének bázisa az orosz nyelvjárásokban meglehetősen egységes. — KUZNYECOVA tanulmányában (21—26) a tájszavak osztályozásának, regisztrálásának és szótári feldolgozásának a problémáiról ír. Külön szól a tulajdonképpeni és a jelentés szerinti tájszavak kérdéseiről. Foglalkozik a szótárszerkesztés egyik legnagyobb problémájával: a tájszavak jelentésének a leírásával (hasonló gondokkal a finn, az észt és a magyar tájszótár készítői is küszködnek). Fölhívja a figyelmet az összetett szavak (az orosz nyelvjárások egyik legproduktívabb szóalkotási módja) és a frazeológiai egységek gyűjtésének és vizsgálatának szükségességére is. — POROHOVA hangtani kérdést vizsgál (27—48): mássalhangzó-

torlódásos és az ezt feloldó nyelvjárási szavakat elemzi. Vizsgálatát azzal zárja, hogy a szinkron összefüggésekből kielemezhető mozgás csak történeti vizsgálattal magyarázható meg. — KUZNYECOVA cikkében (49—60) a szókezdő *a* és *o* kiesését vizsgálja az orosz nyelvjárásokban, s ügyesen érvényesít nyelvföldrajzi szempontokat. — BALAHONOVA egy köznyelvi karriert befutott nyelvjárási szót elemez sokoldalúan: szótörténeti, etimológiai, nyelvföldrajzi tények figyelembevételével (61—73). Bevezetőben leszögezi, hogy a nyelvjárásokból nemcsak tősgyökeres orosz és a közös szláv szókinésbe tartozó szavak, hanem jövevényelemek is jelentős számban bekerültek az orosz köz- és irodalmi nyelvbe. Jó példa erre a szerzőtől behatóan elemzett *ишжур* 'füge, fügefű' szó, amely az oroszba a törökből került át, s a nyelvjárások közvetítésével vált köznyelvvé. — ЕТЧЕРЛЕЈ cikke (74—86) a *шнч* 'kártékony rovar, fereg' szó elemzésével szemlélteti egy nyelvjárási szó köznyelvbe kerülésének és elterjedésének útját, illetőleg az ilyen jellegű vizsgálat problémáit. A cikkben a nyelvföldrajzi tényekkel segített mikrofilológiai módszerű szótörténeti nyomozás hangsúlyozandó és követendő pozitívum. — МАРЕЦКАЈА a *веч(а)* 'tavasz' tömorfémájú nyelvjárási szavakat vizsgálja (87—102). Tanulmánya jól bizonyítja a nyelvjárási szóképzés köznyelvinél nagyobb produktivitását s kötetlenebb voltát. Figyelemreméltóak a fölvetett szemantikai kérdések is. — РОПОВА az igekötők tájszótárbeli leírásának nehézségeiről ír a *е* igekötő problematikája alapján (103—110). Ez is általános lexikográfiai probléma. Hogy melyik szótár, illetőleg szótáríró melyik megoldást tartja a legracionálisabbnak, több körülménytől is függ. — ЛУПОВА a kettős prepozíciókat, nyelvföldrajzi kérdéseiket, jelentésüket és használati körüket elemzi az orosz nyelvátlasz anyaga alapján (111—125). — РОПОВ terjedelmes cikkben (126—154) foglalkozik a *е* (*eo*) előtagú határozószókkal. Morfológiai szempontú csoportosításában több, mint 100 határozószót tárgyal. — АНДРЕЈЕВА-ВАСИНА a *нпу-* igekötő igekötős igékhez járulását vizsgálja az orosz nyelvjárásokban és népköltészeti alkotásokban (155—163). A *нпу* nagyon produktív igekötő, s mind a köznyelvben, mind a nyelvjárásokban az egyik legtöbb funkciójú igekötő. — ПАВЛЕНКО a *боз-* affixumos névszókat (164—170) és a *боз-* igekötős igéket (171—186) vizsgálja két cikkében, összehasonlítván a köznyelvi és nyelvjárási adatokat. — САРЕВА a *на-* affixumos nyelvjárási szavakkal foglalkozik (187—209). 312 szót tárgyal, amelyekből csak néhány ismert a köz- és irodalmi nyelvben. Megállapítja: ezek nagy része kimutatható a régi orosz nyelvből. — РОПОВ VASMER orosz etimológiai szótárának tájszómagyarázataihoz fűz kritikai megjegyzéseket (210—218). Megállapítja, hogy az orosz etimológiai szótárak tájszómagyarázatai fokozott kritikával olvasandók. Ennek az az oka, hogy az orosz tájszavak etimológiai feldolgozása csak most kezdődik. Az első, aki rendszeresen vizsgált jelentősebb számú orosz tájszót etimológiailag, VASMER volt. Az ő úttörő vállalkozása természetesen nem maradt hibák nélkül. РОПОВ VASMER tájszómagyarázatainak egynémelyikét veszi bonckés alá s foglal állást a rendelkezésre álló, lényegesen nagyobb nyelvjárási anyag alapján. E cikk figyelmeztetés egyúttal a magyar nyelvészetnek is: nekünk is komolyabban kellene foglalkoznunk tájszavak etimológiai vizsgálatával. — ФЕДОРОВ tanulmánya közvetlenül érinti a finnugrisztikát is, mert a nyugati orosz nyelvjárások finnségi jövevénytisztaival foglalkozik (219—226). Azt vizsgálja a szerző, milyen változásokon mentek keresztül az orosz nyelvjárásokba átkerült balti-finn jövevénytiszta szavak. Foglalkozik hangtani változásokkal, valamint alaktani és jelentéstani kérdésekkel is. Leszögezi, hogy a további kutatásban a nyelvjárások archaikus jelenségeinek vizsgálatától várhatók jó eredmények. Tisztázni kell a nyelvjárástörténeti viszonyokat mind orosz, mind finnugor vonatkozásban, hogy a jövevénytiszta-kérdéseket kielégítő módon meg lehessen oldani. ФЕДОРОВ cikkében mintegy 30 balti-finn jövevénytiszta szót olvashatunk. Sajnos, a szerző nem jelölte meg, milyen forrásból meríti a vizsgált szavakat (minden bizonnyal a bevezetőben említett J. KALIMA munkájából: Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen. MSFOu. 44.). Nem tüntette fel, hogy a finn szavak milyen nyelvváltozathoz valók (köznyelv vagy nyelvjárások), s nem adta meg jelentésüket sem legtöbbször. E szemebetűnő fogyatékoságokon kívül a szerzőpróbák további pontatlanságokra hívják fel a figyelmet: az orosz N. МЯНДА ФЕДОРОВ szerint egyszer a finn *mänty* (220), másszor a finn *mantu* (221) átvétele (ez utóbbi alak sajtóhiba). KALIMA könyvében viszont azt találjuk, hogy az orosz szó a karjalai *mändü*, lúd *mänd* szóból származik, amelyek a finn *mänty*-val függnek össze (171). ФЕДОРОВ szerint a *кунка* egyszer a finn *kuipakka* (221), másszor a karjalai *kuipakka* (223) átvétele. KALIMÁNál ez a szó a karjalai *kuipakka* átvételként szerepel (118). A *курк*-ot ФЕДОРОВ a karjalai *kurikk*-ből származtatja (221), KALIMA a lúd *kurikk*-ből (143). А НАША szó ФЕДОРОВnál a finn *naša* (sic!) átvételként szerepel (221), holott KALIMA ezt az orosz szót a zürjén *naša* szóval kapcsolja össze (175). ФЕДОРОВnál a *хонка* a finn *ponka* átvétele (221): ez sajtóhiba, helyesen: *honka*. ФЕДОРОВ a *ламба* szót a finn *lampi*-ből származtatja (221), KALIMA a karjalai *lambi*-ből (149). А *Кувя похва* ФЕДОРОВnál

(220) sajtóhiba, helyesen *kuiva pohja*. FEDOROV az *edoma* szót a finn *eda maa* szóból származtatja (226). A finnben van *etämaa*; az *eda maa* vagy nyelvjárási változat vagy sajtóhiba, vagy nem is finn szó (KALIMA könyvében nem szerepel). E fogyatékoságok ismeretében nem kell külön mondanunk, hogy FEDOROV tanulmányának adatai fokozott kritikával olvasandók. Kivétel nélkül mindegyik ellenőrzésre szorul. Az igaz ugyan, hogy FEDOROV nem új etimológiák felállításával vagy régiek cáfolásával, hanem elfogadott etimológiák alapján nyugati orosz nyelvjárások balti-finn jövevényszavainak az általános jellemzésével foglalkozik. Mégis: bizonyos iratlan filológiai törvények betartása csak javára szolgált volna egyébként nagyon is időszerű témát választó tanulmányának. — SZOROKOLETOV a régi orosz nyelv hadászati szókincsének nyelvjárási elemeiről ír (227—236). — BALAHONOVA az orosz tájszótárírás egyik múlt századi vállalkozásáról, SZREZNYEVSZKIJ nyelvjárási szótár-tervezetéről ír, közölve a SZREZNYEVSZKIJTÓL 1849-ben megfogalmazott szótártervezet irányelveit (237—242). — GYERJÁGIN nyelvjárástörténeti tanulmányában (243—256) 1618—1682-ből származó kéziratos szövegeket tesz közzé és elemez s kísér nyomon bennük néhány köznyelvi szót. Megállapítja, hogy a XV—XVIII. századi pontosan helyhez és időhöz kötött írott nyelvjárástörténeti emlékek az orosz nyelvjárási szókincs történetének legfontosabb forrásai. Ezekben jól nyomon követhető a közorosi terminológia (a hivatali nyelv) terjedése.

KISS JENŐ

Wilhelm Lang: Probleme der allgemeinen Sprachtheorie

Stuttgart, 1969. Ernst Klett Verlag. 124 l.

A gomba módra szaporodó nyelvelméleti munkák közül az ismertetendő könyv azzal tűnik ki, hogy nem egy újabb egyéni koncepcióval, hanem az eddigi, főként a germanisztikai szakirodalomból ismert eredmények sajátos összefoglaló válogatásával, bemutatásával lép a nyilvánosság elé. A könyv műfaját tekintve bevezetés. A szerző első sorban azoknak szánta könyvét, akik nyelvelméleti kérdésekben kevesebé vagy egyáltalán nem jártasak. Éppen ezért arra törekedett, hogy gondolatait világos, közérthető nyelven fejezze ki, kerülve a szakkifejezések túlzott mértékű használatát. E munka didaktikai szempontokat is érvényesítő sajátos ötvözete a számba vett irodalomnak és a szerző egyéni véleményének. Célkitűzését a szerző megvalósítja: bevezetést ad, s egyúttal jó hírverést csap a nyelvelméletnek. Munkáját a nyelvteória szakemberei is haszonnal forgathatják, már csak a lapaljbán közölt terjedelmes, kommentált irodalmi utalások miatt is. A könyv használhatóságát a függeléként közölt címszójegyzék és tárgymutató növeli.

LANG a nyelvelméletet az általános antropológia egyik ágának tekinti (vö. ehhez: K. DITTMER, *Allgemeine Völkerkunde*. Braunschweig, 1954. 9; nálunk SZÉPE: MNyj. 7: 55, *NytudÉrt.* 70: 307 kk.), s feladatául a nyelvnek mint az emberi lét egyik jelenségének a vizsgálatát tűzi ki. A szerző koncepciójának megfelelően a nyelvelméletnek a grammatikán kívüli részei nagyobb hangsúlyt kapnak a könyvben. Munkája öt fejezetből áll: az első fejezetben (Voraussetzungen: 7—25) az emberi nyelv létrejöttének föltételeivel, a másodikban (Entstehung: 25—56) pedig keletkezésének problémáival foglalkozik. A harmadik fejezet (Entwicklung: 57—81) a nyelvfejlődés, a negyedik (Die Vollsprache: 82—102) a kialakult, kiművelt nyelvvel összefüggő kérdésekről szól. Az utolsó fejezetben (Einkordnung: 103—121) nyelvfilozófiai elmefuttatások olvashatók.

A nyelv keletkezésének kérdése közismerten régóta igaztja az embert. A nagy vállalkozás: a nyelv eredete földerítésének a kísérlete azonban sokszor kudarcba fulladt már. LANG a komplex kutatás eredményei alapján foglalkozik az ún. primitív nyelvek, valamint a majmok „nyelvének”, „gondolkodásának” a kérdéseivel, s elemzi az anatómia, főként az agyfiziológia eredményeit. Ugyancsak a majmok vizsgálatára támaszkodva elemzi az emberi nyelv keletkezéséhez fölteendő muzikális és hangállománybeli föltételeknek a kérdését is. Foglalkozik továbbá a gyermeknyelv problémáival. A nyelv keletkezésében LANG szerint is a munka játszott a főszerepet. Véleménye szerint fontos nyelv előtti vívmány volt a gesztikuláció, különféle mutató mozdulatok és jelek kialakulása. Rámutat arra, hogy ezen a ponton találkozik föltevése a nyelvészet eredményeivel, amelyek szerint a nyelvfejlődés, illetőleg a formások kialakulásának kezdeti szakaszában a deiktikus, mutató névmások játszották a legfontosabb szerepet (l. erre nálunk BALÁZS JÁNOS vonatkozó kutatásainak eredményeit). A szavak keletkezésében LANG több lehetőséggel is számol: indulatszói elemek, onomatopoetikus szóegyedek és véletlen szülte produktumok egyaránt gazdagíthatták a primitív ember szókincsét. A továbbiak során a nyelv absztraktabbá válásáról, szó és mondat viszonyáról, a mondat kialakulásáról és

a nyelv tökéletességének kérdéséről olvashatunk. A harmadik, a nyelvfejlődésről szóló fejezet a legjobb. Itt már zömmel konkrét nyelvi anyag vizsgálatára visszamenő megállapításokkal, igazolt törvényszerűségekkel, tényekkel van dolgunk. LANG itt van legjobban elemében: jól tömörítve sorjázta az alaposan kimunkált indoeurópai történeti nyelvéstét itt hasznosítható eredményeit (mondat, formánsok, idő-aspektus kialakulása, szabály és kivétel, morfológia, hang- és jelentésváltozás stb.). Vezérfonalál az a HUMBOLDT-ta visszamenő megállapítás szolgált, hogy minden egyes nyelvi változás nemcsak „ergon”, hanem a rendszerben tovább működő, ható tényező: „energeia” is. Ez a fejezet módszertani szempontból is hasznos olvasmány — elsősorban nyelvtörténészeknek. A negyedik fejezet az alábbi kérdésekről szól: a nyelvet meghatározó komponensek viszonya, erőegyensúlya; a nyelvtől befolyásolt érdeklődés (itt lehetne vitatkozni a szerzővel), az anyanyelvi determináltság, az anyanyelv-központúság és következményei (nyelvtanárak számára hasznos megjegyzések), idegen nyelvek tanulása, nyelv és logika, a nyelv mint a környező világ visszatükröződése, nyelv és absztrakció, WEISBERGER ú. Zwischenwelttheorie-ja, különböző fogalmi szférák. Az utolsó fejezet a jelentés kérdéseit tárgyalja, foglalkozik a nyelv és a valóság, a természettudományok és a társadalomtudományok viszonyának a kérdésével, érinti az univerzálé-problematikát is, valamint a nyelv és a társadalom összefüggését, a nyelvfejlődés várható jövőbeli irányát és a mesterseges világnyelv kérdését.

KISS JENŐ

A. V. Бондарко: Грамматическая категория и контекст*

Ленинград, 1971. Изд. «Наука», 112 lap

1. BONDARKO e könyvét az orosz ige nyelvtani kategóriáinak, elsősorban az idő és az aspektus kategóriáinak szenteli. Nem törekszik egyetemes érvényű megállapításokra, egy konkrét elméletet mutat be, mely a tárgyalás folyamán egy nyelv (az orosz) s azon belül az ige kategóriáira támaszkodik. A nyelvi anyagot csak illusztrációnak szánja. Nem kívánja átfogni a nyelvtani kategóriák egész problematikáját, csak két kérdéskört érint. Az elsőben az ú. mezőket jellemzi (e mezők tartalmazzák mintegy magként a nyelvtani kategóriákat, s egyesítik a nyelv különböző szintű elemeit, melyeket a szemantikai funkciók részleges egyezése jellemez s fog össze). A második kérdéskör a kategóriák szemantikai tartalmának analizéséhez kapcsolódik (a kategóriák rendszerhez való viszonyát, valamint a kategóriák működését mutatja be a szerző a kontextussal való összefüggésükben). Csak az alaktanilag is kifejeződő kategóriákról esik szó a könyvben, s ez az egyik olyan pont, mely esetleges ellenvéleményre a leginkább okot adhat. E kategóriák jelentik BONDARKO számára a kiindulópontot a nyelvi elemek közötti funkcionális-szemantikai kapcsolatok megállapításához.

Az alaktani kategóriát a következőképpen határozza meg: „egynemű jelentéssel bíró nyelvtani alakok egymással oppozícióban álló sorainak rendszere”¹ (4).

2. A funkcionális-szemantikai kategória (a továbbiakban rövidítve: FSzK) fogalmáról. A szerző maga sem tartja sikerültnek a FSzK elnevezést. Fontosnak tartja, hogy nem „fogalmi” kategóriákra, hanem olyan nyelvi kategóriákra épít, amelyeknek megvan a nyelvi tartalmuk és nyelvi kifejezésük.

A FSzK meghatározása: „különbéle nyelvi eszközök rendszere, melyek képesek egymásra hatni bizonyos szemantikai funkciók teljesítése érdekében (pl. a temporális vagy modális viszonyok kifejezésére)” (8). E meghatározásból világossá válik a *funkcionális-szemantikai* terminus mindkét részének értelmezése is. A terminusban szereplő *kategória* szó itt csoportosítást jelent (az orosz *категория* szó ezt a jelentést is tartalmazza). E kategóriák struktúrájuk szerint *mezők*. Mint említettük, a FSzK-nak van tartalmi és kifejezési síkja. A kategóriák szemantikai tartalma analóg az alaktani kategóriák (ige-aspektus, idő, személy, mód) jelentésével. A kifejezési síkját a nyelv különböző szintjeihez és oldalaihoz tartozó nyelvi eszközök jelentik (így pl. morfológiai, szintaktikai, szóképzési, lexikai stb.).

* Jelen ismertetés az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1972. január 25-én elhangzott előadásom lerövidített változata. Az ismertető szándék lényegileg határozta meg mind az előadás, mind e változat jellegét. (F. M.)

¹ Itt és az alábbiakban idézett részeket magam fordítottam. A megértést könnyítő példák esetén nem törekedtem mindig a szerző eredeti példáinak bemutatására.

Az alaktani kategóriák és a FSzK-k közötti különbség nem abban van, hogy különböző (nyelvészeti és univerzális logikai) területekhez kapcsolódnak, hisz mindkettő „nyelvi”, hanem abban, hogy az alaktani kategóriák a nyelvnek csak egy oldalához, a morfológiához, s egy szinthez, a szóalakok szintjéhez kapcsolódnak; az FSzK-k pedig ennél szélesebb nyelvi szférát fognak át.

Az ige esetében a következő FSzK-król beszélhetünk BONDARKO szerint:

Temporalitás: az a FSzK, amely az idő kifejezésének legkülönbözőbb nyelvi eszközeit fogja össze: igealakokat, az idő olyan lexikális kifejezőit, mint pl. *éppen, most, holnap*, stb.

Modalitás: az a FSzK, amely átfogja az igemódok nyelvtani formáinak rendszerét, valamint a nyelvi nyilatkozat (высказывание) és a valóság viszonyát kifejező egyéb eszközöket.

Perszonalitás, FSzK, mely a személy kategóriájának igei és névmási kifejezéseit, valamint a személy kifejezésének más, szintaktikai és szemantikai eszközeit egyesíti.

Aspektualitás: az a FSzK, amely a cselekvés lefolyását jellemző különböző kifejezési formákat foglalja magában.

Mint később látni fogjuk, az aspektualitás sokkal szélesebb fogalom, mint maga az aspektus (igeszemlélet); az aspektuson kívül magában foglalja az aktionsartokat és a cselekvés lefolyásának egyéb (lexikai) jellemzőit.

Az orosz *залоговость* szónak nincs megfelelő magyar vagy nemzetközi terminusa, így esetleg „igenem szerinti jellemzők”-nek fordíthatjuk: az a FSzK, amely magában foglalja a ’zalog’ nyelvtani kategóriáját s az ugyanezen szemantikai szférához tartozó szóképzési, lexikai-szintaktikai és lexikai eszközöket.

A szerző szerint nagy különbség van a (valamilyen nyelvben) alaktani kategóriákban kifejezésre jutó, s az e tulajdonsággal nem jellemezhető FSzK-k között. Éppen ezért szükségesnek tartja, hogy a két típus ne kapjon azonos elnevezést. Így a szerző csak azokat a kategóriákat nevezi FSzK-knak, melyek alapjául (BONDARKO kifejezésével: magjául) alaktani kategória szolgál vagy szolgálhat (valamely nyelvben). A FSzK fogalmát BONDARKO szerint alkalmazni lehet összehasonlító tipológiai jellegű kutatásokra is; így az aspektualitás FSzK-ja, szélesebb fogalom lévén, biztosabb alap lehet az összehasonlításra, mint az aspektus nyelvtani kategóriájának a priori konstatálása. Ebben a szerzőnek valóban igaza is van, ugyanis ha megvizsgálánk az orosz nyelv aspektusrendszerének a magyarban való kifejeződését, igen furcsa és gazdaságosan nehezen leírható rendszert nyernénk. Az ilyen összevetést (akár a tipológia, akár a kontrasztív nyelvészeti kutatások szemszögéből) csakugyan megkönnyíti egy átfogóbb, esetleg univerzális kategóbevezetése.

A szerző maga is érdekesnek tartja a FSzK-k összehasonlító, több nyelv alapján elvégzett analízisének eredményeit, s lehetőknek tartja a FSzK-k tipológiájának megalkotását. Felveti azt a kérdést is: univerzálisak-e a FSzK-k? Válasza: néhány közülük feltehetően igen, így pl. a temporalitás vagy numeralitás.

Meg kell jegyeznünk, hogy BONDARKO szerint az FSzK-kal kapcsolatban csak induktív univerzálékról beszélhetünk, deduktívokról nem. Ahhoz, hogy valamely FSzK-ról meg tudjuk mondani, univerzális-e, végig kell vizsgálnunk lehetőleg az összes nyelvet.

A különböző nyelvekben különbségek lehetnek a funkcionális-szemantikai mezők (a továbbiakban rövidítve: FSzM) átfedéseiben, a FSzM-ek számában stb. A mai bolgár nyelvben pl. van egy ún. „elbeszélő” kategória, mely nyelvtani (alaktani) kifejezési eszközökkel rendelkezik. Az orosz nyelvben nincs ilyen „elbeszélő” kategória, bár nem lehet azt mondani, hogy egyáltalán nincsenek meg az eszközök ennek kifejezésére. Vannak, de nem alaktani, hanem lexikális eszközök, lásd: *мол* ’mondják’, *якобы* ’mintha’. Ugyanez kifejezhető megfelelő intonációval is. A szemantika fordíthatósága egyébként még nem bizonyíték valamely FSzK univerzalitása mellett.

Nem mondhatjuk azt, hogy minden nyelvben megvan az aspektualitás önálló kategóriája, mert az esetleg annyira összefonódhat a temporalitással, hogy egy egységes aspektualitás-temporalitás kategória feltételezésére van szükség.

A FSzK-k történetileg változnak, változik struktúrájuk, átrendeződnek a lexikális és nyelvtani elemek, változnak a különböző kategóriák egymáshoz való viszonyai, a köztük meghúzható határok. Így az FSzK diakrón síkban is használható.

A szláv igeaspektus keletkezését úgy is tekinthetjük, mint az aspektualitás lexikális és szóképzési kifejezési eszközeiből megszülető morfológiai mag kialakulását.

3. A mező elve a FSzK-ban. A vizsgálandó kategóriák struktúrája a mező elvén alapul. A FSzM struktúrájának alapvető jellemzői:

1. a mezőben kiválik egy *mag* (vagy 'centrum'), melyhez viszonyítva a mező többi komponense a *perifériát* alkotja;
2. a mezőre az jellemző, hogy elemei részlegesen átfedik egymást, s a különböző mezők is egymásra vetülnek;
3. a mezőn belül az egynemű és a különböző nyelvi eszközök szemantikai kapcsolata is képviselve van, a nyelvtani és lexikális eszközök kölcsönhatása tartalmi hasonlóságuk alapján megy végbe (erről még lentebb lesz szó).

A 2. pont nem a különbségek elmosását jelenti, hanem a dialektikus átmeneteket igyekszik megragadni, anélkül azonban, hogy ez érintené a matematikai értelemben diszkrét elemi egységek minőségi meghatározottságát. Az általunk vizsgált, ígével kapcsolatos FSzK-k esetén igen intenzív az egymásrahatás a temporalitás és az aspektualitás határán.

Csak akkor beszélhetünk FSzM-ről, ha világos az elemek egymásrahatása, ha valóban megvannak nemcsak az egynemű, de a különmemű, tehát a nyelvtani és a lexikai eszközök közötti kapcsolatok is. Ha ilyen kapcsolat, kölcsönhatás nem áll fenn, akkor mező nincs, ami pedig más megfogalmazásban a FSzK létezési módja.

4. A mag (centrum) és a periféria

Miért éppen az alaktani kategória az, amely a FSzK magját alkotja? Ez az alaktani kategóriák több tulajdonsága miatt van így:

1. Az adott FSzK-ra jellemző tartalom kifejezésére az alaktani kategóriának speciális eszközei vannak, más szavakkal éppen az alaktani kategóriában fejeződik ki a legjobban ez a tartalom (a lexikális eszközökben BONDARKO szerint csak egyedi, konkrét tartalom van).
2. Az alaktani kategória igen szervezett *zárt* rendszer, amelyben a szemantikai megkülönböztető jegyek egész komplexuma nyer koncentrált kifejezést (a lexikális eszközknél esetleg megtalálható jegyek nem koncentráltak, nincsenek zárt rendszerbe csoportosítva).
3. Az alaktani kategóriák kötelezőek az adott nyelvet beszélő számára, e kategóriák használata rendszeres.

Milyen módszerrel határozhatunk meg egy FSzK-t? BONDARKO a következő lépéseket emeli ki:

1. Veszünk egy morfológiai kategóriát, melynek általános és típusjelentései köré csoportosulnak majd az adott kategóriához hasonló szemantikájú kifejezési eszközök.
2. Tanulmányozzuk ezen alaktani kategória működését. Így kideríthetjük, hogy a kontextusok mely elemei vannak kölcsönhatásban vele, s vesznek részt a tagok funkcióinak realizációjában. Ezzel meghatározzuk az alaktani kategória FSzM-jét.
3. Meghatározzuk a FSzK tagjai kölcsönhatásának jellegét, a mag és a periféria szemantikai terheltségét, a lexikális és szóképző elemek hatását a formák paradigmájára — az alaktani kategória tagjaira. Tanulmányozzuk a mikromezőket, ezek átfedéseit, kölcsönhatásait.
4. Megvizsgáljuk és megállapítjuk az adott FSzK kapcsolatait a többi FSzK-val, kölcsönhatásukat, átfedéseiket.
5. A tanulmányozott FSzK-t egybevetjük a más nyelvekben levő, hasonló FSzK-kal.

5. Aspektualitás

Csak az aspektualitást vesszük közelebről szemügyre, mint számunkra a legérdekesebb FSzK-t, s bár BONDARKONál a többi FSzK-ról is találunk anyagot, ezek ismertetését most mellőzzük.

A szláv nyelvekben ezen FSzK-nak morfológiai magja az igeaspektus, a periféria legfontosabb komponensei pedig az aktionsartok (ha tetszik, cselekvési módok vagy ige-fajok, вö. or. способы действия).² A kifejezés síkján az aspektus és az aktionsart elvileg különböznek. BONDARKO elfogadja JU. SZ. MASZLOV leningrádi aspektológus nézete erre vonatkozóan, melyek röviden a következők. Az aspektus nyelvtani kategóriájával akkor állunk szemben, ha van egy olyan szigorúan paradigmatiszus jellegű grammatikai oppozíció, amely átfogja az egész igeállományt vagy legalábbis annak döntő részét, s kifejeződik vagy kifejeződhet ugyanannak a lexikai jelentésnek keretében. Az aktionsartok ezzel szemben nem alkotnak széleskörű, paradigmatiszus oppozíciót, tehát nem is grammatikai kategóriák, az igeik közötti lexikai különbség szintjén maradnak. Az aspektus és

² Az orosz ige cselekvési módjairól elég jó útmutatást ad többek között A. V. BONDARKO és I. L. BULANYIN: Русский глагол (Leningrád, 1967) c. műve.

az aktionsartok eltérnek a kifejezés síkján, de közelednek vagy hasonlók egymáshoz a tartalmi síkon. Még egyszer összegezve: az aktionsartok képviselik a lexikai-szemantikai és szóképzési aspektualitást. Az aspektualitás perifériájára kell utalnunk az analitikus aktionsartokat is, mint pl. *начина́ть разгово́р* — *загово́р* 'beszélni kezd' (inchoatív aktionsart).

Az aktionsartok két nagy lexikai-grammatikai csoportra oszlanak, az ún. *határolt* és *nem-határolt* igékre. A „határoltság” olyan absztrakció, amely a nyelvtani és lexikai szintek között van. Más, a szakirodalomban még előforduló elnevezésük: *terminatív* és *kurzív* igék.

E csoportosításnak grammatikai szinten nincs közvetlenül kifejezője, de hatása az aspektus-paradigmán keresztül érvényesül. Határolt igék pl. az oroszban a *да́вать* — *да́ть* 'ad'; *подписыва́ть* — *подписа́ть* 'aláír', azaz az olyan igék, melyeknél a cselekvés természeténél fogva feltételeződik valamely végpont, 'határ'. A nem-határolt igék esetén ilyen határ, végpont nincs (or.: *спать* 'alszik'), ezért ezeknek az igéknek nincs is befejezett igeszemléletű párjuk. A határoltság/nem-határoltság kategóriája éppen az aspektus-paradigma hiányos voltán keresztül jut (közvetett) kifejezésre.

Az aktionsartok hatnak az aspektusjelentések realizációjára (másképpen megfogalmazva: az aspektusjelentések az aktionsartokon keresztül realizálódnak). Az aktionsartok és az aspektualitás lexikai kifejezői között a különbség abban rejlik, hogy az aktionsart magában az igében van, a kifejezés elválaszthatatlan magának a cselekvésnek a kifejezésétől, ezért az aktionsart az aspektualitás egyik alapvető eleme. Az aspektualitás nem igei, lexikai kifejezői mintegy mellékesen jellemzik a cselekvést, s tulajdonképpen hiányozhatnak is, csak másodlagos, kiegészítő szerepük van.

Az igeaspektusnak az aktionsartokhoz és az aspektualitás nem-igei kifejezőihez való viszonyáról ejtünk még néhány szót. Az igeaspektus kölcsönhatásban van az aktionsarttal mind a formaképzés (az aktionsarttól függ az aspektus-paradigma teljessége), mind az igealakok funkcionálásának folyamatában. Az aspektualitás nem-igei kifejezőivel az igeaspektus csak a kontextusban kerül kapcsolatba, az igealak funkcionálása során.

6. Az alaktani kategóriák járulékos funkcióiban. Bizonyos meghatározott szemantikai funkciók (temporalitás, aspektualitás stb. kifejezése) a beszédben az alaktani kategóriák nem saját funkcióban való használatával is realizálódhatnak. A közlésben realizálandó szemantikai funkciók halmaza nagyobb, mint a morfológiai kategóriák halmaza, ezért a morfológiai kategóriák alapfunkciójuk mellett más funkciókat is felvesznek. Az oroszban például az aspektus modális funkciókat is kifejezhet:

- (1) *Покажите ваши чемоданы* 'Mutassa meg a bőröndjeit'.
 (2) *Показывайте ваши чемоданы* 'Mutassa meg a bőröndjeit'.

A folyamatos ige ez esetben (de a példatípusban nem mindig) durvább felszólítást jelent, mint a befejezett.

A morfológiai kategóriák járulékos funkcióit úgy is értelmezhetjük, mint a nyelvi eszközök gazdaságosságra való törekvésének tendenciáját.

7. A grammatikai-kontextuális komplexumok. BONDARKO csak azokat az eseteket tárgyalja, amelyekben a nyelvtani forma csakis a kontextus segítségével tud kifejezni egy adott funkcióit. Itt a kontextus nem szorítkozik a grammatikai forma által kifejezett tartalom pontosítására, hanem azzal egyenrangú vagy éppen vezető szerepet játszik. Vö.: a kötőmód időjelentése az oroszban (3), közeli/távoli múlt/jövő kifejezése a magyarban (4).

- (3) i. *Я хочу, чтобы он пришел ко мне сейчас.* 'Azt akarom, hogy most hozzám jöjjön'.
 ii. *Я хочу, чтобы он пришел ко мне завтра.* 'Azt akarom, hogy holnap hozzám jöjjön'.
 iii. *Я хотел, чтобы он пришел ко мне вчера.* 'Azt akartam, hogy tegnap eljőjön hozzám'.
 (4) i. *Éppen most voltam moziban.*
 ii. *Tegnap moziban voltam.*
 iii. *Éppen most fogok moziba menni.*
 iv. *Holnap fogok moziba menni.*

Más típusú grammatikai-kontextuális komplexumok vannak az átvitt értelmű használat esetén, melynek lényege az, hogy a grammatikai forma jelentése nem egyezik meg a kon-

textus jelentésével (azaz a beszédszituáció jelentésével), úgyhogy a kontextus vagy beszédszituáció részvétele nélkül nem lehet meg az adott funkció kifejezése.

(5) *Képzeld el, hogy holnap megint találkozunk.*

Az (5) példában a jelen idejű *találkozunk* forma áll szemben a *holnap* határozószóval.

Eddig olyan komplexumokról volt szó, melyeknek grammatikai részét morfológiai forma képviseli. Vannak azonban nemcsak morfológiai-kontextuális, hanem szintaktikai-kontextuális komplexumok is.

(6) *Он надеялся перейти к нам будущей зимой.*
'Remélte, hogy átjön hozzánk a jövő télen.'

ahol az összetett igei állítmány múlt idejű és a határozó jövő idejű jelentése között éles különbséget figyelhetünk meg.

8. A FSz mikromező struktúrája

A mikromező meghatározása a következő: „a FSzK minimális eleme, mely önálló mind tartalmi, mind kifejezési síkon” (68). Több mikromező struktúrája a következő két elemből áll: *hátér* (фон) és *specifikátor* (спецификатор). Ez a struktúratípus a temporalitás, aspektualitás és modalitás kategóriáinál érvényes. *Hátér*: a mikromező azon eleme, mely megadja annak szemantikai alapját; nemcsak egy mikromezőhöz tartozik, többet is egyesít (68). *Specifikátor*: valamely háttérre vetülve éppen az adott mikromező szemantikai specifikumát határozza meg, mely elkülöníti a többi mikromezőtől.

(7) *Он дважды обжег руку.* 'Kétszer megégette a kezét'.

A *дважды обжег* kifejezést mint aspektualitási mikromezőt foghatjuk fel, amelyben a háttér a befejezett igealak, a specifikátor pedig a cselekvés ismétlődésének korlátozott számára utaló lexikális kifejezés: *дважды* 'kétszer'.

A háttérnek két fajtája van:

1. nyelvtani forma lép fel háttérként, s az adott mikromezőben ez a forma a FSzK morfológiai magja is (1. a (1) és a (7) példákat).
2. a háttér valamilyen perifériális komponens.

(8) *Вот-вот быть драке.* 'Most mindjárt verekedés lesz!'

Jelen esetben a háttér: főnévi igeneves szerkezet, a specifikátor pedig a *вот-вот*, amely a közeljövő mikromezőjére utal. A specifikátor fajtái:

1. A kontextus lexikai eleme vagy ezek együttese *határozószók*;
2. intonáció (ez különösen a modalitás mikromezőire jellemző);
3. beszédszituáció.

(9) *Боюсь, что до Гусева он уже не дойдет... (Вдали слышен шум электропоезда.)
Электричка!...*
'Félek, hogy Guszevig már nem jut el... (A távolban vonatzaj hallatszik)
Vonat!...'

Jelen esetben a konkrét jelenidő mikromezőjét a közbevetett szituációt leíró megjegyzés adja meg.

Bizonyos esetekben zéró-specifikátorról kell beszélnünk, így a (10) közeljövőt jelent, mert hiányzik a specifikátor:

(10) *Пойдемте гулять!* 'Menjünk sétálni'.
(11) *Пойдемте завтра гулять!* 'Holnap menjünk sétálni!'

Bizonyos esetekben a mikromező szemantikai alapja (a háttér) semleges marad. A perifériális komponens által képviselt háttér önmagában nem fejez ki egy meghatározott jelentést, csak a kontextus más elemeivel együtt kapja azt meg. Az ilyen háttér passzív jellegű, s csak mint előfeltételnek van fontossága a specifikátor aktív szerepe mellett.

Az oroszban a kötőmód formái — mint említettük — semlegesek a temporális jelentéssel kapcsolatban, így lehetnek a jelen, múlt és jövő mikromezőinek hátterei is (lásd: (3)).

A háttér és a specifikátor szerepe tehát fordítottan arányos egymással. Ha a háttérnek határozott jelentése van, akkor a specifikátor csak részletez, pontosít; ha a háttér semleges, a specifikátor a meghatározó.

A tartalmi síkon a FSz mikromező tulajdonképpen szemantikai komplexum, melyben kölcsönhatásba lép, egyesül a háttér és a specifikátor jelentése. Általában ezek megfelelnek egymásnak, de átvitt értelmű használat esetén ellentmondás van közöttük.

A történeti jelen mikromezőjét a következőképpen jellemezhetjük:

(12) *Képzeld, tegnap behív engem az igazgató a szobájába . . .*

Háttér — jelen idő; specifikátor — múlt idő.

A FSz mikromezők meghatározott rendszert alkotnak. A háttér, mely több mikromezőt egyesít, integráló szerepű, a specifikátorok pedig differenciáló, megkülönböztető szerepűek. Ugyanakkor különböző háttérű mikromezőknek lehet közös specifikátoruk is, így pl.: a közeljövő és közelmúlt mikromezőinek az oroszban, de a magyarban is.

(13) i. *Он сию минуту вернулся.* i. 'Ebben a pillanatban tért vissza'.
ii. *Он сию минуту вернется.* ii. 'Azonnal visszajön'.

(13a) i. *Péter éppen most tért vissza.*
ii. *Péter éppen most fog visszatérni*

Így a specifikátornak is lehet integráló szerepe, ekkor a háttér megkülönböztető szerepű.

A mikromezők tárgyalt struktúratípusa nem az egyedüli lehetséges, de a szerző a többi lehetséges struktúrát a könyvében csak úgy említi, hogy azokban nincs meg a háttér/specifikátor megkülönböztetés.

9. A mikromezők beszéd folyamatban történő mozgásáról. A FSz mikromezők a hallgatóban nem mint lineáris sor realizálódnak, a később megjelent elem visszahathat a korábbi elem(ek) interpretációjára.

(14) *Elvesztünk . . .*

A beszélő számára teljesen világos, hogy a múlt idő itt nem egyenes jelentésben szerepel, s ő a jövő idő mikromezőjét érti ezen.

A hallgató számára az *elvesztünk* szó időbeli vonatkozása másként jelenik meg (feltételezzük, hogy az előző szituáció nem tartalmaz semmilyen utalást a fenti mondat különleges értelmezésével kapcsolatban), mégpedig mint igazi múlt idő.

(14') *Elvesztünk, ha nem történik valamilyen csoda.*

Most, hogy a mikromező specifikátora is ki van fejezve, a hallgató számára azonnal világossá válik, hogy a (14) tulajdonképpen jövő időt jelöl. A hallgató kénytelen átértékelni az előzőleg másként értelmezett mikromezőt.

10. Általános jelentés (szemantikai tartalom)

Az általunk vizsgált igealakok szemantikai tartalmát úgy határozzuk meg, mint az alakok viszonyát az adott rendszer szempontjából releváns szemantikai megkülönböztető jegyekhez (a továbbiakban SzMJ). A SzMJ meghatározása: „az a minimális, tovább nem osztható szemantikai elem, melyhez viszonyítva a rendszernek legalább két tagja különbözik” (79).

Az orosz igeidőrendszerben a következő SzMJ-k vannak: 'egyidejűség', 'előidejűség', 'utóidejűség' — ezek a tiszta időjegyek (a viszonyítás kiinduló pontjához mérten), valamint az 'időbeli lokalizálhatóság' és 'perfektivitás', melyek már az aspektualitás-temporalitás jegyei. Mindegyik orosz igealakot jellemezhetjük a fenti öt SzMJ megfelelő értékeivel (lásd a táblázatot), de így még nem kapunk egységes jelentést, csak az adott igealak invariáns szemantikai lehetőségeit tárjuk fel. Valójában nem is egy jelentésről van itt szó, hanem a szemantikai funkciók egész komplexumáról.

Táblázat

Az orosz igealakok jellemzése szemantikai megkülönböztető jegyekkel

Idő	Aspektus-idő alakok	Szemantikai megkülönböztető jegyek				
		előidejűség	egyidejűség	utóidejűség	lokalizáltság	perfektivitás
Múlt	folyamatos múlt (открывал)	+	-	-	+/-	(+)/-
	befejezett múlt (открыл)	+	-	-	+	+/-
Jelen	folyamatos jelen (открываю)	-	+	-	+/-	-
	befejezett jelen-jövő (открою)	-	(+)/-	+/(-)	+/(-)	-
Jövő	folyamatos jövő (буду открывать)	-	-	+	+/-	-

Az egyik SzMJ a szemantikai tartalom *domináns jegye* lehet, mégpedig az a jegy, melynek az adott igeformában mindig jelen kell lennie. Néha egy szemantikai komplexum a domináns, mely több SzMJ-ből áll. *Állandó jegy* az, melynek jelenléte esetében az igealak jelentése nem függ a kontextustól. *Változó jegy* az, amelynek jelenléte esetén az igealakhoz feltétlenül hozzá kell tenni a kontextus jelentését is, mert csak együttesen tudják kifejezni az adott jelentést. A domináns jegy és az állandó jegy gyakran egybeesik, de nem feltétlenül. Ha van állandó jegy, akkor az lesz a domináns, de nem minden domináns jegy állandó is egyben.

A nyelvtani alak változó jegyei hozzák létre bizonyos grammatikai-kontextuális komplexumok kialakulásának és funkcionálásának feltételeit.

II. Graduális oppozíció a nyelvtanban. TRUBETZKOJ által a fonológiára kidolgozott oppozíciók közül kettőt R. JAKOBSON terjesztett ki a nyelvtanra, mégpedig a privatív és ekvipolens oppozíciókat. Velük kapcsolatos grammatikai példákra most nem térünk ki.

A TRUBETZKOJ-féle graduális oppozíció azzal jellemezhető, hogy tagjai ugyanazon jegynek különböző értékeit képviselik. A szláv nyelvi anyagra támaszkodó nyelvtani irodalomban ilyen típusú oppozíció nem fordult eddig elő, s BONDARKO az, aki először utalt ilyen oppozíció létezésére. Az orosz ige időkategóriáinak elemzése azt mutatja, hogy különböző típusú oppozíciók (közöttük a graduális oppozíció is) fordulnak elő a nyelvtani formák egy rendszerén belül.

Graduális oppozíció akkor áll fenn, mikor az egyik nyelvi alak közömbösen viselkedik egy SzMJ-gyel szemben (azaz, lehet plusz és lehet mínusz értékű is; ennek jelölése: +/-), míg egy másik alak az adott szemantikai jegy nem kizárólagos meglétével vagy hiányával jellemezhető, azaz: plusz, de néha lehet mínusz is, vagy pedig: mínusz, de néha lehet plusz is. Jelölése a táblázatban: (+)/- vagy +/(-).

Nézzük meg példaként a folyamatos múlt és a befejezett múlt értékeit a táblázat perfektivitás oszlopában. A folyamatos múlt csak kivételes esetekben képes kifejezni a perfektív jelentést:

(15) Он многое видел, образован. 'Sokat látott, művelt'.

Ilyenek még az orosz *слышать*, 'hall', *знать*, 'tud', *читать* 'olvas' s még néhány más ige, melyeknek lexikai jelentésében van egy sajátos rezultativitás. Mivel ebben az esetben nem egy SzMJ meglétéről vagy hiányáról van szó, hanem a megjelenési függetlenség mértékéről, az ilyen oppozíció emlékeztet TRUBETZKOJ graduális oppozíciójára. Mégsem szabad itt tiszta analógiát látnunk, s erre figyelmeztet BONDARKO is: TRUBETZKOJnál tisztán mennyiségi különbségről van szó, míg a mi esetünkben nemcsak a mennyiségi, de a minőségi különbség is nyilvánvaló.

Az előzőekben olyan oppozícióról is volt szó, amelyben kettőnél több tag van. Píen a három idő szembeállítás. A többtagú (pl. ternáris) oppozíció elfogadása szemben áll a következetes bináris osztás elvével, melyet JAKOBSON és sok más nyelvész védelmez. A binaritás elvének abszolútizálását többen is bírálták (MARTINET, DOKULIL, KRÍZKOVÁ, Шендельс, stb.), BONDARKO szerint igazságosan.

Itt futólag megjegyezhetjük, hogy a három idő BONDARKO által történt jellemzése gazdaságtalan, mert egy zárt jegyrendszer keretében két jegy felvétele is tökéletesen elegendő lett volna mindhárom igeidő jellemzésére.

12. A továbbiakban még több érdekes probléma kerül terítékre, így az általános és típusjelentés, ezek jellemzése, meghatározásuk módjai, a típusjelentés és az FSz mikromezők egymáshoz való viszonya stb. Ezek ismertetésétől itt el kell tekintenünk.

13. BONDARKO e könyvében kísérletet tesz arra, hogy bemutassa az orosz ige alaktani kategóriákban kifejezésre jutó FSzM-it. BONDARKO eddigi munkásságának hiányossága — túlzott morfológia-centrikussága (ez anyagválasztásával is szoros összefüggésben van), melyet további kutatásaiban — ígérete szerint — túl fog haladni. Jelentős újítást hozott viszont a „mező” fogalmának a nyelvészeti irodalomba történő újszerű bevezetése, mely különösen a tipológiai jellegű kutatások terén gyümölcsözhet a jövőben.

FÜREDI MIHÁLY

Studia Ethnographica et Folkloristica in Honorem Béla Gunda

Redigerunt: J. SZABADFALVI—Z. ÚJVÁRY. Műveltség és Hagomány
(Studia Ethnologica Hungariae et Centralis ac Orientalis Europae, 13—14). Debrecen 1971
Kossuth Lajos Tudományegyetem. 756 l.

Az 1970—71-es esztendőik ünnepi éveik voltak a magyar néprajztudománynak. Három tanszékvezető professzort köszöntött az etnográfusok és folkloristák tábora egy-egy ünnepi kötettel hatvanadik születésnapján — ORTUTAY GYULÁT és TÁLASI ISTVÁNT 1970-ben, GUNDA BÉLÁT 1971-ben. Ezek a kötetek — túl a tiszteletadás meleg emberi gesztusán — a hálás tanítványok és tisztelő pályatársak által irt értékes tanulmányokkal a tudomány igazi ünnepi is egyben.

A tematika ilyenkor szokásos, viszonylagos kötetlensége és az a lehetőség, hogy a szerzők legkedvesebb témáikat dolgozhatják, ajánlhatják fel, igen megemelik a tanulmányok s így az egész kötet színvonalát.

Az az impozáns kötet is, melyet GUNDA BÉLÁnak, a debreceni egyetem néprajz professzorának hatvanadik születésnapjára ajánlottak, gazdag és változatos tartalmával tűnik ki. Megemlíthetjük IGLÓR ENDRE tanulmányát, amelyben magyarokra vonatkozó adatokat közöl egy XII. századi szláv krónikából, vagy azt a cikket, amelyben egy szovjet etnográfusnál beszámol a Szovjetunióban folyó regionális történeti-etnográfiai atlaszok munkálatainak állásáról. Sziléziából egy múlt századi, fából készített népies naptárt ismertet egy lengyel szerző.

ORTUTAY GYULA egy aratószerződést közöl, melyet az aratómunkások és a földesúr kötöttek (1937-ben). Cikkében rámutat arra is, hogy a két háború között, de korábban is milyen nagy jelentősége volt az aratómunkások vándorlásának a folklóralkotások diffúziója szempontjából, végül egy példával illusztrálja a munka és a költészet speciális kapcsolatát. (Erről a témáról GUNDA BÉLA is irt egy értékes összegezt. Munka és kultusz a magyar parasztságnál. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok. 6. Kolozsvár.)

Jóllehet a kötet elsősorban etnográfiai és folklorisztikai témájú cikkeket tartalmaz, mégis ezeknek jó része a nyelvész érdeklődésére is számot tarthat. Így például egy cikk foglalkozik a svéd és norvég sajtófelégek neveivel és egy másik a lengyel népi teherhordó eszközök neveivel, de ezeken kívül is a témák jellegéből adódóan majd minden cikkben találhatunk értékes utalásokat a tárgyak és szavak történeti összefüggéseire. — BODROGI TIBOR az Észak-New-Ireland-i bennszülöttek *malangan* ritusának vallási jelentőségéről értekezett. Mint írja, a szónak két jelentése van: jelenti magát a ritust, melyet az elhunyt emlékére tartottak és egyben azoknak a faragványoknak is a neve, melyeket a halott emlékére készítettek. E tanulmány jó példa a tárgy és ritus, a szó és a társadalmi jelentés összefüggésének megvilágítására — a nemzetközi etnolingvisztikai szakirodalomban se túl sok a hasonló jellegű tanulmány. (Vö.: D. H. HYMES, Language in Culture and

Society. — A Reader in Linguistics and Anthropology. New York—Evanston—London, 1964. Harper and Row.)

Etnológiai érdekességű írás még a kötetben az, amelyik az észak-thaiföldi újévi ceremóniákat ismerteti. Ugyanebben a témakörben mozog JOHN GRANDLUND professzor írása, amelyben egy svéd tavaszi népszokást elemez, a tőle megszokott alaposággal. Szélesebb perspektívákat villant fel DÖMÖTÖR TEKLA, aki egy évkezdő (Szilveszter-éji) népszokásunk európai kapcsolataira mutat rá cikkében. Ugyanilyen mintaszerű alaposág jellemzi a klasszika-filológus BALLA LAJOS tanulmányát a Savariában talált keleti kultuszok emlékeiről, amelyeknek vallástörténeti hátterét is bemutatja. A szorosabban vett folklorisztika témaköréből meg kell említeni MANGA JÁNOS tanulmányát, amelyben a magyar népszokás-kutatás elméletének néhány értékes eredményét foglalta össze, valamint FERENCZI IMRE cikkét, amelyben történeti mondáink funkcionális elemzésével foglalkozott. ÚJVÁRY ZOLTÁN kandidátusi értekezésének egyik legérdekesebb fejezetét adta közre (német nyelven), azt, amelyben a maszkos-dramatikus népszokások összefüggéseit tárgyalja az agrárkultusszal. Elsőként azokat a színjátékszerű szokásokat, maszkos játékokat tárgyalta, amelyek összefüggésben állhattak a vegetáció kultuszával. Ezek közül elsősorban a temetést utánzó, halottat megjelenítő szokások szolgálnak a legtöbb tanulsággal — állapította meg ÚJVÁRY ZOLTÁN —, mert ezek a játékok a kutatások tanúsága szerint a vegetáció periodikus pusztulásával, a vegetáció szellemlényének halálával vannak összefüggésben. Ez a tanulmány a legszélesebb európai kapcsolatok bonyolult rendszerében nyújt iránymutató tájékozódást.

Több módszertani és elméleti jellegű tanulmány is olvasható a kötetben. Így MILOVAN GAVAZZI a balkáni és kárpáti kulturális kapcsolatokat vizsgálta, különös tekintettel a kulturális elemek migrációjának lehetőségeire. SZABADFALVI JÓZSEF az országon belüli, kisebb területeket átfogó migrációs formákkal foglalkozott. INGBERG WEBER-KELLERMANN német professzornő a tradíció és innováció manapság oly sokat vitatott kérdését elemezte. Ide kapcsolódik BARABÁS JENŐ tanulmánya is, amelynek címe: Innováció, innováció és belső fejlődés; melyben felhívja a figyelmet arra, hogy milyen fontos szerepe van a kommunikációs rendszernek a kultúra fenntartására, illetve hosszabb távon való alakítására.

A tárgyi etnográfia problémakörét érintő cikkek sok nyelvészeti érdekességű adatot tartalmaznak. Több tanulmány foglalkozik a népi építéssel és település kérdéseivel, a népi teherhordás formáit pedig a magyar nyelvterületen kívül — egy-egy tanulmány — svéd, lengyel, portugál és bolgár területekről is bemutatja. Ezekhez kapcsolható a téma hasonlósága miatt az észak ANTS VIRES gazdag anyagot felvonultató írása az egyes járom eurázsiai elterjedéséről (és elnevezéséről!).

Ismertetésünk végére hagytuk — de ezzel is jelentőségét szeretnénk kiemelni — DIÓSZEGI VILMOS tanulmányát: Hungarian Contributions to the Study of Shamanism. Szinte szimbolikus, hogy éppen ez a tanulmány volt az *utolsó*, amely még a tragikus hirtelenséggel elhunyt világhírű kutató halála előtt megjelent. Alkotó erejének teljében hagyta itt a világ legteljesebb sámán-archívumát, amelynek távlati terveiről, a samanizmus kutatásának soron levő feladatairól (amelyekből igen sokat magára szabott ki) szólt ez a tanulmánya is — nem rajta múlt, hogy a „magyar hozzájárulás” nem lett teljesebb — az így is impozáns bibliográfia tanúsága szerint.

SZABADFALVI JÓZSEF és ÚJVÁRY ZOLTÁN szerkesztők gondos munkáját dicséri a kötet szép kiállítása. — Összegezve, mind a magyar, mind a nemzetközi néprajzi szakirodalom értékes tanulmányokkal, kötetlettel lett gazdagabb.

HOPPÁL MIHÁLY

Social Anthropology and Language

Edited by EDWIN ARDERER. ASA Monographs 10. — London—New York—Sidney—Toronto—Wellington, 1971. Tavistock Publications 318 l.

1969. április 9—12 között a nyelvészet és szociálanropológia kérdéseiről konferenciát rendezett a sussexi egyetem a Brit Nemzetközösség legjelentősebb néprajzi társasága (Association of Social Anthropologists of the Commonwealth). A kötet anyagát nagyrészt azok a tanulmányok szolgáltatták, amelyeket a résztvevők erre a megbeszélésre készítettek. Két cikk később íródott, azért, hogy a legfrissebb kutatásokról adjanak beszámolót, ugyanilyen a kötet szerkesztőjének kisebb, monográfiának is beillő, kereken

száz oldalas bevezető esszéje, amelyben áttekinti a szociálintropológia és a nyelvészet közötti kapcsolatok szintjeit, lehetőségeit és eredményeit.

EDWIN ARDENER (az oxfordi St. John College tanára) a bevezetőben megállapította hogy az angol szociálintropológiai iskola, ellentétben az Amerikában kialakult kulturális antropológiával, az elmúlt néhány évtizedben nem fordított kellő figyelmet a nyelvi tények vizsgálatára. Teljesen lemaradt ezen a téren, annak ellenére, hogy a múlt század végén MAX MÜLLER mitológiai tanulmányaiban már rámutatott a nyelv és a mítosz kapcsolatának fontosságára. FERDINAND DE SAUSSURE gondolatai lényegében semmilyen hatással sem voltak az európai néprajzra, és ugyanez elmondható NOAM CHOMSKYRÓL is. A klasszikusok közül elsőnek LÉVI-STRAUSST idézi, azt a passzust, ahol a francia tudós meghatározta a szociálintropológia és a nyelvészet közötti kapcsolatok szintjeit. Ezek a következők: 1. egy meghatározott nyelv és egy meghatározott kultúra között; 2. kapcsolat a nyelv és a kultúra között; 3. kapcsolat a nyelvészet mint tudomány és az antropológia között. A kötet szerkesztője a maga részéről elismeri a nagy hatású francia kutató felosztásának szellemességét, de újat ajánl helyette, amely közvetlenebbül áll a célok szolgálatában.

Szerinte a kapcsolatokat három szinten lehet vizsgálni: 1. technikai szinten; 2. pragmatikai szinten; 3. a magyarázat szintjén. A technikai szint az írás nélküli nyelvek megtanulásakor fontos, hiszen MALINOWSKI óta a terepmunka *sine qua non*-ja az, hogy a néprajzos ismerje annak a népnek a nyelvét, amelyet vizsgál. Mert csak így tudja megérteni a mítoszok, a hiedelmek és a szimbólumok igazi jelentését. A nyelvészet oldaláról nézve a kérdést, tegyük hozzá, hogy sok esetben a nyelvészek viszont az etnográfiai és/vagy folklorisztikai tényeket nem ismerik eléggé, s ezért például az etimológiai munkák néha teljesen helytelen irányban tapogatóznak az egyes szavak eredetének fejtegetésekor.

A pragmatikai szint tulajdonképpen az adatok szintje. Ide tartozik a lexikostatisztika és a glottokronológia, vagyis a nyelvi anyag történeti felhasználása. Igen érdekesek azok a kapcsolatok, amelyek a nyelvi és néprajzi adatok egymásra vetítéséből nyerhetők. „A nyelv nem szimplán egy megnevező eszköz a való világ számára, hanem sokkal inkább néhány reláció azok között a kategóriák között, amelyeknek segítségével a világot felfogjuk és azok között a nyelvi kategóriák között, melyekkel a világot kifejezzük” — írja a bevezetőben ARDENER (XX. old.). (A klasszikus és agyonhivatkozott példákat idézi ő is: a szín-elnevezéseket.)

DE SAUSSURE tanításainak teljes negligálását azért is érthetetlennek tartja ARDENER, mert éppen a *Cours*-ban foglaltak jó része, különösen az, amit a szemiólogiáról mond, fontos minden olyan tudomány számára, amely az emberi társadalmakkal és azok életével foglalkozik. A kitűnő bevezető esszé szerzője a *társadalmi szemiotikát* illetően megállapította, hogy önálló törvényszerűségei vannak, melyek csak részben vezethetők le a nyelvi rendszer törvényeinek mintájára. Külön részben foglalkozik a jelrendszer társadalmi funkcionálásával — a rituális és a nyelvi jelek működésén keresztül. Felhívja a figyelmet a brit etnológia történetéből EVANS-PRITCHARD, E. E. munkásságára, aki könyveiben (*The Nuer*. Oxford, 1940. — *Anthropology and History*. Manchester, 1961. — *Essays in Social Anthropology*. London, 1962. — *Theories of Primitive Religion*. Oxford, 1955.) eljutott a saussure-i elvek felismeréséig a francia tudóstól teljesen függetlenül, pusztán a néprajzi anyag vizsgálatából kiindulva. S ezzel mintegy példát mutatott a fiatalabb etnológus nemzedéknek, mégis úgy tűnik — állapítja meg ARDENER —, hogy a nyelvészet felé fordulás az újabb kutatásban inkább az amerikai „anthropological linguistics” hatására következett be, semmint a brit példák nyomán.

A kötet tanulmányait három csoportba osztotta a szerkesztő. Az első rész összefoglaló címe: Szociálintropológia, nyelv és szociolingvisztika. Ebben H. HENSON (*Early British Anthropologists and Language* 3—32) áttekinti a néprajz kialakulásának időszakát, 1850—1920, mégpedig abból a szempontból, hogy a nyelv és kultúra kapcsolatának problémája milyen szerepet játszott a kezdeti elméleti általánosításokban. Nem a szigorú időrendhez fogja az ismertetés menetét, hanem témák szerint csoportosította anyagát (rassz és nyelv, a primitív nyelvek, a nyelv eredete, a kognitív struktúrákról a nyelvben: ilyen pl. a mítosz vagy a rokonsági rendszer). — R. H. ROBINS (*Malinowski, Firth and the Context of situation*, 33—46) cikkében visszatekintett a CHOMSKY előtti időkre, amikor még J. R. FIRTH és tanítványai körében a *szituáció kontextusa* alapvető fogalom volt a jelentésemélet számára. Ezen nem kell csodálkozni, hiszen a fogalom MALINOWSKITÓL származik, aki tulajdonképpen elsőnek nézett szembe a kultúrák lefordíthatatlanságának problémájával. Ő mint valódi empirista etnológus, azt állította (és tanítványai követték ebben), hogy egy jelenséget csak a *teljes társadalmi kontextus* megfigyelésével lehet megérteni. Ezt a naiv empirizmust bírálja ROBINS tanulmányában, de azzal zárja fejtegetéseit, hogy mind ez ideig nem sikerült jobbat adni helyette.

DELL HYMES, aki az antropológiai nyelvészet legismertebb alakja (*Language in Culture and Society*. New York—Evanston—London, 1964. Harper and Row), hiszen ő adta ki a szociál- és/vagy kulturális antropológia és a nyelvészet közös kérdéseinek szentelt legjobb kézikönyvet; ebben a kötetben egy szociolingvisztikai tanulmánnyal szerepel (*Sociolinguistics and the Ethnography of Speaking*, 47–93). Bevezetésként elmondja, hogy ezt a közös kutatási területet, a nyelvészet és a néprajz határán, a 40-es évek elején elnevezték etnolingvisztikának, az 50-es években a pszicholingvisztika elnevezést használták, majd a 60-as évek elején jelent meg a szociolingvisztika kifejezés. Erről a korábbihoz hasonló „reader” jelent meg (GUMPERZ, J. J.—HYMES, D. eds: *Directions in Sociolinguistics*. New York 1972. Holt, Rinehardt and Winston). HYMES a mai amerikai nyelvészet egyik legsokoldalúbb alakja, a rövid kutatástörténeti bevezető után elhelyezi a saját elméleti felfedezését: az *ethnography of speaking* koncepcióját a korábbi nézetek sorában. Azt mondja, hogy míg SAUSSURE a szóval, CHOMSKY a mondatlappal foglalkozott, ő a beszéd-aktust helyezi a vizsgálat középpontjába (ez a szűkebben vett etnográfia területére alkalmazva azt jelenti, hogy nem lehet elég a kultúra egyes elemeinek vizsgálata, hanem hogy egy szemiotikai kifejezéssel éljünk, a pragmatikai szinten való bemutatás is szükséges). A szociálanropológia hozzájárulása a nyelvészeti kutatásokhoz éppen az lehet, hogy rámutat: a beszéd-szituációt sokkal alaposabban kell vizsgálni, hiszen ezen múlik a különféle szövegek (pl. mese, mítosz) megértése. Igen általánosan mondván: minden közösségben használatban van jónéhány „beszédmód”. A beszédminták elemzése feltárhatja egy kultúra nagy fontosságú elemeit, s a szociolingvisztika megadja a lehetőséget, hogy a nyelvészet és a néprajz még szorosabban együttműködjön ezen az új tudományok közötti területen.

A második rész a többnyelvűséggel és a társadalmi kategóriákkal, illetve ezek összefüggésével foglalkozik. WHITELEY, W. H. rövid jegyzetében néhány időszerű kutatási problémára hívta fel a figyelmet a többnyelvűséggel kapcsolatban. E. TONKIN igen gazdagon adatolt tanulmányában áttekinti azt a történelmi situációt, amely a *pidgin* nyelv (portugál és angol) kialakulásához vezetett Afrika nyugati partvidékén, majd összefoglalja e szociolingvisztikai tény kutatásának legfontosabb állomásait. Érdekes adatokat hozó esettanulmányok W. DENISON és D. CRYSTAL írásai. Ez utóbbi tanulmányból megtudható, hogy a szociális kategóriák nyelvi megfelelőinek kutatása korábban szinte kizárólag lexikai, grammatikai, illetve a jól szegmentálható fonetikai kategóriákra terjedt ki. A szerző írásában éppen arra mutat rá, hogy a szociális kategóriákat is figyelembe kell venni: így pl. a nemek közötti eltéréseket, az életkort, a státuszt, a foglalkozást. Ennek a tanulmánynak is fontos elméleti jelentősége van; rámutat arra, hogy a nyelv szemiotikájában a fonetikai szint mellett a kódok koegisztenciája, valamint a közlés biztonságát szolgáló redundancia is mennyire fontos szerepet játszik.

A harmadik részt ARDENER tanulmánya vezeti be (*Social Anthropology and the Historicity of Historical Linguistics*. 209–241), amelyben azt bizonyítja, hogy a történeti nyelvészet, a strukturális nyelvészet, valamint a szociálanropológia alapvető módszerei azonosak (226. old.).

Sokkal érdekesebb G. B. MILNER tanulmánya (*The Quartered Shield: Outline of a Semantic Taxonomy*. 243–269): mintegy 1300 samoai szólást elemzett, és megállapította a strukturális elemzés segítségével, hogy mind a szintaktikai szerkezet, mind a szemantikai tartalom síkján teljes szimmetriát mutatnak, két nagy és azon belül még két kisebb részre lehet osztani a közmondásokat. A 60-as években a nyelvészetben és az antropológiában megnövekedett érdeklődéssel fordultak az ember kognitív viselkedésének vizsgálata felé. MILNER azt írja, hogy amit ismerünk, az nem több, mint egy jéghegy csúcsa, de a mélyben vannak a hatalmas ismeretlen dimenziók — ezért új módszereket kell kidolgozni a társadalmi és nyelvi aktivitások tudatos és tudattalan szintjeinek vizsgálatára. A hagyományos szólások (traditional sayings) strukturális elemzése hozzájárulhat e rejtett dimenziók feltáráshoz.

A kötet legérdekesebb tanulmánya CAROLINE HUMPHREY írása a burját *ongon*-okról, vagyis mágikus rajzokról (*Some Ideas of Saussure applied to Buryat Magical Drawings*. 271–290). A fiatal kutató abból indult ki, hogy minden kultúra magában foglal különféle rendszereket, pl. a tárgyak, a viselkedésminták rendszerét, melyek egyenértékűek lehetnek a nyelvvel, és ezért a nyelvészeti elemzés módszerei alkalmazhatók rájuk is. Azért választotta a mágikus tárgyak, a rajzolt ongonok rendszerét, mert a burját kultúra egészében jól elkülöníthető. Aránylag kevés eleme van e „nyelvnek” és végül minden burját számára határozott jelentéssel bírnak az ongonok (pl. szerencsét hoznak a vadászathoz, betegségtől védik, nehéz szülés esetén segítenek). Az ongonok elkészítésekor az egyén ismeri a mintákat (pattern), mert e tárgyakon állandóan visszatérő, ismétlődő elemek találhatóak, de mégsem hasonlítanak egymáshoz, viszont a használt jel-

rendszer, a kód mindig azonos. Vagyis a felhasznált színek, a figurák száma, jelentése és elhelyezkedése az, ami szigorúan meghatározott. SAUSSURE terminológiáját használva egy-egy elkészült ongon az a *beszéd*, és a minták, amelyek előírják azt, hogy milyennek kell lennie egy ilyen tárgynak, az pedig a *nyelv*. Azután, hogy sorra vette az ongon-jelrendszer elemeit, a különféle szimbólumokat és azok jelentését; megállapította, hogy ezek a jelentések (és maga az ongon mint tárgy) nagyon zorososan összefüggnek a mítosszal, olyanmódon, hogy létük a mítosz nélkül elképzelhetetlen. A kultúrában betöltött szerepüket tekintve az ongon készítése tulajdonképpen kiegészítő társadalmi cselekvés, a mítosz elmondásához (287. old.). Egy kultúrában több ilyen tárgyi (nyelv-) rendszer funkcionálhat egymás mellett. CAROLINE HUMPHREY eredeti jelelméleti megközelítése SAUSSURE-ból indul ki, de ismeri ROLAND BARTHES műveit is (Elements of Semiology. London, 1967. — Systéme de la mode. Paris, 1967.), így cikkét az egyik első igazán etnoszemiotikai tanulmányként lehet számontartani. Éppen ezért teljesen érthetetlen számunkra, hogy amikor 1968–69-ben Moszkvában és Leningrádban kutatásait végezte, nem ismerkedett meg a tartu—moszkvai szemiotikai kör tagjainak munkásságával, akik több tanulmányban is foglalkoztak hasonló jellegű problémák megoldásával. (Pl. V. N. TOPOROV: Jegyzetek a buddhista ikonográfiáról a kozmogóniai elképzelések szemiotikájának problémájával összefüggésben (orosz nyelvben). In: Works on Semiotics II. 221–230. Tartu, 1965. Transactions of the Tartu State University; és más cikkek a III. és IV. kötetekben. — Tartu, 1967. és 1969.)

A mintaszerűen szerkesztett kötetet a tanulmányok íróinak rövid pályaképe és főbb munkáiknak felsorolása mellett, a hivatkozott szerzők indexe és egy igen részletes tárgymutató zárja. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kötetben érintett témák gazdagsága és a feldolgozás helyenkénti eredetisége (pl. a szemiotikai megközelítés) ellenére sem kapunk átfogó képet a szociálintropológiának a nyelvhez való viszonyáról. Erre már korábban, a konferenciaszervezésekor kellett volna gondolni, és akkor talán kevesebb lett volna a tanulmányok tartalmában az átfedés.

HOPPÁL MIHÁLY

Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai

Bukarest 1972, Kritérion. 601 l.

1. A szótörténeti vizsgálódások, az etimológiai kutatások a magyar nyelvtudományban mindig is számottevő ága volt, az utóbbi évtizedek során azonban az egyes szavak történetének feltárása mellett egyre inkább kibontakozik a szókincs valamely rétegének szintetikus elemzésére törekvő tendencia. Ebbe a sorozatba tartozik a kolozsvári egyetem professzorának, MÁRTON GYULÁNAK most megjelent műve is.

A könyv több szempontból is különleges érdeklődésre tarthat számot. Nem csupán arról van szó, hogy román jövevényszavainak vizsgálata a kolozsvári kutatók tevékenységét megelőzően meglehetősen háttérbe szorult, hanem inkább arról, hogy a moldvai csángó nyelvjárás a szorosabb értelemben vett, a nyelvközösség egészére kiterjedő két-nyelvűségnek jellegzetes példája, amelynek szókincsében a nyelvi interferencia számos jelensége a maga természetes talaján tanulmányozható. Mindehhez hozzájárul az is, hogy MÁRTON GYULÁNAK egészen sajátos anyag állott rendelkezésére: bár a teljesség igényével gyűjtötte fel mindazokat a forrásokat, amelyekben a moldvai csángó román kölcsönszavai megtalálhatók, könyvének alapja azonban a moldvai csángó nyelvjárás atlaszának az utóbbi két évtizedben összegyűjtött anyaga. Talán nem egészen felesleges ennek a jelentőségét kiemelni: általában véve a jövevényszó kutatás heterogén forrás- anyagra épül, bármilyen széles is a tanulmányozott művek sora, ezek egységes korpuszt természetesen nem alkothatnak. A mi esetünk azonban kivételes: a moldvai csángó nyelvjárás és a romániai magyar nyelvjárások atlaszának különféle kérdőfüzetei, amelyek négy kutatópontra 3340, de valamennyi a csángó nyelvjárást beszélő helységből legalább 1400 nyelvi adatot tartalmaznak (8–9). Az, hogy a kérdőívek összeállítása nem kizárólag a román elemek vizsgálatára irányult, még előnynek is felfogható; ugyanis a belőlük feltárható nyelvi kép bizonyos fokig objektívebbé, a nyelvi valóságot még adekvátábban tükrözővé válik. Mondani sem kell, hogy a szókölcsönzés, de általában a nyelvi kölcsönhatás elemzésében az ilyen természetű — ha zártnak nem is, de körülhatároltnak tekinthető — korpusznak mekkora jelentősége van. Magától értetődik tehát, hogy MÁRTON GYULA elsősorban erre az anyagra építette a maga vizsgálódásait, és külön szint, módszer-

tanilag is újat jelent a kölcsönszóanyag szinkrón jellegű, a történeti szempontokat kissé háttérbe szorító elemzése. Magának a vizsgálat anyagának a természete is az ilyen jellegű feldolgozásra ösztönöz.

2. „A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai” című mű szerzője nem elégedett meg magának az összegyűjtött jövevényszóanyagának a közreadásával, hanem ezt részletes, a nyelv egyes tartományait sorra vevő értekező rész előzi meg (1—163). Az „Előszó” és az „Előzmények” után a tulajdonképpeni feldolgozó-értékelő rész a „Szókészlettan” címet viselő második fejezettel (26—44) kezdődik. Különböző szempontok alkalmazásával a szerző azt vizsgálja, hogy a csángó szókészlet mely rétegeit és milyen mélységben érte a román hatás, sőt még abban az irányban is folytat vizsgálódásokat, hogy a csángó nyelvjárasterület három elkülönülő kisebb egységének melyek az idevonatkozó sajátságai. Mind az egész könyvre, mind erre a fejezetre a szintetikus látásmód a jellemző: MÁRTON óvakodik az elietett általánosításoktól, de nem elégszik meg az egyes jövevényszó elszigetelt vizsgálatával; az érdekli, hogy a román hatás milyen területeken és milyen mértékben módosította a moldvai csángó nyelvjárás rendszerét, az új elemek milyen helyet foglalnak el a szókincs egészében. Ennek érdekében a nyelvtudomány újabb kvantifikációs módszereit is hasznosítja. A jövevényszó meghonosodásának, az átvevő nyelv szókészletébe való beilleszkedésének egész folyamatát jellemzi az alakpároknek (ősi szó — kölcsönszó) a szerzőtől már régebben is bemutatott elemzése; az egykori idegen szó meghonosodásának fokát mutatja, hogy mekkora szócsaládot fejlesztett ki az őt befogadó nyelvben. Teljes mértékben igaz MÁRTONNAK az a megállapítása, hogy a fogalomkörü vizsgálat során egyenlő súlyúnak tűnő két nagy csoport (egyrészt a mindennapi életnek az anyagi javak megtermelésével, a szorosabb emberi kapcsolatoknak, a népszokásoknak és a népi hiedelmeknek a szókincse, másrészt a közigazgatási és hivatali nyelv, továbbá a szellemi művelődés szókincse) a tüzetesebb vizsgálat során eléggé elkülönül; sőt ez a különbség abban is megnyilvánul, hogy az első csoport tagjai a helyi román nyelvjárás jellemzőit mutatják, míg a második csoport elemei a román irodalmi nyelv ejtési normáit követik. Itt azonban talán utalni lehetett volna rá, hogy ezek az elemek magában a románban is műveltség szó jellegűek, felülről terjednek, tehát az átadó román nyelvjárásban, helyi nyelvben sem veszik fel a nyelvjárási ejtés jegyeit (pl. nem palatalizálódnak). Kétségtelen, hogy a moldvai csángó szókészletre gyakorolt román hatás más jellegű, jóval sokoldalúbb, mint az, ami az erdélyi magyar nyelvjárásokban megnyilvánul; mégis úgy gondolom, hogy éppen a MÁRTON GYULÁTÓL is felhasznált kvantifikációs módszerek alkalmazásával további művelődéstörténeti tanulságok is levonhatók.

Jelentéstani kérdéseket fejteget a következő fejezet (45—50). Egy ilyen jellegű fejezet beiktatását mindenképpen örömmel kell üdvözölni — ez is mutatja, hogy MÁRTON GYULA az adattárban összegyűjtött anyagnak mennyire sok szempontú értékelésére törekedett —, de ugyanakkor kár, hogy a szerző gazdag megfigyeléseiből ez alkalommal csupán ennyit kívánt közölni. Ezen a téren nem annyira az eredeti jelentésben az átvevő nyelvbe átkerült szavak története az érdekes, hanem az elkülönülő jelentésfejlődés, az eltolódás és a jelentésmegoszlás. Az adattár gazdag anyaga még további ilyen természetű értékesítésre vár.

Ez alkalommal MÁRTON GYULÁNAK azokra a megjegyzéseire szeretnék kitérni, amelyekből úgy tűnik, mintha az átadó nyelv tökéletlen ismeretének a jelentésváltozás létrejöttében túlságosan nagy szerepet tulajdonítana. A több csángó kutatópontra lejegyzett *bálásztru* 'kavics' elemmel kapcsolatban ugyanis megjegyzi, hogy a román átadó forrásnak csak ez az egy és bizonyos mértékig eltolódást szenvedett jelentése került át, ezért „a román irodalmi nyelv tökéletesebb elsajátítása s a szó meghonosodása ebben az esetben is maga után fogja vonni a román nyelvbeli jelentések pontos rögzítődését és megkülönböztetését” (47). Evvel azonos elvi álláspontra vall, amikor MÁRTON a szó-kölcsönzés során történő jelentésetolódást azokkal a hibákkal rokon jelenségként értékeli, amelyekkel az idegen nyelvet tanuló személy követ el (48). A magam részéről úgy gondolom, hogy a szó-kölcsönzés során történő jelentésváltozásokban a fogyatékos nyelvismeret valóban szerepet játszhat, de ennek éppen a nagymértékű bilingvizmust mutató csángó esetében a valószínűségi aránya eléggé csekély. Ismeretes jelenség, hogy az átadó nyelv több jelentésű szava az új közegben csak egyik jelentésében él tovább, az átvevő nyelv esetleg éppen ezért a jelentésért fogadta be, esetleg valamely új fogalmat vagy részfogalmat kell megnevezni, és ehhez kapóra jön az akárcsak megközelítően azonos jelentésű idegen elem. Mindez a szerző számára sem ismeretlen, számos ilyen jellegű észrevételt is tesz. A vitás esetekben talán arról van szó, hogy a román elem jelentését az átvevő egy adott, konkrét beszédhelyetből helytelenül vonta el, sőt az is lehetséges, hogy tulajdon-

képpen nincs is jelentésváltozás, hanem az idegen szó latens, szótározatlan, csak egészen partikuláris helyi jelentése folytatódik az átvevő nyelvben. Nem hiszem azt sem, hogy az idegen nyelv jobb megismerése egy már korábban átvett szónak az anyanyelvben való további sorsát komolyabban befolyásolná, hiszen maga MÁRTON több ízben és helyesen hangsúlyozza, hogy az átvett elem már kiszakadt eredeti talajából: *a c s á n g ó bálásztru* szempontjából már majdnem közömbös, hogy mint jelent a r o m á n b a l a s t.

Az ismertetett könyv anyagfeldolgozó részének legkidolgozottabb és legterjedelmesebb fejezete a „Hangtan” (52—139). MÁRTON GYULA ebben lényegesen többet nyújt, mint amit a hasonló jellegű művekben megszoktunk. Eredeti és maga elé tűzött feladatán messze túlmutatva a szerző voltaképpen a moldvai román és a moldvai csángó nyelvjárást kontrasztív hangtanát alkotta meg. Igen alapos, az egyes hangok valamennyi pozicionális előfordulását módszeresen figyelembe vevő vizsgálatokat végez: ebben a kiindulópont az irodalmi román és a közmagyar hangrendszer, de magától értetődően a konkrét elemzés a két egybevetett nyelvjárásra irányul. A szerző módszere a következő: bemutatja, hogy a moldvai csángó nyelvjárás román jövevényszavaiban a tárgyalt hangnak az adott pozícióban a románban, szorosabban ennek moldvai nyelvjárásában milyen hang felel meg. Az egyezések esetén általában utal arra, hogy a csángó a helyi román ejtésváltozaton, nem pedig az irodalmi románon alapul. Az eltérések esetén azt vizsgálja, hogy mi lehet a hangváltozás oka: egyszerű hanghelyettesítés vagy pedig a jövevényszó hangtestének a csángó hangrendszerbe való teljes áthasonítása. Munkájának nagy hasznára válik, hogy a csángóéval párhuzamosan mutatja be a moldvai román nyelvjárás hangrendszerének sajátosságait, így az összevetés során a román hatás meggyőzően bontakozik ki.

Mélyreható hangtörténeti és dialektológiai ismeretei birtokában MÁRTON GYULA biztos kézzel választja szét a véletlen egyezéseket és egybeeséseket azoktól a kategóriáktól, ahol maga a csángó hangrendszer módosult, és benne jellegzetes új hangok jöttek létre. Ilyen többek között a román veláris-illabiális magánhangzók (*ă, î*) átvétele, továbbá egy egész sor kettőshangzó és jésített mássalhangzó megjelenése. A kétnyelvűség természetesen velejárója, hogy ezek túlnyomórészt csak román jövevényszavakban élnek, de a román hatás mélységét mutatja, hogy az *ă* hang már eredeti magyar elemek ejtése során is jelentkezik. Tanulságosak a szerzőnek azok az elemzései is, amikor rámutat, hogy azonos belső tendenciák (jésítés, *z* helyett *dz* ejtése stb.) mindkét összevetett nyelvjárásban egymástól függetlenül és párhuzamosan is megnyilvánulnak. MÁRTON számára magától értetődik, hogy ilyen esetekben a belső előzmény az idegen hatás befogadását megkönnyítette, nézetem szerint azonban ez nem csupán a megterheltség arányainak eltolódásával, hanem új minőségek létrejöttével is jár. Így nem tudom osztani a szerzőnek egy másik fejezetben foglalt nézetét arról, hogy a román hatásra meghonosodott új hangok „egyelőre eredeti hangok realizációi, variánsai, korántsem fonéma értékűek” (161).

Az „Alaktan” című ötödik fejezetben (140—152) MÁRTON GYULA többek között azt vizsgálja, hogy nagyszámú román jövevényszónak a moldvai csángóba történt átvétele a nyelv ezen területén is járt-e olyan mélyreható változásokkal, mint a hangállományban, és arra az eredményre jut, hogy: „a román névszói és igei kölcsönelemek mind szervesen beilleszkedtek a csángó nyelvjárás hagyományos morfológiai rendszerébe és struktúrájába anélkül, hogy sajátos román nyelvi morfológiai kategóriáikból és morfémáikból valamit is megőriztek és a csángóban meghonosítottak volna” (152). Elemzésre kerül a probléma ellentettje is: az egyes román morfológiai osztályok hogyan viselkedtek a beilleszkedés során, milyen alakjukban honosodtak meg, és milyen változások mentek végbe? A főnevek alanyesetben, néhány kivételtől eltekintve egyes számú alakjukban kerültek át. A beilleszkedés során történtek bizonyos változások, ezek részint a magyar tőtípusokba való besorolódást szolgálták, másrészt a magyar nyelvérzéknek a működését mutatják: egyes román végződéseknél magyar toldalékként (tárgyrag, birtokosrag stb.) való felfogása és ezt követő elhagyása, illetve evvel párhuzamosan a magyar birtokosragnak a román szó eredeti tövéhez való hozzáforrása. Az igék esetében a román igtetőhöz a magyar *-l* igekepző járult, de ezen a téren figyelemre méltó, hogy a nem *a* tövű román igék is általában *-al* végződést kapnak. E jelenségnek MÁRTON számos okát említi: már magában a románban is többségben vannak az első igeosztályhoz tartozó elemek, belejátszhat ebbe a hangrendi illeszkedés, sőt egyes esetekben a külön is átvett posztverbális származékok *-ala* végződése.

Az ismertetés keretei nemigen engedik meg, hogy bővebben foglalkozzam a fejezet tanulságos elemzéseivel, két kérdésre azonban kissé részletesebben kitérek. MÁRTON GYULA különös gondnal foglalkozik a román végartikulusnak a csángóban való jelentkezésével és célravezető módszert választott, amikor az egyes román tőtípusokat külön-külön vizsgálja. Helyesen ismeri fel a legáltalánosabb jelenséget: valamennyi osztályban végartikulusos

és pusztá toálakok egyaránt átkerültek, sőt nem egy példa van rá, hogy ugyanazon főnévnek mindkét alakja is előfordul. Hasonló a helyzet az *-ã* végződésűeknél is (142). Ennek ellenére a magyarban jelentkező *-a* végződés nyomán (ez hangtéstében azonos a román határozott alakkal) a szerző úgy véli, hogy az „*-ã* végű nőnemű főnevek többsége . . . határozott végartikulusos alakjában honosodott meg a csángóban” (uo.). Nézetem szerint ez a megállapítás túl sommás: a román *ã* helyén jelentkező *a* nem szükségszerűen a végartikulus meglétének az ismérve, hanem éppen úgy számba jöhet a hanghelyettesítés vagy a hangrendi illeszkedés. Nem is igen indokolható, hogy ez a talán legszámottevőbb osztály miért viselkedne a többitől eltérően.

A moldvai csángó nyelvjárás egyik érdekes alakulatára, az *-lt* végű melléknevekre joggal hívja fel a figyelmet a szerző (147–8; egyes tagjait: *blenült, képtusult* stb. az adattári részben még külön is vizsgálja). Fejtegetései során azonban kissé elmosódik, hogy ezek a románból átvett szavak valamennyien igei tövekből származnak, és eredetükben múlt idejű melléknévi igenevek. MÁRTON felteszi, hogy egyes esetekben maga az alapige is átkerült a csángóba, és a múlt időt jelölő *t* a magyarban járult hozzá. Egy második szakaszban ezek mintájára a románból átvett *-t* végződésű múlt idejű melléknévi igenevekhez a magyarban egy *-l* is betoldódott. Érvelése tetszetős, azonban az adattárban hiába keressük az értekező részben említett *csupul, képtusul, nekhezsil* igéket. Úgy gondolom, hogy a MÁRTON felvette két szakaszra nincs feltétlenül szükség: a románul is tudó kétnyelvű csángók az eredeti román igenevet vették át, jól érezték ennek igei természetét, és ennek hatására következtek ki a valóságban nem létező magyar igét. Ilyen módon ezek az *-lt* végű alakok a kétnyelvűség jellegzetes termékeként értékelhetők. Maga a jelenség Erdélyben is jelentkezik: *elävészált* < r. *adäväsít, jertált* < r. *iertat, kószilt* ~ *kovaszált* < r. *coväsít, lapadált* < r. *lápádat, zepecsilt* < r. *zöpäcüt*; ezekben is csak az igenév került át a magyarba, amelyhez a minden bizonnyal kétnyelvű átvevő vagy átvevők „megalkották” az igét.

„A román nyelvi hatás fontosabb következményei” című fejezettel (153–163) zárul a mű értekező része. Ennek során a szerző összegezi a moldvai csángó nyelvjárás román jövevényszavainak sokoldalú vizsgálatából fakadó eredményeit, majd — mint ahogy a hangtan esetében láttuk — ezen túllépve a román hatáskörbe a csángó nyelvtani rendszerben megnyilvánuló jelenségeivel foglalkozik. A bemutatott példák különféle természetűek, de lényegében a tükörfordítás és a részfordítás körébe vágnak: a birtokos névmás használata a birtokos személyrag helyett (*zerdó a zövé* 'erdeje'); egyes magyar határozóragoknak, névutóknak román előljárók mintájára történő használata (*-nál* r. *la: jábrikánál* 'gyárban', *karácsonynál* 'karácsonykor'; *után* — r. *după: zajtó után* 'ajtó mögé'). Ilyen és hasonló jelenségek kétnyelvű nyelvközösségekben mindennaposak, és ezek az alapjai a későbbi, az egyik nyelv rendszerét is érintő változásoknak. Nem egészen világos azonban számomra, hogy a MÁRTONTól említett példáknak mekkora a társadalmi és a forgalmi értéke, mennyiben érintik magát a rendszert, és mennyiben irányulnak az eredeti magyar szintetikus nyelvszemléletnek analitikussá alakítására. Így nehéz nyilatkozni róla, hogy ezek nem is csupán a rendszert, hanem az ennél is alapvetőbb struktúráját érintik-e, mint a szerző gondolja (162), vagy pedig a kétnyelvűség talaján termő egyedi, de a rendszer lényegéig nem ható jelenségek. Úgy tűnik, hogy maga MÁRTON is inkább efelé hajlik, hiszen könyvének végső summázata: „Nagyon erős a szókészletet ért hatás, lényegesen gyengébb a jelentéstani rendszert és hangrendszert, egészen gyenge fokú a szorosabb értelemben vett nyelvtani rendszert ért hatás” (163).

3. MÁRTON GYULA a maga sok szempontú elemzését a mind mennyiségében (2730 szó), mind gazdag adatolásában kiemelkedő adattári rész (164–601) anyagán végzi el. Ez a tény önmagáért beszél. Szólni kell azonban arról is, hogy ez az adattár nem egyszerű adathalmaz, hanem világos szempontok szerint rendezett. A szerző különös gondot fordított az átadó forrás, a moldvai nyelvjárás megfelelő elemének román dialektológiai jellemzésére is, mivel a kölcsönszók tekintélyes része a románban is tájszó, és a hangtani megfelelés is csak nyelvjárásai a'apon állapítható meg. Az adattári tétel egyedi sajátságait, hangtani vagy jelentéstani specialításait a szócikk második részében igen gyakran külön megjegyzések világítják meg. Az az érzésem, hogy ezekben sok az olyan észrevétel, amely horderejénél fogva bekerülhetett volna az értekező részbe, így az adattár figyelmes forgatása olykor elvi vagy általánosabb tanulságokkal is jár.

Az előszóban és az előzmények ismertetése során MÁRTON GYULA beszámol róla, hogy gyűjtése során a mai nyelvatlasz munkálatok eredményeképpen összegyűlt anyagon kívül milyen forrásokra támaszkodhatott, hogy feldolgozta nemcsak a nyelvészeti, hanem „a csángókra vonatkozó egész néprajzi, népköltészeti és más természetű szakirodalmat” (9). A bibliográfiai utalásokból és az adattár elején közölt forrásjegyzékből is

hiányzik azonban néhány, az utóbbi évtizedekben Magyarországon megjelent mű (pl. BELÉNYESY MÁRTA, *Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél*. Bp. 1958; DÉGH LINDA, *Kakasdi népmesék*. Bp. 1960. Új magyar népköltési gyűjtemény 9.). Mindenképpen kár, hogy ezek a művek nem állottak rendelkezésére, mert ezeknek az anyaga a kötet további gazdagodásához járult volna hozzá. Ennek ellenére a szerzővel egybehangzón állíthatjuk, hogy „az adattár a moldvai csángó nyelvjárás hagyományos szókincsének legfontosabb román kölcsönszavait a legfontosabb alakváltozatokkal és nyelvföldrajzi vonatkozásokkal együtt tartalmazza” (10). „Az egybehordott anyag azonban a felhasznált források nagy száma és változatosága ellenére sem mondható teljesnek” — írja a szerző (10). Ez magától értetődik, hiszen a szókészlettel foglalkozó munkában csak törekedni lehet a teljességre, ezt elérni nem lehetséges. A tárgyalt kölcsönszavak igen nagy száma (az adattár 2730 elemet tartalmaz!) már önmagában is tanúskodik arról a jelentős munkáról, amit MÁRTON GYULA végzett. Éppen az e tevékenység iránti tisztelet vezeti az ismertető tollát, ha néhány, a kötetben nem szereplő román jövevényszóra hívja fel a figyelmet: *ápatáre* 'kénsav' < r. *apă tare*, *rudzsinár* 'festék neve' < r. *rugini*, *keptenusz* 'kenderfésülő szerszám' < r. *pieptenusz*, *szumánár* 'szokmánykészítő' < r. *sumănar* (ld. Lükő, Moldvai csángók kendermunkája: NéprÉrt. 26: 96–101); *bobol* 'szitán rázott kukoricaszemekből jósol' < r. *bobi* (Ethn. 18: 290; ehhez még: *boboló* 'jövendőmondó' Nyr. 31: 83), *gelemus* 'nedves göröngy' < r. *gălămoz* (Nyr. 37: 200), *deréc* 'oszlop, cölöp' < r. *dreg*, *direg* 'eine der Säulen die das Vordach des Bauernhauses tragen' Tiktin (HEGEDŰS, Moldvai csángó népmesék 261).

4. A recenzió műfajával együtt jár, hogy általában többet foglalkozik a bemutatott mű olyan részeivel, amelyekkel nem ért egyet, vagy amelyeket vitathatónak tart. Az egyetértés vagy méltatás kevesebb helyet igényel, mint a vitáé, viszont a lényeges eredményeket felmutató mű igazi megbecsüléséhez az is hozzátartozik, hogy a nyitva maradt problémákra is felhívjuk a figyelmet. Remélem, hogy a fentiek során MÁRTON könyvének értékeire sikerült rámutatnom, és azoknak a kérdéseknek a sora is, amelyeket ön némiképp másképpen látok, mint a szerző, arról tanúskodik, hogy a mű tartalmilag mennyire gazdag.

BAKOS FERENC

TARTALOM

PAPP FERENC: Тбсзókincsünk etimológiai rétegenkénti hangstatisztikája [Звуковая статистика этимологических пластов корневых слов венгерского языка]	3
KISS LAJOS: Huszonhárom magyar szófejtés [Dreiundzwanzig ungarische Wortdeutungen]	41
KASSAI ILONA: A magánhangzó-mennyiség és a hangszín összefüggése a mai magyar köznyelvben. [La corrélation du timbre et de la quantité vocalique dans le hongrois moderne]	57
WACHA IMRE: Az elhangzó beszéd szövegfonetikai eszközeinek rendszere és összefüggései [System and Relations of Text-phonetic Means in Related Speech]	77
LIZANEC, P. N.: A nyelvföldrajzi aspektus a nyelvek közötti kapcsolatok vizsgálatában [Лингвогеографический аспект в исследовании межъязыковых контактов]	103
KENESEI ISTVÁN: Egyes névmások generálásáról [On the Generation of Some Pronouns]	125
KOMLÓSY ANDRÁS: A mélyszerkezet bővítményei és az ergativitás néhány kérdése [Падежи глубинной структуры и некоторые вопросы эргативности]	155
MÁRTONFI FERENC: Vannak-e szófajok a kínai nyelvben? [Has the Chinese language Parts of Speech?]	177

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

HONTI LÁSZLÓ: Etimológiai adalékok [Etymologische Beiträge]	205
MÁRK TAMÁS: Tazi szölkup toldaléktár [Sölkupisches Suffixverzeichnis aus dem Tasi-Dialekt]	209
ZSOLDOS JENŐ: Sajátos melléknévképzés Heltai Gáspár bibliafordításában [Spezifische Adjektivbildung in der Bibelübersetzung des Gáspár Heltai]	217
BOROS REZSŐ: Beszéddallamok (Elméleti kérdések: dallam, hangsúly és ritmus) [Ungarische Sprachmelodien]	220
BESE LAJOS: A tiltás és tagadás etimológiájáról a mongolban [On the Etymology of Prohibition and Negation in Mongolian]	227
BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A nyelvi modell és a nyelvi kommunikáció néhány kérdése [Несколько замечаний о модели языка и языковой коммуникации]	232

SZEMLE — ISMERTETÉSEK

PAULA PALMEOS: A finnugor nyelvek kutatása az Észti SZSZK-ban	247
ÖMER ASIM AKSOY: Nyelvújítási munkálatok Törökországban	257
RÉDEI KÁROLY: В. И. Лыткин—Е. С. Гуляев, Краткий этимологический словарь коми языка	263

KISS JENŐ: Eesti murrete sõnaraamatu prospekt	270
KISS JENŐ: <i>Mart Mäger</i> , Eesti linnunimetused	272
KISS JENŐ: Inkeröismurteiden sanakirja	274
KISS JENŐ: Диалектная лексика 1969	276
KISS JENŐ: <i>Wilhelm Lang</i> , Probleme der allgemeinen Sprachtheorie	278
FÜREDI MIHÁLY: <i>A. B. Бондарко</i> , Грамматическая категория и контекст	279
HOPPÁL MIHÁLY: <i>Studia Ethnographica et Folkloristica in Honorem Béla Gunda</i>	286
HOPPÁL MIHÁLY: <i>Social Anthropology and Language</i>	287
BAKOS FERENC: <i>Márton Gyula</i> , A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai	290

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója. Műszaki szerkesztő: Sós Attila
A kézirat nyomdába érkezett: 1973. III. 9. — Terjedelem: 26,25 (A/5) ív

73.74763 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

AZ
AKADÉMIAI KIADÓ
gondozásában jelent meg
IMRE SAMU
FELSŐŐRI TÁJSZÓTÁR

A munka a felsőőri (oberwarti) nyelvjárás érdekes és változatos tájszavait mutatja be több mint 4000 szócikkben. A szótár az egyes szójelentéseket gazdagon illusztrálja példamondatokkal, s emellett a szócikkek sok néprajzi, művelődéstörténeti anyagot is tartalmaznak.

174 oldal · Kötve 35,— Ft

*

ÖRDÖG FERENC
SZEMÉLYNÉVVI ZSGÁLATOK GÖCSEJ
ÉS HETÉS TERÜLETÉN

A kötet a néprajzi és nyelvi szempontból nagyjából egységes zalai táj, Göcsej és Hetés személyneveit mutatja be. Ördög Ferenc legfőbb érdeme, hogy következetesen valósítja meg a névanyag szinkron vizsgálatát. Gyűjtését nem korlátozza csupán nyelvi síkra: lélektani, művelődéstörténeti stb. szempontokat is figyelembe véve dolgozta fel a hatalmas anyagot.

620 oldal · Kötve 115,— Ft

*

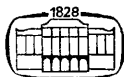
Előkészületben

SOMOGY MEGYE FÖLDRAJZI NEVEI

Szerkesztette Papp László és Végh József

A mű Somogy megye minden községének és városának földrajzi neveit tartalmazza.

Kb. 1200 oldal · 250 térkép · Kötve kb. 240,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ
Budapest

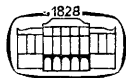
AZ
AKADÉMIAI KIADÓ
1974. évi újdonsága

Szemere Gyula

AZ AKADÉMIAI HELYESÍRÁS TÖRTÉNETE (1832—1954)

A magyar helyesírást nyolc évszázad írásgyakorlatának tarkasága és egyenetlensége után először a Magyar Tudós Társaság normalizálta az 1832-ben kiadott „Magyar Helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai” című füzetével. Mai írásrendszerünk szerves folytatása ennek az első szabályzatnak. A szerző bevezetőben áttekinti a helyesírás „külső” történetét: mindazokat az eseményeket, amelyek az egyes szabályzatok kiadását megelőzték, majd a „belső” történettel foglalkozik külön-külön fejezetet szentelve a helyesírási alapelvek, a betűrendszer, a kezdőbetű, a szókapcsolatok írásmódja, a tulajdonnévírás és általában valamennyi részterület tartalmi fejlődésének.

Kb. 320 oldal · Kötve kb 48,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ
Budapest

MUNKATÁRSAINKHOZ

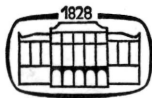
Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítése érdekében vegyék figyelembe a következőket:

- 1. A kéziratokat szabványos papírlap egyik oldalra gépeljék.*
- 2. Egy lapra legfeljebb 30 sort, soronként legfeljebb 60 betűt írjanak.*
- 3. A kézirat szövegében a következő jelzéseket használják: — kurzív (nyelvi adatok jelölésére), ritkított (értelmi kiemelésre), = félkövér (alcímek betűtípusaként), = kapitálchen (a szerzők nevének kiemelésére).*
- 4. A kézirat géppel írott szövegében az utólagos javításokat, a fonetikai jeleket tintával vagy golyóstollal írják.*
- 5. A folyóiratok és sorozatok kötetszámát arab számmal írják. A kötet-szám és lapszám közé kettőspontot tesznek.*

Ára: 24,— Ft

Előfizetési ára egy évre: 40,— Ft

INDEX : 25.666

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST